

**Східноукраїнська наукова
юридична організація**

**МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**«РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ»**

30 квітня – 1 травня 2021 р.

**м. Харків
2021**

УДК 340.155«312»(477)(063)
Р64

Р64 **Розвиток правової системи України в умовах сьогодення:**
міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 30 квітня –
1 травня 2021 р. – Харків : Східноукраїнська наукова юридична
організація, 2021. – 160 с.

Подані на конференцію матеріали видаються в авторській редакції.

УДК 340.155«312»(477)(063)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Бабіна В. О., Юнко І. П.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВНУТРІПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....8

Шевченко Ю. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ «УКРАЇНІЗАЦІЇ»

В ОРГАНАХ ЮСТИЦІЇ УСРР У 20-Х РОКАХ..... 11

СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Іванюра І. С.

СМЕРТНА КАРА: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

ТА ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ..... 15

Ткачук-Ящишин Я. В.

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ

КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

В УКРАЇНІ ТА ВИМОГИ ДО НЕЇ 18

СЕКЦІЯ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Артем'єва К. Д., Ярошевська Т. В.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 22

Балик В. Р.

СЕКРЕТНИЙ ЗАПОВІТ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПОСВІДЧЕННЯ

ТА ОГолоШЕННЯ..... 25

Бардіна К. Ю.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.. 28

Блощинський О. С.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ 31

Грігалашвілі Д. Г.

СТАНОВИЩЕ КОНКУБНАТУ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ..... 35

Гузик А. М.

ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

ЗА ЗАКОНАМИ XII ТАБЛИЦЬ..... 37

Дем'янець Н. І. ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	39
Денисовець І. О., Лаговська Н. В. ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВозДАТНОСТІ В УКРАЇНІ	42
Козін О. В., Дяченко С. В. ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	45
Корчак А. Р. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КОЛОНІВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	47
Мороз Д. Д. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПРО ОГолоШЕННЯ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ	50
Пірак М. В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ НЕДІЙСНОСТІ ЗАПОВІТУ	53
Проскурня В. А. ПРОБЛЕМАТИКА ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ	56
Саржан Д. Є. ПОНЯТТЯ СІМ'Ї В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	59
Сенчук М. П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ АГНАТСЬКОГО СІМЕЙНОГО УСТРОЮ	61
Шатило Ю. В. ПРИНЦИПИ ТА УМОВИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	64
Юхименко К. А. СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБИТ І ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	67
СЕКЦІЯ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС	
Остапенко Ю. І. БІОТЕХНОЛОГІЇ В ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧІ РЕАЛІЇ	70

Острук А. Є. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ НА БІРЖАХ, АУКЦІОНАХ, КОНКУРСАХ (АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ).....	73
Смерницький Д. В. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ НОРМ, ВСТАНОВЛЕНИХ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ	77
СЕКЦІЯ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
Семенова А. М. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ НА РОБОТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО.....	81
Семенова К. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ГІДНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	85
СЕКЦІЯ 6. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО	
Васін А. В. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	88
Нікітіна Ю. Д., Бутинська Р. Я. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	91
Сокол А. В. ОРЕНДА ТА КОНЦЕСІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	94
СЕКЦІЯ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО	
Галушка В. Ю. ПРОБЛЕМАТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРАВОВІ МЕТОДИ ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ.....	97
Дмитришин В. С. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НАУКОВІЙ УСТАНОВІ.....	99

Кушніренко А. О. ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ	103
Микитюк А. І. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	106
Пахомова В. А. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ	109
Поліжайко А. В. ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ УМИСНО ТА З НЕОБЕРЕЖНОСТІ	113
Федосова О. В. МЕТА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ ТА ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ	117
СЕКЦІЯ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА	
Андросович Л. Г. ЗАКОНОМІРНОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ І ПРИЧИННОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ	121
Балик В. Р. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	123
Більченко А. Г. ПРОБЛЕМА КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ: НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	126
Волович Д. О. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	130
Гранкіна В. І. РЕАЛІЗАЦІЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ПРАВИЛ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ПРОБАЦІЮ З ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: МОЖЛИВІСТЬ ЧИ УТОПІЧНІСТЬ?	132

Гурін Д. П. ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	135
Іванюра І. С. ЕКСЦЕС ВИКОНАВЦЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	138
Лисак В. Р. ОГЛЯД ТА ОБШУК ЯК ОКРЕМІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	141
Музиченко А. В. ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	145
Нагорна О. В. ОЦІНКА ТЕРОРИСТИЧНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ	148
Рижкова Ю. А. ПРОБЛЕМА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ.....	150
Хоменко А. В. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	154
СЕКЦІЯ 9. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Карачебан М. М. КІБЕРВІЙНА ЯК ЗЛОЧИН: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	158

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Бабіна В. О.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та права
ДЗ «Одеська політехніка»*

Юнко І. П.

*студент кафедри міжнародних відносин та права
гуманітарного факультету
ДЗ «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВНУТРІПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Перемога В. Зеленського на президентських виборах у нашій країні, стала результатом протестного голосування, яке відобразило бажання українського суспільства на зміну соціально-економічного і політичного курсу, в тому числі на встановлення миру в Донбасі, та змін у повсякденні на більш краще майбутнє. Фактори, які забезпечили успіх В. Зеленського, мали значний вплив і на результати виборів до Верховної Ради. За підсумками президентських і парламентських виборів на Україні відбулося суттєве оновлення правлячої еліти і були створені найкращі умови для «перезапуску» системи влади, сформованої в результаті державного перевороту в лютому 2014 р. Однак задоволення цього запиту пов'язане з об'єктивними труднощами і обмеженнями. Перш за все для зламу негативних тенденцій соціально-економічного розвитку країни і забезпечення зростання реальних доходів громадян необхідно досягти стійкого економічного зростання [1, с. 1].

Так чудово, як гадала більш голосуючих, не стало реалією нашого життя. Ми втратили значну частину ринків збиту з прикордонною державою. Війну на Донбасі зупинити не вдалося, а лише перетворити в затяжну «тиху війну». Все не так просто. Однієї зміни влади мало. Потрібні рішучі кроки, які будуть стимулювати як економічну так і політичну здорову ситуацію в нашій країні.

Крім того, після державного перевороту в 2014 р США значно збільшили свій вплив на внутрішньополітичний процес на Україні. Це негарно впливає на нашу країну, бо забагато сторонніх країн стали намагатися диктувати нашій, як треба жити, це ніяк позитивно не вплине на наш розвиток і становлення. Те, що гарно підходить одним, зовсім руйнуюче може бути для інших [2, с. 24].

Зміни в настрої українського суспільства, перш за все загальна «втома» від війни, створюють для Росії «вікно можливостей» для «пом'якшення» конфлікту на сході України і пошуку шляхів для поступової нормалізації відносин, а Для США можливість адаптації політики використання України як антіросійського форпосту під нові внутрішньополітичні і соціально-економічні реалії. Таким чином ні про яку вільність та самостійність не може йти мова. Ми стали ще більш залежні від інших країн, що вже зараз негативно впливає на нас. Треба намагатися усіма силами, прикласти чимало зусиль для відновлення самостійності, єдності та згуртованості.

Інтерес до українських внутрішньополітичних проблем та тенденцій розвитку пов'язаний насамперед з особливою геополітичною ситуацією в Україні, багато в чому ключовою розташування та її ресурси земельні та природні дуже цікавлять сусідні країни. З нами завдяки цьому бажать взаємодіяти як по ресурсам так і з питанням безпеки, бо наше географічне положення на континенті доволі суттєве. Важливість геостратегічного вибору України неможливо переоцінити. Це все може визначати геополітичний баланс сил на просторах Євразії.

При цьому Україна вже останні двадцять років представила себе як своєрідний камінь спотикання для Європи і для Росії в їх русі відповідно на східному і західному напрямках [3, с. 3].

Зацікавленість нашою країною та її ресурсами є як позитивним так і несе багато негативного для нас. Треба зберігати цілісність землі та не дозволяти продаж її на законодавчому рівні мешканцям інших країн. Захист вирубки лісів та вивезення їх за межі країни. Збереження кордонів, земель та природних ресурсів. Використання їх на благо нашої держави та її розвитку, може чудово відобразитися на економічній складовій нашої країни та на моральних принципах жителів, які будуть пишатися своєю міцною державою з стійкими принципами збереження своїх багатств.

Пандемія коронавірусу підштовхує економіку України до найгіршої рецесії за десятиліття. Такого висновку дійшли експерти, які підготували та представили українському уряду результати комплексної оцінки впливу пандемії на соціально-економічну ситуацію в країні. На ряду подій територіальних та економічних ми також зштовхнулися, як і весь світ з проблемою яку подарувала нам епідемія. За оцінками експертів ООН, 84 відсотки українських сімей зазнали зниження своїх доходів з березня цього року, в той час як 43 відсотки зазнали втрати роботи принаймні одним членом сім'ї.

Дафіна Гарчева, представниця Програми розвитку ООН, вважає, що Україні слід готуватися до найгіршого, але сподіватися на краще. «Зусилля, які ми докладемо зараз, спрямовані на пом'якшення наслідків пандемії та створення України для посткризового відродження», – сказала вона. – Ми сподіваємося, що після пандемії країна стане сильнішою і стабільнішою, ніж будь-коли раніше».

За словами Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, на самому початку пандемії уряд поставив перед собою завдання вибудувати баланс між неминучими обмеженнями, спрямованими на протидію поширенню вірусу та збереження стійких темпів економічного розвитку. «В результаті ми придумали ідею так званого адаптивного карантину» [4, с. 2].

Ці заходи трохи безглузді, бо люди не несуть ніякої реальної відповідальності за недотримання мір захисту. То посилити, то послабити нічим не обмежуючи і не накладаючи штрафні санкції затверджені на законному рівні нажалі ні до чого гарного не призводять, люди далі хворіють та не приймають прізиви всерйоз. Потрібно вводити більш жорсткі міри одночасно по всій країні. Ввести реальні санкції, та освітлювати як наказують порушників, що не виконують правила, так вдасться утримати людей від безглузвих вчинків.

Збереження земель, на законодавчому рівні заборона вивозити з країни природні скарби, та продаж земель нерезидентам та не громадянам країни, руйнує її з середини. Лише цілісна держава пропитана ідеєю єдності, збереження та взаємодопомоги, може стати кращою, сильнішою та економічно стабільнішою. Закони повинні упорядковувати правила, а люди бажати для покращення життя свого, оточуючих, та країни – виконувати правила, ба бачать в них сенс і розумність. Наша країна багата на землі та природні джерела, в ній достатньо розумних людей, якщо все підтримувати, то кращі уми не покидатимуть свій край, землі будуть добре оброблені, екологія кращою і життя всіх і кожного прекраснішим та стабільнішим. Нашу країну реально зробити однією з наймогутніших в екологічному та економічному сенсі.

Список літератури:

1. О некоторых тенденциях внутиполитического развития Украины <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42850104>
2. В.В. Лапкин, В.И. Пантин «Кризис украинской государственности: политико-правовой, ценностный и геоэкономический аспекты» – 2014 г.
3. Иришин Г. Научный журнал:Мировая экономика и международные отношения 2013г. Источник: <http://naukarus.com/sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy-vnutripoliticheskogo-razvitiya-ukrainy-osnovnye-stsenarii>
4. Эксперты ООН: пандемия подталкивает Украину к тяжелой рецессии, но наихудшего сценария можно избежать. Источник: <https://news.un.org/ru/story/2020/09/1386142>

Шевченко Ю. В.
здобувач третього (PhD) рівня вищої освіти
кафедри теорії, історії права і держави
та конституційного права
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ «УКРАЇНІЗАЦІЇ» В ОРГАНАХ ЮСТИЦІЇ УСРР У 20-х РОКАХ

В умовах сьогодення, коли в Україні на законодавчому і практичному рівнях відбуваються процеси захисту української мови, вводиться обов'язковість використання української мови не тільки в органах державної влади й управління, місцевого самоврядування, але й в структурах недержавного сектору, актуалізуються питання історичного досвіду охорони мови. З цієї точки зору доцільним є розглянути процеси «українізації», які відбувались в правоохоронних установах в Радянській Україні у 20-х роках.

Слід зазначити, що на кадровій політиці в правоохоронній сфері «українізація» почала позначатися починаючи з 1925 – 1926 років. Ще відповідно до постанови Пленуму ЦК КП(б)У від 6 лютого, затвердженої й доповненої Пленумом від 17 жовтня 1922 року, серед іншого, ставилось наступне завдання: сприяння вивчення комуністами української мови [1, с. 11–13]. А в квітні 1923 року на XII з'їзді РКП(б) було оголошено політику «коренізації», котра передбачала комплекс широких заходів у кадровій і цілій низці інших сфер.

Компартія, котрій у перші роки її правління в національних республіках бракувало підтримки місцевого населення, його прихильності до нового режиму, в рішеннях цього з'їзду та інших партійних документах наголошувала на необхідності підготовки та залучення корінних національних кадрів до органів управління республік, на оволодінні працівниками державних установ національними мовами, традиціями й залученні місцевого населення до лав комуністичної партії та створенні партійних організацій [2, с. 196, 197].

На думку Г.Г. Єфіменко, більшовицька національно-культурна політика скеровувалася на те, щоб «укорінитися» серед місцевого населення, щоб виховати більшовицькі кадри курсу до «коренізації» національних компартій, зокрема, в Україні – до політики «українізації». Коренізація була не метою, а лише засобом встановлення тісного контакту з українськими масами, наближення державного апарату до мас [3, с. 26, 27].

Система правоохоронних органів УСРР у 1920-х роках була досить строкатою. До неї належали: органи суду, прокуратури, дізнання і слідства, ДПУ, адвокатура та НКВС, до структури якої належали

органів міліції та розшуку УСРР тощо. Особлива ж роль належала Народному комісаріату юстиції [4, с. 175], чим пояснювалась те, що провідну роль у здійсненні українізації належала наркомун юстиції УСРР М. Скрипнику. Під час перебування на посаді М. Скрипник проводив досить чітку ідеологічну лінію, спрямовану на українізацію різних сфер суспільно-політичного життя, при цьому, засуджувалися спроби перебільшення національної винятковості, ігнорування класової солідарності тощо [5, с. 3, 6].

К. Т. Туркало, котрий у середині 1920-х років викладав українську мову в Київській окружній школі міліції, пригадував, що з початком українізації по всіх установах було запроваджено курси української мови й українознавства з обов'язковим навчанням для всіх співробітників [6, с. 14, 22]. Згідно постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 30 квітня 1925 року «Про заходи негайного проведення повної українізації Радянського апарату» і постанови РНК УСРР від 16 липня 1925 року «Про практичні заходи з українізації Радянського апарату» в містах та районах організуються відомчі комісії з українізації (трійки) в складі голови комісії, його заступника та представника місцевого комітету профспілки. Спеціально було розроблено інструкцію щодо практичних заходів з українізації радянського апарату [7, арк. 3, 4]. У партійних документах, датованих 1926 роком, підкреслювалась необхідність посилення темпів процесу коренізації та створення плану послідовної українізації територіального будівництва в Україні [8, арк. 5].

Слід зазначити, що аналіз звітів про діяльність окружних прокуратур за період з 1 квітня по 1 червня 1926 року свідчить, що все діловодство з 1 січня 1926 року ведеться українською мовою, а співробітники відвідують курси української мови. Крім того, констатувалося, що особи прокурорського нагляду українську мову засвоїли недостатньо, між собою переважно спілкуються по-російськи, що роблять також і співробітники окружної прокуратури. Комісією, яка здійснювала ревізію, пропонувалося задля усунення вказаних недоліків виконувати існуючі вказівки та розпорядження НКЮ, звернувши особливу увагу на негайний переклад діловодства слідчих камер на українську мову. Діловодство окружної прокуратури вже було перекладено на українську мову. Отже, процес українізації правоохоронних органів, та юстиції, зокрема, відбувався досить повільно та складно. Проте, все ж успіхи кадрової політики українізації були очевидними.

Такі самі процеси відбувались і у судових установах. Так, у звітах про результати ревізії окружних судів у грудні 1926 року було відзначено досить успішний процес українізації апарату судів; вирок, присуди, ухвали й постанови склалися українською мовою. А у документах про діяльність окружних судів за 1927 рік відзначено, що до вересня 1927 року вирок та ухвали касаційної колегії

в цивільних справах окружні суди подавали майже виключно російською мовою, а від цього часу – вже українською мовою. Щодо вироків і ухвал касаційної колегії в кримінальних справах, було зауважено, що вони, за деякими винятками, продовжували ухвалюватися російською мовою.

У 1928 році НКЮ УСРР організував у Харкові курси підвищення кваліфікації. На них рекомендувалося відряджати лише членів окружних судів і помічників прокурорів, які мали відповідати певним вимогам. По-перше, ці особи мали бути з робітників і селян – переважно, українці. Призначені для відрядження особи повинні були мати загальний службовий стаж в органах НКЮ не менше двох років і обіймати останню посаду члена окружного суду чи помічника прокурора не менше року. Крім цього, вказані особи мали бути політично освіченими, мати належний загальний розвиток і відповідну освіту й цілком володіти українською мовою [9, арк. 2].

У цьому ж році, в постановках бюро окружкомів ЦК КП(б)У з питань щодо українізації в округах, серед іншого зазначалося, що робота з українізації проводиться за трьома основними лініями: українізація парторганізації, особливо керівного складу; українізація закладів і підприємств; українізація серед робітників і селян. При цьому визнавалося, що вивчення української мови та українознавства партійним, радянським і профспілковим активом є недостатнім і гальмує проведення процесу загальної українізації. Загалом робота з українізації визнана незадовільною [10, арк. 17]. Однак, у 1929–1930 роках документація та переписка судів, прокуратури та інших правоохоронних органів велася переважно українською мовою, з відповідно встановленою юридичною термінологією. І досить значною в цьому відношенні була роль органів юстиції.

Отже, можна зробити наступні висновки. Процес українізації, який відбувався протягом 20-х років і проходив у різних сферах життєдіяльності суспільства, був започаткований комуністичною партією. Основна його мета – це встановлення тісного контакту з українськими масами. Головними напрямками українізації в органах юстиції було оволодіння працівниками українською мовою, для чого створювались курси української мови; ведення діловодства в установах виключно на українській мові; використання української юридичної термінології. Разом з тим, зазначений процес відбувався повільно, багато працівників спілкувались на російській мові, подекуди діловодство велося російською мовою.

Список літератури:

1. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник : у 2 ч. ; [упоряд. : І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка]. Київ : Вища школа, 1997. Ч. 2. 704 с.

2. Цвілюк С. А. Духовний код нації : З історії української мови і писемності : Історико-лінгвістичні етюди. Одеса : Друк, 2007. 408 с.
3. Єфіменко Г. Г. Зміна векторів у національній політиці Москви в голодоморний 1933 р. *Український історичний журнал*. 2003. № 5. С. 25–50.
4. Кудін С. В., Шевченко Ю. В. Основні напрями діяльності органів юстиції в УСРР у 20-х роках ХХ століття. «III Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник»: збірник матеріалів. 17 жовтня 2019 року, м. Ірпінь. Вінниця : ТОВ «Твори». 2019. С. 175–179.
5. Солдатенко В. Ф. Нарком Микола Скрипник. *Український історичний журнал*. 2002. № 2. С. 51–68.
6. Туркало К. Т. Тортури (Автобіографія за більшовицьких часів). Київ – Нью-Йорк : «Наша Батьківщина», 1963. 204 с.
7. Спр. 311 : Постанови, положення, інструкція, циркуляр, плани, протоколи, оголошення та ін. ЦК по українізації. 1926 р., 70 арк.
8. Спр 2318 : Доповідні записки, довідки ДПУ УСРР в ЦК КП(б)У про виступи церковників в м. Сталіно, релігійних угрупованнях за кордоном та ін. 1926 р., 69 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1 : ЦК КПУ. Оп. 20. Спр. 2804 : Циркулярні листи ЦК КП(б)У окружкомам партії, окружним судам і прокуратурам про зміцнення органів юстиції, підвищення кваліфікації кадрів. 1928 р., 231 арк.
10. Спр. 2320 : Проект резолюції до наради завідуючих організаційно-розподільчими відділами окружкомів партії при ЦК КП(б)У про чергові завдання роботи партійних організацій в області міліційно-територіального будівництва. 1926 р., 88 арк.

СЕКЦІЯ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Іванюра І. С.

студент кафедри конституційного права України

Науковий керівник: Мохончук Б. С.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри конституційного права України

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

СМЕРТНА КАРА: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Смертна кара – це один із найдавніших та найпоширеніших видів покарання, який дійшов до нас із первісних часів існування людства. В Україні смертна кара існувала включно до 2000 р. та була скасована на виконання рішення КСУ у справі про смертну кару від 29 грудня 1999 року. Також відсутність інституту смертної кари у нашому законодавстві була обов'язковою умовою для вступу України в Раду Європи.

Скасування даного виду покарання в Україні є предметом величезної кількості дискусій серед науковців та дослідників, які не можуть прийти до єдиної точки зору щодо питання смертної кари. Також існують суперечності щодо смертної кари серед звичайних громадян у суспільстві. Кожен висловлює свої позиції та думку щодо даного питання, а тому виник поділ на прихильників і противників повернення смертної кари як інституту покарання до Кримінального кодексу України. На нашу думку, смертна кара повинна залишитися надбанням історії, адже вчинення найбільш тяжкого злочину не може бути підставою для позбавлення життя людини, яке варто розглядати як найвищу соціальну цінність.

Першою суверенною країною, що скасувала смертну кару, стала Велике герцогство Тоскана у 1786 році. На честь цієї події щороку 30 листопада відзначається міжнародний день «Міста за життя». Це найбільша у всьому світі акція, яка відбувається щороку, яка закликає до гуманного правосуддя, яке повинно послужити повною відмовою від смертної кари [1].

Після Другої світової війни ще 13 держав відмовилися від цього виду покарання. Вбачаємо, що людство, пройшовши світові війни, які

забрали мільйони життів, зрозуміло цінність життя людини. Також неабияку роль в даному процесі відіграла Загальна декларація прав людини, яка була прийнята у 1948 році і яка проголосила право людини на життя, право людини не бути підданим катуванню або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує його гідність, поводження і покарання. На даний момент більшість держав світу відмовилися від цього виду покарання за вчинення злочинів. І це відбулося на зламі 21 століття: до 1995 року від смертної кари відмовилися понад 60 держав. Серед когорти країн, які відмовилися від смертної кари, є такі європейські високорозвинені країни як Данія, Франція, Швейцарія, Італія, Іспанія, Німеччина. На сайті Deutsche Welle зазначено, що зі 197 країн, які існують на Землі, 104 скасували смертну кару на законодавчому рівні – це понад дві третини[2]. В Європі ніде не застосовують смертну кару, за винятком Білорусі. Близько двох місяців тому Казахстан офіційно відмовився від смертної кари: Президент підписав відповідний закон.

І на даному етапі рух за скасування даного виду покарання триває. З кожним роком спостерігається позитивна тенденція: зменшується кількість смертних вироків та страт у всьому світі, обмежуються випадки застосування смертної кари. Щодо статистики: правозахисна організація Amnesty International офіційно зареєструвала 657 випадків застосування смертної кари у двадцятьох країнах світу за 2019 рік – найнижче число страт за останні десять років. Це на 5% менше, ніж за 2018 рік: тоді було близько 690 випадків. У 2017 було 993 випадки застосування смертної кари. Дана організація відзначає, що більшість страт відбувається у Китаї, Ірані, Саудівській Аравії, Іраку та Єгипті [3]. Проте варто наголосити, що це лише офіційні дані, очевидно, що значна кількість випадків не врахована у цих статистичних даних.

Стосовно настроїв в українському суспільстві щодо можливого повернення смертної кари як виду покарання за вчинення злочинів, можна сказати, що більшість українців виступають проти. Так, протягом 22-31 травня 2017 року соціологічна група «Рейтинг» провела опитування, в якому взяло участь 3000 респондентів. Результати цього опитування наступні: 38% – за поновлення смертної кари, 47% – проти поновлення, 14% – не змогли відповісти на питання[4]. З цього опитування можна зробити висновок, що суспільство справді стало демократичнішим, гуманнішим, проте цифра у 38% має непокоїти нас. Для таких людей варто наводити переконливі аргументи, чому смертну кару не потрібно повертати.

Автор, як представник противників відновлення смертної кари в Україні зауважує, що смертна кара – незворотне покарання. Якою б ідеальною правова система не була, завжди існуватиме ризик винесення помилкового вироку невинуватій людині. А смертний вирок, який вже приведений в дію – неможливо скасувати. Також в суспільстві панує думка, що смертна кара – ліки від будь-яких

корупційних чи інших злочинів. Проте це зовсім не так. На даний момент відсутні переконливі докази, що смертна кара запобігає злочинам краще, аніж будь-який інший вид покарання. Про це зокрема говорить Джефрі Фаган, професор права Колумбійського університету США: «Навіть коли страти є частими та широко розповсюдженими, не спостерігається помітного зменшення рівня злочинності. Страта лише задовольняє бажання помсти». Його позицію підтримує більшість кримінологів. Також цю тезу підтверджує експеримент, який був проведений у Великобританії у 70-ті роки: смертну кару скасували на 5 років і при цьому вели облік всіх злочинів. І результат не змінився: кількість злочинів, яка була під час існування смертної кари, не збільшилась після її скасування. Тому Великобританія її скасувала [5, с. 18-19]. Узагальнюючи автор підсумовує, що держава не може боротися із вбивствами – вбивствами: епоха таліону давно минула.

Досить часто виконання смертних вироків є публічними: наприклад, в Ірані вішають людей прилюдно; в США транслюють процес введення смертельних ін'єкцій. Публічне виконання смертної кари може культивувати її то порушувати право на повагу до людської гідності. Також смертна кара може використовуватися як засіб розправи із політичними супротивниками. Особливо це небезпечно у державах, де слабо розвинені інституції демократії і де не працює система стримувань і противаг.

Конституційний Суд України у справі про смертну кару від 29.12.1999 вказав, що «позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України» [6]. Проаналізувавши все вищесказане, можемо підсумувати, що смертна кара застосовувалась майже кожною країною на певному етапі свого розвитку. Оскільки смертна кара існує в деяких країнах, то питання щодо її існування як негативного явища – «відлуння минулого» – залишатиметься актуальним. На нашу думку, смертна кара не має права на поновлення в Україні, її застосування має зменшуватися у світі з кожним роком, оскільки вона не виконує своєї превентивної функції – запобігання вчиненню злочинів, до того ж жодна правова система не застрахована від помилок.

Список літератури:

1. Ритова В.О., Хоменко А.В. Доцільність існування інституту смертної кари в умовах сьогодення. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/11/12.pdf>
2. Deutsche Welle Смертна кара. – Режим доступу: <http://surl.li/paak>
3. Звіт Amnesty International. – Режим доступу: <http://surl.li/paab>
4. <https://glavcom.ua/news/tretina-ukrajinciv-hotili-b-vidnoviti-smertnu-karu-opituvannya-422615.html>

5. Матвієнко Є.І. Погляд майбутнього слідчого на смертну кару в Україні та світі 35 с. – Режим доступу: <http://surl.li/pabc>
6. Рішення КСУ у справі про смертну кару від 29.12.1999 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

Ткачук-Яшишин Я. В.

*студентка спеціальності 081 «Право»
Інституту післядипломної освіти*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ТА ВИМОГИ ДО НЕЇ

Запровадження в результаті конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року [1] нового для України юридичного засобу захисту конституційних прав особи – конституційної скарги стало за останні роки чи не найбільш обговорюваним нововведенням в контексті реалізованих змін правового статусу Конституційного Суду України.

Єдина доступна фізичним та юридичним особам до 30 вересня 2016 року – дня набрання чинності змінами до Конституції України – форма звернення до Конституційного Суду України (конституційне звернення) дозволяла клопотати лише про офіційне тлумачення Конституції України та законів України [2].

Відповідно до положень Закону України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (зі змінами) [3] (далі – Закон) Секретаріат Конституційного Суду України (далі – Секретаріат) уповноважений на здійснення *попередньої перевірки звернень, що надійшли до Суду* (пункт 6 частини другої статті 44, частина друга статті 57). У разі якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу (частина третя статті 57 Закону).

Органи Конституційного Суду України, такі як колегії, сенати та Велика Палата, у межах та у спосіб, визначений Законом, серед іншого, вирішують питання про відкриття конституційного провадження у справі та розглядають скарги по суті.

Згідно із положеннями статей 55, 56, частини першої статті 74 Закону встановлено наступні вимоги щодо конституційної скарги:

1) припис частини першої статті 55 Закону визначає такі обов'язкові складові, що формують поняття конституційної скарги:

– це є письмове клопотання;

– порушене питання стосується конституційності закону України, а не іншого акта [4] *(Згідно зі статтею 151-1 Конституції України, частиною першою, пунктами 5, 6 частини другої статті 55, частиною першою статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» особа може подати конституційну скаргу лише щодо конституційності закону України, а не іншого акта);*

– оспорюваний закон (його окремі положення) був застосований в остаточному судовому рішенні у справі скажника [5] *(Конституційна скарга щодо перевірки на відповідність Конституції України положень закону України, які не були застосовані в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, визнається такою, що не відповідає вимогам частини першої статті 55 Закону).*

2) як і в будь-якому іншому документі, у конституційній скарзі необхідно зазначити прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) заявника, адресу зареєстрованого місця проживання (для іноземця чи особи без громадянства – місця перебування); для юридичної особи – її повну назву та місцезнаходження, а також номери засобу зв'язку, адреси електронної пошти, якщо такі є;

3) заявник повинен вирішити питання щодо необхідності участі в його справі представників. Закон не передбачає обов'язкової участі представника і надає заявнику можливість самостійно захищати свої права та законні інтереси в конституційному провадженні. А тому наступною вимогою до конституційної скарги є зазначення відомостей про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу (у разі наявності такої);

4) суб'єкт права на конституційну скаргу в тексті свого клопотання повинен зазначити короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України;

5) необхідність зазначення в скарзі опису перебігу розгляду відповідної справи в судах;

6) скажник повинен конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України;

При цьому Конституційний Суд неодноразово наголошував на тому, що недостатньо зазначити лише статті відповідного закону України чи Конституції України, адже переважна більшість з них складається з декількох частин, які містять самостійний зміст [6] *(Суб'єкт права на конституційну скаргу повинен чітко визначити предмет перевірки на конституційність, при цьому недостатньо зазначити лише статті відповідного закону України чи Конституції України, а й конкретні частини цих статей, оскільки кожна з них має самостійний зміст);*

7) обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону;

8) відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів [7] *(У конституційній скарзі має бути зазначено всі відомості про документи і матеріали, на які суб'єкт права на конституційну скаргу посилається, долучено їх копії, а також зазначено їх у переліку документів і матеріалів, що додаються до конституційної скарги).*

9) до матеріалів конституційної скарги обов'язково має бути долучено копію остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, засвідчену в установленому порядку судом, що його ухвалив. Долучення ксерокопії, фотокопії з належним чином засвідченої копії, витягів з Єдиного державного реєстру судових рішень не вважатиметься дотриманням цієї вимоги Закону [8] *(Відсутність у матеріалах справи належним чином засвідченої копії остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу є істотним формальним недоліком та підставою для повернення конституційно ї скарги автору клопотання керівником Секретаріату Конституційного Суду України, як це передбачено абзацом першим частини третьої статті 57 Закону).*

Окремо варто наголосити, що статтею 74 Закону встановлено, що конституційна скарга подається і провадження у Суді ведеться державною мовою.

При цьому учасники конституційного провадження, які не володіють державною мовою, мають своєчасно заявити клопотання про участь у справі перекладача. Такі учасники конституційного провадження можуть запропонувати Суду кандидатуру перекладача, надавши документи на підтвердження його кваліфікації.

Згадані вимоги є складовою конституційної скарги, які в розумінні статті 57 Закону досліджуються Секретаріатом на стадії попередньої перевірки конституційної скарги

Отже, з огляду на викладене, відсутність у клопотанні будь-якої з наведених складових означає, що воно за формою не відповідає вимогам Закону та підлягає поверненню керівником Секретаріату, як це передбачено частиною другою статті 57 Закону.

Список літератури:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>;

2. Закону України від 16.10.1996 № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
3. Закону України від 13.07.2017 № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (зі змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n685>;
4. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України від 13 червня 2018 року № 20-у(І)/2018.
5. Ухвала Другої колегії Другого сенату Конституційного Суду України від 18 квітня 2018 року № 107-2(ІІ)/2018, №109-2(ІІ)/2018; ухвала Третьої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України від 12 квітня 2018 року № 63-3(І)/2018.
6. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 174-1(ІІ)/2018.
7. Ухвали Другої колегії Першого сенату Конституційного Суду України від 06 квітня 2018 року № 37-2(І)/2018, від 17 квітня 2018 року № 95-2(І)/2018, № 102-2(І)/2018, № 104-2(І)/2018.
8. Ухвала Третьої колегії Першого сенату Конституційного Суду України від 12 квітня 2018 року № 79-3(І)/2018, № 80-3(І)/2018.

СЕКЦІЯ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО, ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Артем'єва К. Д.

*здобувач вищої освіти факультету права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Ярошевська Т. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наразі одним з найважливіших завдань держави й, зокрема, Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) є вдосконалення системи відомчої освіти та формування на цій основі висококваліфікованого фахівця правоохоронних органів відповідно до потреб і практики суспільства та держави. Ця проблема особливо актуальна у світлі реформування системи органів внутрішніх справ.

Комплексне вивчення кадрових проблем в органах внутрішніх справ та механізмів їх регулювання є актуальним питанням при підготовці співробітників органів внутрішніх справ у спеціалізованих закладах освіти МВС України.

У зв'язку з цим, метою тез є визначення перспективних форм відомчої освіти, а також шляхів удосконалення професійної підготовки співробітників органів внутрішніх справ у закладах вищої освіти МВС України. Погоджуємося з В. С. Венедиктовим [1, с. 17], що створення відомчої правової освіти в Україні має здійснюватися не шляхом сліпого копіювання стандартів закордонної, зокрема європейської освіти, а з урахуванням національних інтересів та переваг вітчизняної системи підготовки співробітників органів внутрішніх справ, і лише на цій основі прийняття певних, вигідних для нашої держави, болонських положень.

Наразі в Україні є необхідність у розвитку дистанційної форми навчання як системо утворюючого елементу української освіти при безумовному забезпеченні її високої якості, що відповідає національним і міжнародним нормам. Висока якість освіти, одержуваного за допомогою дистанційних освітніх технологій, може бути досягнуто тільки при наявності відповідних навчальних матеріалів, якісної підготовки професорсько-викладацького складу, який систематично підвищує свою кваліфікацію, висококваліфікованого допоміжного персоналу, що має

Електронні інформаційні системи управління, що забезпечують процес дистанційного навчання.

Погоджуємося з думкою А. О. Лігоцького [2, с. 6], що відомча система освіти є органічною ланкою в державній системі освіти України, але, на відміну від орієнтації на підготовку фахівців широкого профілю, вона спрямована насамперед на якісне кадрове забезпечення конкретних сфер діяльності органів внутрішніх справ (слідчої, оперативно-розшукової, адміністративної, соціально-психологічної, аналітико-інформаційної тощо). Вирішення цього складного завдання передбачає забезпечення багаторівневої професійної підготовки фахівців у галузі протидії злочинам у кредитно-банківській системі, зовнішньоекономічній сфері та приватизації, створення відомчої освітньої системи, здатної до саморозвитку вітчизняного та закордонного досвіду. Заклади вищої освіти в системі МВС України покликані готувати висококваліфікованих співробітників правоохоронних органів XXI століття. Однак відомо, що професійна підготовка співробітників поліції безпосередньо залежить від якісної організації навчального процесу у закладах вищої освіти системи МВС України. Співробітник органів внутрішніх справ повинен бути чесним, моральним, професійним. Людиною, яка володіє здатністю до постійного вдосконалення і навчання, вміло виконує покладені на неї обов'язки щодо захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів громадян [3, с. 111].

Відомча система освіти, виконуючи завдання з підготовки фахівців, спрямована, перш за все, на якісне кадрове забезпечення конкретних галузей діяльності. Що стосується навчальних закладів системи МВС України, то їхнім головним призначенням є підготовка висококваліфікованих фахівців, професійно зорієнтованих на діяльність в органах внутрішніх справ. Водночас, інтегруючись у національну систему освіти, відомчі навчальні заклади несуть певні зобов'язання щодо виконання загально визначених національних освітніх вимог та стандартів, підпорядковуючи їм свою діяльність.

Більшість закладів вищої освіти мають розгалужену мережу філій та навчально-консультативних пунктів, що охоплює практично всю територію України. Перспективним напрямком діяльності закладів вищої освіти МВС України стало створення ліцеїв з поглибленою юридичною підготовкою. Метою даної діяльності є цілеспрямована профорієнтаційна робота серед старшокласників, відбір молодих людей, найбільш придатних для роботи в органах внутрішніх справ, на більш ранніх етапах формування певних уявлень про свою майбутню професію.

Однак, попри певні успіхи, відомча система підготовки кадрів сьогодні переживає непростий період. З одного боку, обмежене фінансування вимагає обмеження вартості системи навчання. З іншого – існує постійна потреба у кваліфікованих кадрах. МВС України підтримує політику збереження відомчих навчальних закладів.

Разом з тим, резерви визначаються для зниження витрат і здешевлення підготовки кадрів.

Одним із широко обговорюваних питань є доцільність підвищення кваліфікації фахівців за рахунок департаменту поза системою МВС України. Ця позиція не однозначна, хоча в різних країнах світу існує практика підготовки поліцейських в цивільних навчальних закладах (насамперед університетах). Але це відбувається в умовах, коли практично відсутня відомча система закладів вищої освіти.

Розглянута модель підготовки фахівців має свої переваги та недоліки. Переваги в основному обумовлені фінансовими обставинами. Що стосується недоліків, то погоджуємося з думкою О. М. Бандурки та О. В. Тягло. А саме: не погоджуючись з пропозиціями щодо можливості підготовки кадрів у цивільних закладах вищої освіти, науковці звертають увагу на те, що випускники цивільних закладів освіти рідко повертаються на роботу до органів внутрішніх справ, тоді як ті, хто закінчив відомчі навчальні заклади, стають співробітниками правоохоронних органів на 96 % [4, с. 8–9]. Основна причина цього полягає в тому, що вже в процесі навчання у відомчих закладах освіти у курсантів формується почуття приналежності до організації, приймаються її цінності та норми.

У професійній підготовці та перепідготовці співробітників органів внутрішніх справ важливо максимально використовувати практику службової діяльності, технології оцінювання (атестації, конкурси, заохочення), механізми мотивації до творчої та сумлінної праці. Постановка нових, складніших завдань перед здобувачами вищої освіти, моделювання ситуацій, що вимагають від них прийняття самостійних рішень, стимулювання підвищення якості роботи, безсумнівно, спонукають співробітника правоохоронних органів до збагачення своїх професійних навичок і умінь.

Також одна із фундаментальних проблем відомчих закладів вищої освіти – підбір науково-педагогічного персоналу. У спеціалізованих інститутах, університетах та академіях багато талановитих викладачів, але у них, як правило, немає досвіду роботи з професійно підготовленою аудиторією. Тому, залучаючи їх в освітній процес, слід пам'ятати про досвідчених фахівців правоохоронних органів. Вони можуть передати свої знання практичної роботи колегам, розповісти їм про позитивний досвід організації боротьби зі злочинністю, роботи зі спецтехнікою, охорони громадського порядку тощо. Вони також можуть навести повчальні приклади.

Отже, основними чинниками, що забезпечують ефективність освітнього процесу в системі професійної підготовки особового складу органів внутрішніх справ, є: удосконалення організації навчання, його навчально-методичне та кадрове забезпечення, належна матеріально-технічна база.

Таким чином, можна зробити висновок, що правильний відбір абітурієнтів закладів вищої освіти системи МВС України; мотивація

курсантів до служби й навчання; обов'язкова первісна адаптація першокурсників до умов служби й навчання; ефективно організоване наставництво; належне фінансове забезпечення діяльності органів внутрішніх справ – являють собою сукупність взаємопов'язаних визначальних критеріїв набуття професіоналізму курсантами закладів вищої освіти системи МВС України в процесі їх навчання і створюють можливість застосування методів і технологій навчання без урахування інших суб'єктивних факторів.

Список літератури:

1. Венедиктов В. С. Парадигма сучасної юридичної освіти в контексті Болонського процесу. *Право і безпека*. 2004. № 3 (4). С. 14-17.
2. Лігоцький А. О. Професійна педагогіка в системі підготовки кадрів МВС України. *Стан та перспективи розвитку відомчої системи освіти і науки МВС України*: матеріали наук.-практ. конф. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. С. 5–7.
3. Бузунов Р. А. Початкові критерії набуття професіоналізму курсантами ВНЗ системи МВС. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*: зб.наук. праць. 2006. № 1. С. 109–121.
4. Бандурка О. М., Тягло О. В. Курс логіки : підручник. Київ: ЛітераЛТД, 2000. 160 с.

Балик В. Р.

студентка юридичного факультету

Науковий керівник: Фрончко В. В.

старший викладач кафедри цивільного права і процесу

Західноукраїнського національного університету

м. Тернопіль, Україна

СЕКРЕТНИЙ ЗАПОВІТ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПОСВІДЧЕННЯ ТА ОГОЛОШЕННЯ

У житті кожної людини важливу роль відіграє її майно та можливість передати його своїм нащадкам. Спадкове право України – складний та значущий інститут, який забезпечує законні права та інтереси не тільки заповідача, але й його спадкоємців, заінтересованих осіб.

Дослідження теми заповіту у сучасному правовому просторі є вкрай необхідним процесом. Чимало громадян та юристів-практиків турбує питання правильності складання, оформлення та посвідчення заповіту на практиці. З часу прийняття нового Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) введено поняття секретного заповіту, який застосовується багатьма країнами світу. Удосконалення певних недоліків, які часто призводить до визнання недійсності заповіту,

є основоположним завданням не тільки законодавчої влади, але й нотаріальних органів та їх посадових осіб.

Як відомо, заповіт за чинним законодавством – це розпорядження фізичної особи (заповідача) щодо належного йому майна, майнових прав та обов'язків на випадок смерті, складений у встановленому законом порядку, регулюється ст. 1233 ЦК України [6].

Усе частіше громадяни, складаючи заповіт на своє майно, вважають за потрібне використання секретної форми заповіту. Оскільки секретний заповіт – один із нових видів заповіту, який не має історичного підґрунтя для застосування аналогічної практики.

Як вже було зазначено, заповіт – правочин, який безпосередньо пов'язаний з особою, її думками та діями. Можливість залучення представника під час вчинення заповіту прямо заборонено законом. Відповідно зміст заповіту охоплює усе або окрему частину майна, а також майнові права та обов'язки. Розпорядження особи щодо свого майна може бути здійснено у будь-який час з власної волі та без примусу [1].

ЦК України у главі 85 регулює питання посвідчення та оголошення нотаріусом секретного заповіту. Згідно з ч. 1 ст. 1249 ЦК України виділяє, що секретним є заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом [6]. Проте право на заповіт мають особи з повною цивільною дієздатністю та здійснюють таке право особисто. За загальним правилом, повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років та здатна своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Ми погоджуємося із думкою Денисяка, що процедура посвідчення секретного заповіту має здійснюватися згідно з принципами цивільного судочинства: законності та верховенства права. Забезпечення секретності заповіту є основним завданням у роботі нотаріуса, який здійснює таку нотаріальну дію. Особа (заповідач), яка хоче скласти секретний заповіт повинна у запечатаному конверті з власним підписом, передати нотаріусу для затвердження такого підпису та посвідчення. Проте, якщо підпис був проставлений особою не у присутності нотаріуса, то виникає потреба необхідності ще одного підпису, який підтверджує особу. Після посвідчення заповіту нотаріус, як уповноважена на це особа, вносить відомості про нього до Спадкового реєстру [2, с. 57].

Нотаріус як особа, яка здійснює посвідчення секретного заповіту та його оголошення, повинна належним чином роз'яснити заповідачу, що текст договору спадкування повинен бути викладений таким чином, щоб після відкриття спадщини у спадкоємців не виникло непорозуміння та запитань щодо змісту заповіту [4, с. 112].

Згідно із ЗУ «Про нотаріат» у ст. 59 зазначено, що посвідчення нотаріусом заповіту, зокрема секретного, через представника, а також одного заповіту від імені кількох осіб не допускається. Під час

процедури посвідчення нотаріус не вправі вимагати подання доказів про майно, яке заповідається [5].

Важливу роль відіграє процедура оголошення змісту секретного заповіту з моменту відкриття спадщини. Відповідно до ст. 1250 ЦК України нотаріус, одержавши інформацію про смерть спадкодавця, призначає день оголошення такого заповіту та повідомляє членів сім'ї та родичів. Можливий також випадок, місце проживання та перебування спадкоємців невідоме, то він робить оголошення у пресі [6].

Ще однією, не менш важливою умовою, є присутність заінтересованих осіб та двох свідків, за участю яких нотаріусом складається протокол зі змістом заповіту та підписом безпосередньо нотаріусом та свідками. У випадку з'явлення зацікавленої особи після процедури оголошення секретного заповіту нотаріус знайомить дану особу з протоколом оголошення секретного заповіту, про що робиться відповідна відмітка, а зацікавлена особа ставить свій підпис, підтверджуючи факт ознайомлення зі змістом секретного заповіту.

Задля уникнення визнання заповіту недійсним, нотаріусом здійснюється перевірка на відповідність до змісту чинного законодавства, що не властиво для секретного заповіту. Тому основна проблема якраз полягає у тому, що написаний власноруч секретний заповіт може бути незрозумілим чи з порушенням норм цивільного права. У силу таких обставин, нотаріус не зможе вказати заповідачеві на його помилки, які суперечать законодавству.

Можливі випадки складання заповіту під впливом певних обставин: стан заповідача під час написання, його свобода волевиявлення. Форма секретного заповіту, що здійснюється самостійно спадкодавцем без залучення свідків, може утруднити подальше тлумачення волі заповідача. До складання такого заповіту не залучаються інші особи, які можуть надалі пояснити та більш повно розкрити дійсні наміри, волю спадкодавця [3, с. 58].

Існують випадки, коли після відкриття конверту та після ознайомлення з його змістом не було досягнуто згоди між спадкоємцями про спадкове майно, яке будуть успадковувати, нотаріус змушений відмовити у видачі свідоцтва про оголошення секретного заповіту та роз'яснює про їхнє право на звернення до суду. Також у разі пропуску строку вступу в спадщину, коли ця спадщина оголошувалась, також виникає необхідність відстоювати своє право у суді.

Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що секретний заповіт як правова категорія є новим явищем для цивільного законодавства України. Дотримання таємниці секретного заповіту та його законності є основоположним завданням не тільки для нотаріуса, але й законодавчої гілки влади України. Оскільки, на практиці трапляється випадки, коли спадкоємці вимагають визнання заповіту не дійсним в силу певних обставин. Тому нами вбачається необхідним удосконалення чинних норм ЦК України і насамперед тих, які стосуються кола осіб, які мають право складати секретний заповіт,

обов'язковість дати посвідчення такого заповіту та строк, протягом якого нотаріус має оголосити зміст заповіту спадкоємцям.

Список літератури:

1. Гавриш М. Посвідчення заповітів. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9997 (дата звернення 22. 04. 2021 року).
2. Денисяк Н. М. Проблеми нотаріального посвідчення секретного заповіту. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.). НУ ОЮА, Каф. цив. проц. Одеса: Фенікс. 2015. С. 56-60.
3. Істоміна О. Ю., Каліущенко І. М. Актуальні питання секретного заповіту. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ. 2014. № 1. С. 57-61.
4. Пархоменко А. О., Бойко О. В. Спадкування за секретним заповітом. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ДДУВС. 2018. С. 111-113.
5. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993 р. № 39, ст. 383. URL:
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 22.04.2021 року).

Бардіна К. Ю.

*студентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права
Науковий керівник: Губанова О. В.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, господарського і фінансового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Полтава, Україна*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Інтелектуальною власністю вважається результат творчої або інтелектуальної праці однієї чи декількох осіб. Це поняття з'явилося в ході довгострокової практики правового утвердження за конкретними індивідами прав на результати їхньої інтелектуальної діяльності у різноманітних галузях і сферах, таких як наука, виробництво, мистецтво та література.

Нааявність новітнього, а також загальноновизнаного механізму інтелектуальної власності виступає провідним фактором у здобутті

значного рівня соціального і економічного розвитку кожною державою [4]. Охорона інтелектуальної власності слугує піднесенню творчих і винахідницьких досягнень у майбутньому, а також допомагає національному потенціалу у сфері інтелектуальної діяльності. Крім цього захист інтелектуальної власності може залучати вкладення, нормалізуючи цим становище економіки, завдяки чому вітчизняні та зарубіжні інвестори будуть переконані, що їх права поважатимуть [6]. Породження виключно подібної системи є надзвичайно актуальним для України – держави з потужним інтелектуальним і науково-технічним потенціалом.

Зазначена тема є опрацьованою багатьма дослідниками, такими як Аксютіна А. В., Іванова М. В., Нестерцова-Собакарь О. В., Тропін В. В., Харитоновна О. І., Шишка Р. Б., Штефан А. С. та ін.

Згідно з ст. 54 Конституції України усім громадянам гарантована свобода художньої, наукової і технічної творчості [2]. А також там закріплено право кожного громадянина володіти і користуватися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [5]. Завдяки цьому незалежна Україна крок за кроком формує свої системи, які охороняють інтелектуальну власність, авторські права, а також моральні й матеріальні інтереси, котрі з'являються завдяки різноманітним типам інтелектуальної активності.

Інтелектуальна власність, яка підпадає під дію правового регулювання нормативно-правовими актами України, складається з об'єктів, котрі зважаючи на їхні характеристики можливо поєднати у три основні групи:

1. Об'єкти авторського права й суміжних прав (програми і мобільні додатки, музичні фонограми, співи, танці, акторська гра, образотворча діяльність, поетичні та прозові твори). Вони у більшості випадків підпадають під негативну дію піратства.

2. Надбання наукової та технічної роботи (комерційна таємниця, винаходи, нові рідкісні сорти). У цій категорії найчастіше відбувається протиправна експлуатація творчості за відсутності дозволу автора.

3. Комерційне маркування (імена, назви і торгові марки). Серед них розповсюджене нечесне суперництво – здебільшого задля збагачення й переваги у сфері торгівлі шляхом захоплення значної його частки.

Розвиток взаємовідносин між індивідами та організаціями тягне за собою неможливість відкладення удосконалення більшої частини законодавчих актів з питань інтелектуальної власності.

Система правового захисту інтелектуальної власності, що забезпечується державою, констатувала слабкі можливості при вирішенні першочергових проблем, а також неспроможність належним чином гарантувати піднесення галузі інтелектуальної власності, котра виступає значущою складовою інноваційної системи та економіки держави. Недостатня розвиненість та пасивність, що притаманні механізму державного управління у сфері юридичного захисту

інтелектуальної власності, спричинили дефіцит значущого прогресу в пристосуванні нормативно-правового підґрунтя до теперішніх політичних і економічних обставин.

Продуктивність державного управління у виконанні ключових задач визначає не тільки обґрунтованість їхнього визначення і гарного розрахунку, а також і від ефективності механізму органів управління. Тобто виключно органи управління виступають дійсними та керівними виконавцями політики держави у конкретних сферах. Результат виконання державного управління у будь-якій галузі суспільних відносин, зокрема і щодо інтелектуальної власності, буде залежати від поділу повноважень між ними, від організації їхньої роботи [3, с. 27-29].

При реалізації права на захист заінтересована особа в межах, встановлених законом, самостійно обирає способи, за допомогою яких вона прагне захистити свої порушені права, виходячи з правової природи порушеного права, сутності його порушення, доцільності застосування певного способу захисту.

Способи захисту є одним з елементів методу цивільно-правового регулювання та похідні від сутності правовідносин, які становлять предмет цивільного права: специфіка цивільних прав в цілому та права інтелектуальної власності зокрема така, що вони можуть захищатися не інакше як способами, адекватними характеру суб'єктивних цивільних прав і відносин, що становлять предмет цивільного права.

Чинне законодавство України містить широкий перелік способів захисту, які можуть застосовуватися при невизнанні, оспорюванні чи порушенні прав інтелектуальної власності [8, с. 129]. До таких належать визнання права, припинення дії, що порушує право чи створює небезпеку його недотримання, відновлення права, компенсація майнової та немайнової шкоди, а також публікація у ЗМІ відомостей щодо допущених порушень зазначених прав та судових рішень з приводу таких порушень.

Наразі, створення національної системи захисту прав інтелектуальної власності є одним з найважливіших напрямів стратегії інтеграції України у Європейський Союз і світове співтовариство в цілому [7, с. 121].

Отже, захист інтелектуальної власності України піддається значному реформуванню, однак стан правового регулювання окремих інститутів є значною перепорою на шляху до успішного завершення виконання поставлених завдань задля удосконалення національного законодавства. Перелік проблемних питань охорони інтелектуальної власності є відкритим та створює підґрунтя для розробки подальших досліджень у зазначеній галузі.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 01.01.2021).

2. Конституція України Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996 (Редакція станом на 01.01.2021).
3. Право інтелектуальної власності : підручник. За заг. ред. Харитонової О. І. К.: 2019. – 544 с.
4. Аксютіна А. В., Несерцова-Собакарь О. В., Тропін В. В. та ін. Інтелектуальна власність: навч. посібник (для студ. вищ. навч. закл.) – Дніпро: 2018. – 140 с.
5. Інтелектуальна власність / Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. – К., 2019.
6. Шишка Р. Б. Охорона та захист прав інтелектуальної власності: економіко-правові підходи – Х.: 2019. – 276 с.
7. Іванова М. В. Охорона прав інтелектуальної власності в Україні в сучасних дисертаційних дослідженнях , НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К.: 2018. – Вип. 46. – 137 с.
8. Штефан А. С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захисту : монографія, – К.: 2017. – 150 с.

Блощинський О. С.

студент кафедри правознавства

Житомирського інституту

ПРАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Житомир, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах корупція визнана «однією з найсерйозніших світових проблем, які зачіпають всі держави. Вивчення проблем правової політики України у сфері запобігання корупції (антикорупційної правової політики) передбачає теоретичне обґрунтування її структури, місця і ролі в співвідношенні з національною правовою політикою в цілому. Доцільно розрізняти антикорупційну правову політику в сфері правотворчості, правозастосування, а також інші її важливі напрямки: наглядово-контрольні, доктринальні, освітні (просвітницькі), як практично реалізовані скоординовані політико-правові дії, які характеризуються єдністю орієнтирів, цілей і завдань зі створення сучасної української моделі правової політики в сфері протидії корупції.

У науковій літературі проблема антикорупційної політики в цілому отримала свою увагу з боку вчених. В. В. Астанин правильно зазначає, що під антикорупційною правовою політикою розуміється сукупність законодавчих, економічних, політичних, інформаційних, організаційних заходів, спрямованих на державне регулювання у сфері запобігання корупції [1, с. 19]. В даному визначенні зроблено обґрунтований акцент на коло питань державного регулювання, що виражаються в здійсненні сукупності антикорупційних заходів.

«Антикорупційна політика – це послідовна і системна діяльність інститутів держави і громадянського суспільства, спрямована на розробку і постійне здійснення різнобічних заходів профілактичного, попереджувального характеру, з метою усунення та мінімізації проявів причин та умов, що породжують корупцію. У своїй основі антикорупційна політика, перш за все правова політика, що спрямована на формування і реалізацію норм антикорупційного законодавства в сфері боротьби зі злочинами та правопорушеннями, вирішальне завдання якої є системна протидії корупції» [2, с. 12]. У даній дефініції антикорупційна політика розуміється як діяльність, що має чотири напрямки, серед яких є напрямок «ліквідуючого характеру», і хоча далі вказана мета цієї політики, все ж не ясний об'єкт щодо кого реалізується даний напрямок. В іншому визначенні антикорупційна політика представлена як «науково обґрунтована, послідовна і системна діяльність інститутів держави і громадянського суспільства з протидії корупції» [3, с. 106], що по суті коротко повторює попередню дефініцію.

С. Н. Шишкар'ювим запропонована і обґрунтована «концептуально-правова модель державної антикорупційної політики, зміст, мета і завдання якої повинні визначатися діяльністю органів державної влади, громадського самоврядування та громадян, заснованої на інтерпретації сутності та соціально-правової природи корупції, спрямованої на зниження рівня за допомогою реалізації інтересів особистості, суспільства і держави на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина» [4, с. 9]. Як впливає з наведеного вище визначення, мова йде про державну антикорупційну політику, разом з тим, автор визначає її зміст, мету, завдання не тільки виходячи з діяльності органів державної влади, а й інститутів громадського самоврядування та громадян.

Помітно, що антикорупційна політика в цілому, має кілька варіантів розуміння різними авторами. При цьому найчастіше робиться обґрунтований акцент на першочергову роль держави та інститутів громадянського суспільства, а в деяких випадках визначаються її завдання. Необхідно відмітити, що антикорупційна правова політика не статична, а сам процес «запобігання корупції» (як поняття, що використовується законодавцем) не представляється одноваріантним і простим. Це діяльність, здійснювана від імені держави, де створюється і реалізується ефективне антикорупційне законодавство, система антикорупційної освіти, виховання і правової антикорупційної

культури, де формується середовище відторгнення корупції як негативного соціального, небезпечного явища.

Таким чином, мета антикорупційної правової політики полягає в стратегії створення і забезпечення політико-правових умов антикорупційного характеру правотворчості, правозастосування, функціонування системи антикорупційної правової освіти, пропаганди, виховання, освіти, заснованих в сукупності на впровадження в суспільство морального відторгнення корупції, формування в правовій свідомості та правовій культурі імунітету до корупції, нормативному закріпленні та реалізації стандартів антикорупційної поведінки посадових осіб, громадян, створенням і відтворенням правових і організаційних умов мінімізації корупції як явища та діяльності, усунення причин, що породжують корупцію. При цьому ми можемо наголосити, що мова йде про формування ідеальної (шуканої) моделі політично-значущого правового розвитку, яка визначається суб'єктами антикорупційної правової політики в процесі вдосконалення антикорупційної діяльності.

Засоби антикорупційної правової політики – сукупність методів, методик, способів, установ, інститутів, які в тій чи іншій мірі використовуються її суб'єктами та сприяють досягненню її цілей. За допомогою засобів ідеальна (шукана) модель антикорупційної правової політики отримує реалізацію, а мотивована поведінка її суб'єктів реалізує формально певні її цілі, завдання в області антикорупційних дій і позитивно значущих результатів. Правові та політичні засоби можуть бути різноманітні, що багато в чому залежить від змісту корупційної діяльності, але в будь-якому випадку вони повинні бути легальними і легітимними за формою. Визначивши мету, засоби антикорупційної правової політики, слід встановити коло суб'єктів її формування та реалізації.

Багатосуб'єктність властива як правовій політиці в цілому, так і антикорупційній правовій політиці, зокрема, але в останньому випадку вона виражена гранично багатопланово. Більш того збільшення кількості суб'єктів антикорупційної правової політики можна вважати не тільки її специфікою, але і пріоритетним напрямком. Поряд з органами державної влади, до числа суб'єктів можна віднести громадські об'єднання, установчі документи яких передбачають здійснення діяльності, пов'язаної з подоланням корупції в найрізноманітніших формах. Суб'єктами антикорупційної правової політики виступають політичні партії, засоби масової інформації в питаннях становлення та розвитку громадянської свідомості, актуалізації антикорупційної суспільної свідомості, найбільш складних точок її локалізації, інші інститути громадянського суспільства, що формуються в Україні та ініціативно беруть участь і впливають на формування та реалізацію правової політики. Суб'єктами є і окремі громадяни, які мають спеціальний статус (наприклад, депутати).

Крім того, суб'єктами є органи місцевого самоврядування, що діють на певних територіальних утвореннях у відповідності зі своїми завданнями. Важлива роль засобів масової інформації, Інтернет-ресурсів та правозахисних організацій, що підтверджується результатами соціологічних досліджень, проведених серед експертів з числа практикуючих юристів, державних цивільних службовців, а також представників громадських організацій, бізнес-структур. Суб'єктний склад антикорупційної правової політики не є вичерпним. У антикорупційну діяльність в сучасних умовах залучається все більше число суб'єктів політичного, державного, економічного, правового, інформаційного життя. Актуальною постає мотивація до здійснення антикорупційної діяльності цих суб'єктів, а також можливості та здібності, ефективність впливу на корупцію в суспільстві як соціально небезпечного явища.

Важливим засобом формування антикорупційної правової політики є антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів, що проводиться з метою виявлення в них корупціогенних чинників, з метою їх подальшого усунення, яка, як відомо, проводиться в двох формах: а) державна, обов'язкова і б) громадська, незалежна. Особливу роль в організації та проведенні антикорупційної експертизи належить Міністерству юстиції України, яке відповідно до розділу 2 Порядку проведення антикорупційної експертизи проводить антикорупційну експертизу.

Найбільш важливою складовою антикорупційної діяльності є антикорупційна реклама, що визначає основні цілі та завдання цієї діяльності. Цілями антикорупційної реклами, в залежності від розміщення в ній інформації, вважається антикорупційне інформування та формування антикорупційної поведінки. Антикорупційне інформування відбувається в двох формах: а) інформування населення про заходи протидії корупції в органах публічної влади; б) інформування населення про способи захисту своїх прав і законних інтересів від корупціонерів в правоохоронних і судових органах (місці їх розташування, механізмах звернення до них та ін.) [5, с. 20].

Таким чином, розгляд структури антикорупційної правової політики (мети, засобів, об'єктів, суб'єктів, видів) як теоретичної моделі дозволяє сформулювати її визначення. Так, під антикорупційною правовою політикою пропонуємо розуміти діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, юридичних і фізичних осіб, що володіють спеціальним статусом зі створення, забезпечення політико-правових умов подолання та мінімізації корупції.

Список літератури:

1. Астанин В. В. Антикрупционная политика России: криминологические аспекты : автореф. дис...д-ра юрид наук. Москва, 2009. 37 с.
2. Хамазова О. И. Правовые средства противодействия коррупции: проблемы теории и практики : автореф. дис...канд юрид.наук. Саратов, 2008. 32 с.
3. Правовая политика: словарь и проект концепции / под ред. А. В. Малько. Саратов, Изд-во: Саратовская государственная академия права, 2010. 276 с.
4. Шишкарёв С. Н. Правовой порядок в сфере противодействия коррупции: теоретико-правовой исследование: автореф. дис...д-ра юрид наук. М., 2010. 56 с.
5. Ковбасюк Ю. Антикрупційна політика державних органів. Віче. 2010. № 17. С. 19–22.

Грігалашвілі Д. Г.

*студент юридичного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

СТАНОВИЩЕ КОНКУБІНАТУ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Римське право – наука, яка зародилася в одній конкретній державі і згодом була взята іншими державами для подальшого розвитку свого права. Іноді навіть можна почути думки, що римське право стало основою розвитку права всього світу. Можливо, найбільочішим питанням римського права завжди був конкубінат (коли люди хотіли укласти законний шлюб, проте не могли і отримували тільки статус перебування у конкубінатних відносинах). Дослідження конкубінату в римському праві є досить цікавим, оскільки, як весь світ, так і ми, українці, у свій час взяли римський конкубінат за основу розвитку власного конкубінату. Можна сказати, що це дослідження є навіть необхідним, оскільки той, хто не знає свого минулого, не достойний майбутнього.

Метою дослідження є отримати якомога краще розуміння про конкубінат в римському праві. Для досягнення мети ставимо перед собою такі завдання: 1) зрозуміти, що мали на увазі римляни, коли говорили «конкубінат»; 2) зазначити періоди правового регулювання конкубінату і зазначити що в них мало місце для цього; 3) зазначити умови вступу в конкубінат; 4) спробувати визначити його першоджерело; 5) визначити правові наслідки конкубінату (правове становище, яке отримують жінка і діти внаслідок укладення конкубінату).

Фактичні шлюбні відносини людей, які не могли укласти законний римський шлюб через різне громадянство чи стан, дістали назву «конкубінат». Коли римляни говорили «конкубінат», йшлося про постійне спільне життя чоловіка і жінки з подальшим наміром утворення сім'ї [1, с. 288].

О. Войнаровська виділяє два періоди його правового регулювання: перший – ігнорування конкубінату державою; другий – запровадження правового регулювання конкубінату. Серед причин розвитку конкубінату в перший період вчена виділяє наступні: політичну різницю між патриціями і плебеями (саме її вчена вважає основою конкубінату), вплив батьківської влади, нерівність прав стану, статус чиновника [2, с. 73-74]. Щодо другого періоду, то вчена виділяє такі документи, що регулювали конкубінат: два нормативно-правових акти імператора Октавіана Августа (*Lex Julia de adulteriis* та *Lex Julia et Papia Poppaea*). Останній вперше в історії Римської держави закріпив правові основи конкубінатних відносин, визначив умови та перешкоди вступу в конкубінат [2, с. 75].

Як зазначає О. Войнаровська, для вступу в конкубінат особи повинні досягти шлюбного повноліття, відсутність споріднення (щоб не відбулося кровозмішення). Для чоловіка була ще одна умова – мати лише одну конкубіну і не перебувати у шлюбі, так як було заборонено вступати у конкубінатні відносини, перебуваючи у шлюбі [2, с. 76].

Хоч О. Войнаровська і вважає основою конкубінату політичну різницю між патриціями і плебеями, проте, на нашу думку, першоджерелом конкубінатних відносин є вплив батьківської влади, так як, за О. Войнаровською, саме глава роду мав право відмовити своїм дітям у наданні згоди на шлюб, примусити сина розірвати шлюб (навіть у разі, якщо цей шлюб було укладено за його згоди). І якщо батько не давав своїм дітям згоди на шлюб, то вони були приречені на безшлюбність [2, с. 73]. Таким чином, за О. Войнаровською, якщо глава роду відмовляв своїм дітям у наданні згоди на шлюб, то такі шлюбні відносини не могли вважатися законним шлюбом і мали характер конкубінатних відносин [2, с. 73-74]. Ми так вважаємо, оскільки не бачимо доречним зв'язувати політичне життя Риму зі становища у цій державі сімейних відносин.

Щодо правових наслідків, то, на відміну від законного римського шлюбу, конкубінат практично не мав ніяких правових наслідків. Це проявляється в тому, що фактична жінка (конкубіна) не могла поділяти становище свого співмешканця [3, с. 116] і не набувала статусу дружини [2, с. 77]. Частіше за все конкубінами ставали вільно-відпущениці та вільнонароджені, що належали до нижчих класів населення та вели аморальний спосіб життя [2, с. 76]. Неприємні наслідки були і для дітей, народжених у конкубінаті, так як при народженні вони набували статусу матері. Вони не вважалися законними. Проте відрізнялися від незаконних і називалися природними дітьми (*liberi naturales*). Однак за певних умов вони мали право на утримання батька і могли успадкувати частину його майна

[3, с. 116]. За власним бажанням батько міг пройти процедуру усиновлення – тобто, встановлення батьківської влади над чужими дітьми [4, с. 52]. Якщо ж батько не мав такого бажання, то діти, народжені в конкубінаті, були приречені на статус чужих дітей.

Отже, маємо наступні висновки. Коли римляни говорили «конкубінат», йшлося про постійне спільне життя чоловіка і жінки з подальшим наміром утворення сім'ї. Виділяють два періоди правового регулювання конкубінату – його ігнорування державою і запровадження його правового регулювання. Для вступу в конкубінат потрібно було дотримуватись таких умов: досягнення шлюбного повноліття, відсутність споріднення і, окремо для чоловіка – мати лише одну конкубіну і не перебувати у шлюбі. Першоджерелом конкубінату за наукою є все ж таки політична різниця між патриціями і плебеями, хоч у нас й інша думка. Щодо правових наслідків, то конкубінат їх практично не мав: конкубіна не могла поділяти становище свого співмешканця і не набувала статусу дружини. Неприємні наслідки були і для дітей, народжених у конкубінаті, так як при народженні вони набували статусу матері. Однак батько за власним бажанням міг усиновити їх.

Список літератури:

1. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. 2-ге вид. Київ. 2009. 528 с.
2. Войнаровська В. І. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин у Стародавньому Римі. *Юридична Україна*. 2013. Вип. 10. С. 72–79.
3. Каложний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл. Київ. 2014. 240 с.
4. Основи римського приватного права: підручник / В. І. Борисова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків, 2008. 224 с.

Гузик А. М.

студентка юридичного факультету

*Національного університету біоресурсів і природокористування
м. Київ, Україна*

ЗЛОЧИНИ ТА ПОКАРАННЯ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ ЗА ЗАКОНАМИ XII ТАБЛИЦЬ

З давніх часів злочини та покарання мали значний вплив на соціальні та правові питання, котрі й донині є актуальними. Зокрема, визначали різні види правомірної та неправомірної поведінки людей; типи та методи правового регулювання; стан забезпечення внутрішньої безпеки та правопорядку тощо. До того ж, сучасне розуміння права,

відповідальності за злочини та правопорушення, прийшли до нас зі Стародавнього Риму [1, с. 127].

Кримінальне право Стародавнього Риму було тісно пов'язане з релігією. Звичаї та традиції, як і в більшості країн стали основою для створення законів. Покарання за злочини призначалося згідно звичаю. У Законах XII таблиць кримінальне право висвітлено у таблицях VIII–IX.

У тогочасному суспільстві існували такі види злочину: чаклунство, що шкодить, умисне тілесне пошкодження, крадіжка, обман клієнтів, зрада. За кожен злочин призначалося певне покарання.

Закони XII таблиць трактували та визначали покарання тільки за приватні правопорушення, які стосувалися приватних осіб. Громадські, або публічні, правопорушення, що стосувалися інтересів держави, спочатку не були передбачені законодавством. З'ясування того, що є публічним правопорушенням, а також визначення покарання за нього було компетенцією магістратів [2, с. 360].

Здебільшого для покарання за вчинені злочини присуджувалася страта, каторжні роботи, вислання, вигнання за межі держави, ув'язнення, а також штрафи, конфіскація майна і тілесні покарання.

Смертну кару застосовували у Римі з найдавніших часів. На думку дослідника Г. І. Тираспольського, її можна поділити на традиційну та особливу. За мірою жорстокості традиційна страта поділяється на п'ять розрядів: звичайна, кваліфікована, поміркована, пом'якшена, психологічна [3, с. 26].

Стосовно звичайної страти, то вона проводилася такими способами: відрубання голови, заколювання мечем або ножем, перерізання горла, придушення, скидання з Тарпейської скелі, утоплення, позбавлення життя за допомогою отрути [4, с. 27].

Як вияв помсти, рівнозначної покаранню, за Законами XII таблиць, спалення (*crematio*) застосовували за підпал [5, с. 69]. Розірванням звірами (*obijcere bestiis*) карали рабів та військовополонених. За збройний виступ проти влади доволі поширеним було розп'яття на хресті (*damnatio in crucem*) і вважалося найбільш ганебним покаранням. Одна з наймасовіших страт розп'яття відбулася після придушення повстання Спартака (74–73 рр. до н. е.). Тоді було страчено шість тисяч рабів [6, с. 76]. Перебіжчики каралися смертю на фурці. А за вбивство близьких родичів або особи високого рангу загрожувало утоплення у шкіряному мішку (*roepa cullei*). Але обов'язковим було визнання вини звинуваченим. Винних у вбивстві сікли палицями, потім зашивали у мішок разом із собакою, півнем, змією і мавпою та кидали у ріку або море. Закопування живим у землю (*supplicium more majorum*) застосовувалося весталок, які порушили обітницю і втратили невинність [7, с. 90–93].

У період імперії покарання стали більш суворими. Метою покарання стала не лише відплата злочинцеві за скоєний злочин, а й залякування інших. Поширювались такі покарання, як каторжні

роботи на державних рудниках, вигнання за межі держави, заслання на визначений строк або довічно, ув'язнення, тілесні кари та штрафи. У якості додаткового покарання широко застосовувалась конфіскація майна [8, с. 33-34].

Підсумовуючи все вище сказане варто зауважити що покарання за злочини призначалося згідно звичаю. До найпоширеніших злочинів відносили чаклунство, що шкодить, умисне тілесне пошкодження, крадіжка, обман клієнтів, зрада. Система покарань у Стародавньому Римі була досить жорстокою.

Список літератури:

1. Коваленко А.О. Злочини та покарання у Стародавньому Римі (за законами XII таблиць). Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків. 2020. С. 127-128.
2. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посіб. Львів : Світ, 2001. 384 с.
3. Плутарх. Сравнительные жизнеописания : в 3 т. [пер. с древнегреч. С. П. Маркиша, С. И. Соболевского]. СПб. : Кристалл, 2001. Т. 1. 670 с.
4. Тирапольский Г. Беседы с палачом. Казни, пытки и суровые наказания в древнем Риме. М. : Интрада, 2003. 192 с.
5. Хрестоматия по истории древнего мира / [под. ред. С. Л. Утченко]. М. : Социэкгиз, 1962. 675 с.
6. Мишулин А. В. Спартак. М. : Учпедгиз, 1950. 149 с.
7. Дигесты Юстиниана. М. : Статут. Т. 7, полут. 2, кн. 48–50. 2005. 564 с.
8. Логвиненко Є. С. Покарання військових в античних державах. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 31-35.

Дем'янець Н. І.

студентка

Житомирського інституту

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку держав великий вплив на цей процес здійснює цифровізація. Під цифровізацією можна розуміти «активний процес перетворення інформації в цифрову форму».

За останнє десятиліття відсоток населення, залученого в користування всесвітньою мережею, виріс в рази.

У зв'язку із масовим залученням людей в глобальну комп'ютерну мережу Інтернет, збільшується кількість здійснюваних торгових операцій в Інтернеті. Здійснення операцій дистанційно має свої позитивні і негативні сторони. До позитивних сторін відносяться: швидкість укладення угоди, великий вибір асортименту, дистанційна оплата, використання банківські системи або системи електронних грошей, відсутність необхідності продавцям купувати або орендувати майданчики для здійснення своєї торговельної діяльності та інші. Однак неможливо напевно перевірити якість товару, відповідність його в реальності пропонованим фотографіям. Виходячи з цього, досить часто відбуваються різні порушення прав споживача, у зв'язку з чим, необхідним є якісне правове регулювання.

Оскільки угоди в Інтернеті укладаються не в реальному просторі, відсутній контакт між продавцем і покупцем. С.В. Малахов, розглянув такі обов'язкові ознаки Інтернет-договору:

1) Інтернет-угода являє собою юридичний факт. Згідно ч. 2 ст. 11 Цивільного кодексу України, договори є підставою для виникнення цивільних прав і обов'язків [1];

2) під час здійснення Інтернет-договору обидві сторони виявляють свою волю (волю продати товар, волю купити даний товар);

3) учасники Інтернет-договору розраховують на конкретний результат (тобто отримання товару, прибутку);

4) Інтернет-договір є правомірним в тому випадку, якщо предмет торгівлі не заборонений чи не вилучений з обігу і т.п. [2]

Таким чином, можна зробити висновок про те, що договори, які укладаються в Інтернеті, за перерахованими вище ознаками нічим не відрізняються від договорів поза Інтернетом, а значить повинні регулюватися тими ж правовими нормами. Однак для досягнення даного результату потрібні певні дії, які ми розглянемо далі.

3 вересня 2015 року в Україні було прийнято Закон «Про електронну комерцію». Згідно зі ст. 3 цього нормативно-правового акту, «електронний договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків та оформлена в електронній формі» [3].

На прикладі декількох популярних сайтів можна детальніше розібрати саму процедуру Інтернет-покупки, виявити її недоліки і розібрати можливі шляхи їх подолання. Одним з найбільш популярних і поширених сайтів для Інтернет-покупок є AliExpress. Для здійснення покупки на даному сайті потрібна лише реєстрація без будь-якого виду підтвердження особи. Таким чином, покупець не може ідентифікувати особу продавця, а ступінь довіри до нього визначається лише відгуками. В даному випадку, на нашу думку, необхідно повністю

переглянути підхід до реєстрації громадян для співпраці на платформах такого роду.

В умовах здійснення угод між двома особами із громадянством різних держав, правовим захистом покупця виступають лише внутрішні норми сайту. AliExpress пропонує повернення коштів, при наявності необхідних обставин:

- товар куплений на платформі AliExpress;
- товар пошкоджений, з браком, істотно відрізняється від опису;
- замовлення не було отримано з об'єктивних причин (напр., невірно вказана адреса не відноситься до об'єктивних причин);
- був відкритий спір з повернення товару;
- обліковий запис знаходиться в належному стані;
- товар був повернений продавцеві через несплату митних зборів (митні збори не включаються до вартості товару і доставки) [4].

Оскільки договір не укладається, то повернення коштів може слідувати виключно з вирішення так званого «спору». Суть даної процедури полягає в тому, що покупець протягом 15 діб може відкрити запит на повернення коштів (за вище викладеними підставами), оскільки покупцем вноситься передоплата в повному обсязі вартості. На час дії відкритого спору, гроші, внесені покупцем, залишаються в цілях захисту на сайті (у посередника) і тільки після підтвердження отримання товару переходять до продавця. У разі невідповідності товару і його пропозиції на сайті, покупець може вимагати компенсацію в повному або частковому обсязі від ціни товару.

Ще одним важливим аспектом Інтернет-угоди є питання про видачу документа, що підтверджує оплату, оскільки не всі сайти мають системою видачі чеків, що засвідчують оплату (в тому числі у форматі PDF). В даному випадку необхідно взяти до уваги, що електронний підпис прирівняний до власноручного підпису. Таким чином, при здійсненні угоди, можна створювати електронну версію договору з відповідними підписами, які дозволять отримати офіційне закріплення укладеної угоди. Дана проблема стосується всіх торгових майданчиків, розміщених в мережі Інтернет.

Однією з найбільш великих транснаціональних компаній, що займається електронною комерцією є Amazon. Вона більшою мірою поширює свої послуги в Америці, а також Західній Європі. На головному сайті розміщений документ – «Conditions of use» («Умови експлуатації»), який серед іншого регламентує питання, що стосуються захисту прав споживача. Відповідно до даного документу, сайт знімає себе всю відповідальність за втрату товару в процесі його доставки з моменту передачі товару продавцями з сайту перевізнику. Однак цей сервіс передбачає можливість повернення якісного товару, хоча і не регламентує підстави для вчинення даної дії. Він лише вказує на право співробітників сервісу на свій розсуд задовольнити бажання покупця або ж ні, що знову порушує права споживача.

Таким чином, існує чимала кількість проблем, ризиків, пов'язаних з вчиненням Інтернет-угод. Відповідно, у разі транснаціональності торгових майданчиків, необхідно міжнародне регулювання їх діяльності. Це дозволить створити список країн-учасників, громадяни яких зможуть здійснювати покупки на цих ресурсах абсолютно безпечно, оскільки відбуватиметься чітка ідентифікація сторін угод, буде створено спільний, що не суперечать внутрішньому законодавству держав, документ про захист прав споживача. Для підтвердження здійснення операції було б доречно докласти електронну копію договору (з вище згаданими електронними підписами). Це призведе до надійності використання таких платформ і в довгостроковій перспективі сприятиме світовому процесу глобалізації і цифровізації.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Малахов С.В. Гражданско-правовое регулирование отношений в глобальной компьютерной сети Интернет URL: <https://www.lawbook.org.ua/aa/12.00.03/2016/01/27/020000495.doc.html> (дата звернення: 20.04.2021).
3. Про електронну комерцію: Закон України від 3 верес. 2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 45. Ст.410.
4. Умови і положення захисту прав споживача. URL: https://sale.aliexpress.com/ru/___pc/MF06DxusiL.htm?spm=a2g0o.ams_81407.j9a11ab.1.710671Aa71Aawk (дата звернення: 20.04.2021).

Денисовець І. О.

курсант факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції

Лаговська Н. В.

*заступник директора
Навчально-наукового інституту права з виховної роботи
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗДАТНОСТІ В УКРАЇНІ

Правоздатність фізичної особи – це передбачена нормами права здатність особи мати суб'єктивні юридичні права та виконувати

суб'єктивні юридичні обов'язки, яка виникає в момент народження та припиняється в момент смерті [1, ст. 25].

Цивільна правоздатність властива кожній особі, від неї не можна відмовитися або уступити її будь-кому. Водночас, законодавець передбачає випадки, коли закон охороняє права зачатой, але ще ненародженої дитини, наприклад, якщо дитина повинна народитися після смерті свого батька-спадкодавця [2].

Правоздатність не залежить від фізичного чи психічного стану особи. Правоздатністю наділені і новонароджені, і особи, які внаслідок тривалої душевної хвороби не усвідомлюють своїх дій, оскільки вони можуть стати суб'єктами права власності отримавши спадщину чи подарунок, користуватись житловим приміщенням де проживають з родиною [3].

Правоздатність – це абстрактна можливість мати зазначені у законі права та обов'язки. Суб'єктивне право – це вже існуюче право, яке належить конкретній особі (права власності на конкретний житловий будинок, земельну ділянку, транспортний засіб). Правоздатність відрізняється від суб'єктивного права тим, що вона не може бути передано іншій особі, на відміну від більшості майнових прав [4].

Обмеження правоздатності допускається лише у випадках, передбачених Конституцією України. Обмеження правоздатності можливо, зокрема, як покарання за вчинений злочин, причому особа за вироком суду може бути позбавлена не правоздатності в цілому, а тільки здатності мати окремі права: обіймати визначені посади; займатися підприємницькою діяльністю тощо.

Обмеження цивільної правоздатності може бути: примусовим або добровільним.

Примусове обмеження правоздатності не можна зміщувати з позбавленням громадянина деяких суб'єктивних прав. Так, конфіскація майна за вироком суду означає позбавлення громадянина права власності на певні речі та цінності, але не пов'язана з обмеженням правоздатності.

Наприклад, особа за вироком може бути примусово обмежена у правоздатності, якщо: засуджена до позбавлення волі. В такому випадку вона буде обмежена у таких правах як: обрання місця проживання, виду занять, права на зовнішній вигляд тощо. Як додаткову міру покарання суд може застосувати до особи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, оскільки у цьому випадку обмежується її право на обрання роду занять (водій, бухгалтер, лікар, вихователь тощо) [2, ст. 51].

Фізична особа також може добровільно обмежити свій правочин, якщо обирає відповідний фах, специфіка якого вимагає відмовитися від певних прав. Наприклад, працівники поліції не можуть бути членами політичних партій, займатися підприємницькою діяльністю тощо.

Депутатам Верховної ради заборонено займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього дохід.

Згідно з чинним законодавством, цивільна правоздатність виникає у момент народження і припиняється смертю громадянина. Ця норма права викликає жваву дискусію в наукови колах. Зазначимо, що правоздатність новонародженого буде значно відрізнятися від правоздатності повнолітньої особи, деякі її елементи виникають лише з досягненням певного віку (правообирати місце проживання, право вступу до кооперативу тощо).

Правоздатність є природною категорією, яка є невіддільною від особи та невідчужуваною. Звідси слідує, що фізична особа – носій правоздатності – не може відмовитись від неї або обмежити її навіть за власною волею, на підставі правочину.

Правоздатність громадянина припиняється його смертю [1, ст. 25]. Доки людина жива – вона є правоздатною незалежно від стану здоров'я. Факт смерті тягне за собою безумовне припинення правоздатності, тобто припинення існування громадянина як суб'єкта права. Але відомі непоодинокі факти, коли заможні особи укладали договори з науково-дослідними організаціями, з метою збереження їхнього тіла, або його частин (наприклад голови), щоб в майбутньому, коли науково-технічний прогрес дозволить, відновлювати життєздатність таких тіл та органів. Чи відновиться правоздатність таких суб'єктів, чи припиняється правоздатність чи переривається під час їх перебування в замороженому стані? Ці та інші питання потребують нормативно-правового урегулювання.

Список літератури:

1. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.04.2021 р.).
2. Кримінальний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.04.2021 р.).
3. Правоздатність // Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. К. Воронової. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Алерта, 2011. – 558 с.
4. Правоздатність // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. – Т. 5 : П – С. – С. 45. – ISBN 966-7492-05-2.

Козін О. В.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Університету державної фіскальної служби України*

Дяченко С. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Зловживання цивільними процесуальними правами є відносно новим поняттям у цивільному процесі, оскільки воно було закріплено на законодавчому рівні лише з прийняттям нової редакції Цивільного процесуального кодексу України у 2017 році. Попри це, на практиці суди зіштовхнулися із безліччю справ, що пов'язані із зловживанням цивільними процесуальними правами. Саме це й визначає необхідність проведення аналізу судової практики. Деякі суди вже провели узагальнення судової практики у цій сфері. Одним із таких судів є апеляційний суд Одеської області [1]. На практиці найпоширенішими випадками зловживання цивільними процесуальними правами є такі:

1. Неодноразове подання скарг, заяв, клопотань. Вони можуть стосуватися відводу судді чи інших учасників процесу, відкладення розгляду справи, проведення повторної експертизи тощо. Прикладом такої справи може бути справа під № 367/8947/18. В якій повторне подання клопотання про призначення тієї самої експертизи в іншій експертній установі було визнано як зловживання процесуальними правами. [2].

2. Неодноразове неприбуття у судове засідання. Прикладом такого випадку у судовій практиці стали дії позивача під час розгляду справи № 521/8997/15-ц. Сторона позивача була сповіщена про проведення судових засідань, проте позивач та його представники тричі не з'являлись в судове засідання. Після цього Малиновський районний суд м. Одеси дійшов висновку, що неодноразова неявка позивача не має поважних причин та розцінив такі дії як зловживання цивільними процесуальними правами [3].

3. Подання кількох позовів до того самого відповідача, з тим самим предметом і з тих самих підстав, або аналогічними підставами і предметом. Прикладом такого зловживання цивільними процесуальними правами є справа № 523/13892/19. Суворовський районний суд м. Одеси ухвалою від 10.09.2019 р. визнав зловживанням процесуальними правами подання позовної заяви позивачем, оскільки аналогічний позов, того самого позивача до того самого відповідача з тих же підстав вже був поданий позивачем [4].

В своїй діяльності суди зіштовхуються із певними проблемами. Однією із них є те, що суду досить складно визначити в різних ситуаціях межі між зловживанням учасниками справи своїми процесуальними правами і їх добросовісним використанням.

Відповідно до ч.3 ст. 44 Цивільного процесуального кодексу наслідком визнання судом певних дій зловживанням процесуальних прав може бути залишення скарги, клопотання чи заяви без розгляду або їх повернення. Прикладом цього на практиці може бути справа № 576/1780/19 (провадження № 2/576/518/19). У ній подання позовної заяви, яка викладена беззмістовно та хаотично і ґрунтується лише на припущеннях визнано зловживанням цивільними процесуальними правами. В результаті чого позовна заява була залишена без розгляду [5]. Ще одним схожим прикладом є справа № 754/12394/19, в якій суд визнав подання повторної ідентичної заяви зловживанням позивачем своїми процесуальними правами. Це спричинило повернення заявнику його заяви [6].

У ст. 148 ЦПК України міститься інформація про можливість стягнення судом штрафу за зловживання особою своїми процесуальними правами. Зокрема розмір цього штрафу визначається судом і коливається між 0,3 і 3 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Звичайно на практиці такі випадки існують і вони непоодинокі. Наприклад, у справі № 544/485/20 Пирятинський районний суд Полтавської області ухвалив застосування до свідка, про виклик якого клопотав позивач і який періодично не з'являвся до суду, хоч і був повідомлений судовою повісткою, відповідальності. Його неявку на судові засідання суд визнав зловживанням цивільними процесуальними правами, що стало результатом накладення на нього штрафу розміром 0,3 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб [7].

Також ст. 148 ЦПК передбачає більший розмір штрафу за повторне або систематичне зловживання цивільними процесуальними правами. Таких справ є набагато менше, ніж щодо одноразового зловживання. Прикладом систематичного зловживання цивільними процесуальними правами може бути справа № 361/6741/19, за якою Київський апеляційний суд ухвалив стягнути з особи штраф, розмір якого становить 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що на той час в гривнях було майже 20 тисяч. Систематичним зловживанням цивільними процесуальними правами суд визнав направлення на дванадцять апеляційних скарг на одне і те ж рішення [8].

Отже, зловживання цивільними процесуальними правами є поширеним у судовій практиці. Основною проблемою для судів є відсутність критеріїв розмежування добросовісного використання процесуальних прав і дій, які можуть бути зловживання цими правами. Їх відсутність може бути причиною виникнення ситуації застосування до учасників судового процесу негативних наслідків без підстав.

Список літератури:

1. Узагальнення судової практики розгляду судами деяких питань, пов'язаних із зловживанням процесуальними правами: практика застосування новел цивільного процесуального права. URL: https://oda.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/Zlovgivannya_procesyaln_ymu_pravamy.pdf
2. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 367/8947/18 від 08 жовтня 2020 року/ Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92122480>
3. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі №521/8997/15-ц від 31 травня 2018 року/ Малиновський районний суд м. Одеси. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74417480>
4. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 523/13892/19 від 10 вересня 2019 р./ Суворовський районний суд м. Одеси. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84305965>
5. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 576/1780/19 від 09 вересня 2019 року./ Глухівський міськрайонний суд Сумської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84116432>
6. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 754/12394/19 від 09 жовтня 2020 року./ Деснянський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92141440>
7. Цивільний процесуальний кодекс: Закон України від 18.03.2004 № 1618 IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
8. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 544/485/20 від 02 жовтня 2020 року./ Пирятинський районний суд Полтавської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92016815>
9. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 361/6741/19 від 18 жовтня 2019 року./ Київський апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85135433>

Корчак А. Р.

студент юридичного факультету

*Національного університету біоресурсів і природокористування
м. Київ, Україна*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КОЛОНІВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Протягом свого існування Римська держава здійснювала експансіоністську політику, в результаті якої отримала значний територіальний приріст. Проте, ці території не були пустими. Їх заселяли представники багатьох народів, що опинилися під римським

пануванням. І для того, щоб виокремлювати їх між собою і, перш за все – виокремлювати їх від населення Риму, був здійснений поділ їх на окремі суспільні верства, що мали різні права та повноваження. Серед таких верств вирізняли: римських громадян, латинів, перегринів, вільновідпущеників, колон, рабів та поселенців.

Дослідники римського права вважають, що колонат виник у I ст. н. е., а правове закріплення цей інститут отримав у період абсолютної монархії [1, с. 38; 3, с. 35]. Термін «колонат» (colonus) походить від латинського слова colonus. Колоном спочатку називали будь-яку людину, яка самостійно обробляє поле [3, с. 35]. Колони (coloni) являли собою категорію юридично залежних людей. У класичну епоху колон був орендарем землі, який юридично не залежав від орендодавця, а перебував з ним лише у договірно-зобов'язальних відносинах [1, с. 38]. Таким чином, певний час колони були вільним прошарком населення, проте вони, все ж таки перебували у економічній залежності від землевласника.

Колони складали найбільш біднішу частину населення і не мали достатніх засобів для успішного обробітку землі, унаслідок чого змушені були позичатися у землевласників. Неможливість своєчасно повернути позику спричиняла економічну залежність колонів від орендодавців [1, с. 38].

У імперський період колони стали економічно важливою фігурою для господарського життя Риму. Це було спричинено зменшенням припливу рабів через те, що зменшилась кількість загарбницьких війн. До того ж, зросла і смертність рабів, яка була спричинена їх жорстокою експлуатацією. Римські землевласники почали здавати землю в оренду вільним людям дрібними ділянками за натуральний оброк чи з покладанням на орендаря обов'язку обробляти ще й землю землевласника [1, с. 38; 2, с. 87].

Подальше правове становище колонів поступово погіршувалося. Колон не міг залишити орендовану ділянку, не розрахувавшись із боргами. На додачу, Конституція 322 р. приписувала примусове повернення колонів на ті землі, які вони самочинно залишили, а закон 357 р. забороняє продаж земельної ділянки без колонів, які на ній живуть. Таким чином, колони стали залежними людьми, і хоча не були позбавлені правоздатності у сфері приватноправових відносин, проте були прикріплені до землі і мали обробити її. В разі самочинного залишення землі колоном, землевласник мав право здійснювати його ввіндикацію, подібно до ввіндикації раба. З іншого боку, землевласник не мав права вигнати колона із земельної ділянки, не міг продати землю без колонів і колонів без землі [2, с. 87-88]. Таким чином, не тільки землевласник був зацікавлений у тому, щоб колон не залишав ділянку, але й держава. З цих підстав фактична безправність колонів поступово перетворювалася на юридичну [1, с. 39].

У праві Юстиніана виділялись такі підстави виникнення колонату: за народженням (якщо хоч один із батьків був колоном); угода між

вільною людиною і землевласником про те, що вільний поселяється на землі як колон; проживання впродовж 30 років на чужій землі. Окрім того, в колонів оберталися працездатні особи, які були схильні до жебрацтва. Римському праву були відомі лише два шляхи звільнення з колонату: колон повинен був придбати земельну ділянку, яку обробляє, або зведення колона в сан єпископа [2, с. 88].

У 357 р. було введено заборону на відчуження земельної ділянки окремо від колонів. Так з'явилася нова категорія залежних людей, що мали певну правоздатність, але вельми обмежену в її здійсненні. Колон мав право вступати в шлюб і мати майно, але якщо колон самовільно залишав землю, землевласник засобами віндикації мав право витребувати його назад, тобто правове становище колона мало чим відрізнялося від раба. Однак колони не були рабами, юридично вони залишалися вільними, але прикріпленими до землі. Не лише сам колон, а і його діти вважалися приписаними до даного наділу. Колонат став спадковим. Зросла й особиста залежність колонів від землеволодільців, які чинили над ними суд і розправу безконтрольно [1, с. 39].

Отже, колони являли собою категорію залежних людей. У класичну добу колон був вільним орендарем землі, який юридично не залежав від землевласника, а перебував із ним у договірно-зобов'язальних відносинах. У період імперії, зі зменшення кількості рабів, колони стали економічно важливою фігурою для господарського життя Стародавнього Риму. З'являється нова категорія залежних людей, які мали деяку правоздатність, але надто обмежену. Колон мав право вступати в шлюб і мати майно, але у випадку, якщо колон самовільно залишав землю, землевласник засобами віндикації мав право витребувати його назад, тобто правове становище колона мало чим відрізнялося від становища раба. Однак колони не були рабами, юридично вони залишалися вільними, але прикріпленими до землі, проте від вільних осіб вони також відмежовувалися. Окрім колона, приналежними до наділу вважалися і його діти. Колонат був спадковим. Остаточне правове оформлення закріплення колонів завершилося в IV ст. н. е.

Список літератури:

1. Борисова В. І., Баранова Л. М. Основи римського приватного права : підручник. Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Право, 2008. 224 с.
2. Каложний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право : підруч. для вищ. навч. закл. Київ : Національний авіаційний університет. «МП Леся». 2014. 240 с.
3. Козинець І. Г., Лозицька Я. А. Правовий режим колонату в Римській імперії. Чернігівський національний технологічний університет. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 34–37.

Мороз Д. Д.
*студентка спеціальності «Міжнародне право»
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ СУДУ ПРО ОГолоШЕННЯ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою в українському законодавстві привінюються до правових наслідків, які настають у разі смерті [1]. Але правоздатність особи не припиняється після оголошення її померлою, оскільки оголошення особи померлою базується не на факті, а на презумпції смерті, тому очевидно є можливість повернення особи. Деякі науковці говорять про невіддільність правоздатності від самої особи: «Виключні випадки з'явлення осіб, визнаних померлими, свідчать, що даний громадянин своєї правоздатності не втрачав, що до його з'явлення він помилково розглядався померлим. У цьому випадку було б дуже грубою помилкою вважати, що дана особа для визначеного кола осіб втрачала або втрачає свою правоздатність» [2, с. 79].

Це підтверджується і тим, що у випадках, коли особа, яка була оголошена померлою, з'являється або з'являються відомості про її місце перебування, вона або заінтересована особа може подати заяву про скасування рішення суду про оголошення даної особи померлою. Підсудність в таких справах альтернативна: їх може розглядати суд, який виніс це рішення, або суд за місцезнаходженням такої особи. Також важливим є те, що хоча заяву може подати і заінтересована особа, однак розгляд справи може проводитися лише у присутності особи, яку було оголошено померлою; це дозволяє суду впевнитися, що винесене рішення справді було помилковим, і не дозволяє скасовувати його на підставі отримання листа чи телефонного дзвінка, які не є однозначними доказами того, що особа справді жива. [3] Варто зазначити, що деякі науковці вважають доцільним доповнити цивільне законодавство додатковими підставами для скасування судового рішення: встановлення судом факту смерті фізичної особи, яка була оголошена померлою, чи реєстрація її смерті в органах РАЦСу [4, с. 73].

Скасування судового рішення, в свою чергу, призводить до певних правових наслідків. Загалом, в цивілістичній науці виділяють три концептуальні підходи до наслідків, які наступають після появи оголошеної померлою особи:

1) реституційний підхід, тобто повернення до стану, який передував оголошенню особи померлою, що означає скасування всіх наслідків та припинення правовідносин виникали, розвивались та припинялись після оголошення особи померлою. Однак цей підхід досить складно запровадити, оскільки тут мають вплив багато факторів, таких як обсяг

правовідносин, які необхідно припинити або «згорнути» та особливості ситуації, яка призвела до оголошення особи померлою. Так, цей підхід не можна вважати повністю справедливим, якщо оголошений померлим просто хотів уникнути виконання своїх обов'язків.

2) ввідикаційний підхід полягає в можливості згортання лише правовідносин певного виду і за певних обставин; такий підхід запроваджено положеннями чинного законодавства і відображено в ч. 2 – 4 ст. 48 ЦК України, які будуть проаналізовані далі. Так, в нормах ЦК чітко не визначено яким чином поява особи, яка була оголошена померлою, впливає на юридичні факти, які мали місце за період часу між оголошення такої особи померлою і її появою, зокрема, не зрозуміло чи визначаються такі юридичні факти дійсними або нікчемними. Проте щодо повернення успадкованого майна, норми законодавства передбачають, що воно не підлягає поверненню повністю, а лише за певних умов, що свідчить на користь зазначеного підходу.

3) перспективний підхід, який не характерний для вітчизняного законодавства, передбачає повну легалізацію правових наслідків, які настали після оголошення особи померлою. Відповідно до цього підходу правове життя особи, можна сказати, починаються знову, а все успадковане майно залишається в минулому й фактично у власності спадкоємців.

Для українського законодавства характерний комбінований підхід, який можна класифікувати як частково реституційний, проте, як наголошують деякі науковці, за таким підходом досить складно встановити наслідки появи особи [5, с. 156].

В першу чергу, особа, оголошена померлою, повертається до свого попереднього правового статусу. Інші наслідки стосуються майна цієї особи та регулюються статтею 48 ЦК:

1. Власник, який з'явився, незалежно від часу своєї появи може вимагати повернення свого майна, яке зберіглося на момент його появи і яке перейшло безоплатно до інших осіб після оголошення відсутнього померлим; винятком є майно, придбане за набувальною давністю, а також гроші та цінні папери на пред'явника [1].

Якщо розуміти зміст ч. 2 ст. 48 ЦК України (викладений вище) буквально, можна зробити висновок, що особа, яка з'явилась, наділяється правом вимагати повернення своїх речей від суб'єктів, які набули їх на безоплатній основі незалежно від того чи відбулось набуття права власності на них до появи такої особи або після нього. Отже, по суті, особа, яка була оголошена померлою і з'явилась, протягом строку свого життя фактично наділена переважним правом перед іншими учасниками цивільного обороту набути на безоплатній основі право власності на відповідне майно [5, с. 158].

2. Особи, до яких майно перейшло за відплатним договором, зобов'язані його повернути власнику, який з'явився, якщо набуваючи майно вони знали, що він живий. У разі неможливості повернути майно в натурі особі, які була оголошена померлою, відшкодовується вартість цього майна [1].

Варто звернути увагу, що ч. 2 та ч. 3 ст. 48 ЦКУ не кореспондують, тому виходить, що ці норми не поширюються на майно, яке перейшло до особи безоплатно, однак не збереглося в натурі, наприклад, було знищено, втрачено, спожито, приведене у непридатний до господарського призначення стан тощо [6].

3. Останній наслідок стосується майна, яке в порядку спадкування перейшло до держави, АРК, або територіальної громади: якщо майно було реалізовано, то після з'явлення особи, яка була оголошена померлою, їй повертається сума грошей, виручених від реалізації майна [1].

Варто звернути увагу, що в даній частині статті нічого не зазначається про випадок реалізації спадкоємцями спадкового майна особи, що повернулася, що позбавляє її права як на повернення цього майна в натурі від добросовісних набувачів, до яких воно перейшло за відплатними угодами (за договором купівлі-продажу, міни тощо), так і на відшкодування його вартості спадкоємцями.

Можна виділити деякі особливості застосування даної статті, науковець О. П. Печений, зокрема, виділяє такі:

1) даною статтею передбачено лише вимогу про повернення майна, а не про визнання недійсним правочину чи застосування наслідків недійсності правочину, тому правила ст. 216 ЦК про правові наслідки недійсності правочину не можуть застосовуватися;

2) майно підлягає поверненню в натурі, його вартість відшкодовується лише у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 48 ЦК України;

3) лише на державу, АРК або територіальну громаду покладається обов'язок повернути гроші, отримані від реалізації майна; а на інших учасників цивільних правовідносин, які також набули майно, цей обов'язок не поширюється;

4) за змістом ч. 2 ст. 48 ЦК України вимога про повернення майна може бути пред'явлена незалежно від спливу строків позовної давності лише у випадках, визначених цією нормою, зокрема при безоплатному переході майна. [5]

Також хотілося б звернути увагу, що невирішеним є питання моменту появи особи – чи вважається нею фізична поява чи скасування рішення суду про оголошення особи померлою? З цим питанням пов'язаний правовий режим майна, яке перейшло до спадкоємців і збереглось у них, а також порядок повернення цього майна і пов'язані з цим права й обов'язків учасників правовідносин. У зв'язку з цим виникає питання стосовно наслідків розпорядження майном спадкоємцями, які дізнались про появу оголошеної померлою особою, але здійснили розпорядження до моменту скасування рішення суду про оголошення фізичної особи померлою.

Підводячи підсумок викладеного вище варто зазначити, що ст. 48 ЦК України в сучасних умовах явно не достатньо для вирішення практичних питань правозастосування. Вона потребує розширення й уточнення з огляду на потреби практики.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.
2. Юрченко А. К. «Безвестное отсутствие по советскому гражданскому праву», издательство Ленинградского университета, 1954. – С. 79.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.
4. Попова Ю. А. «Признание граждан безвестно отсутствующими», 1985. – С. 78.
5. Печений О. П. «Деякі аспекти здійснення спадкових прав після осіб, оголошених померлими», науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса», 2014, № 3 (75). – С. 87.
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України, Ніколаєв А. Н., Дзєра О. В., Кузнєцова Н. С. [та ін.], 2010.

Пірак М. В.

*студентка кафедри цивільного права та процесу
Науковий керівник: Мілевська А. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НЕДІЙНОСТІ ЗАПОВІТУ

Особливе місце серед спорів у сфері спадкового права посідають спори, пов'язані з визнанням заповіту недійсним. Складність цієї категорії спорів пояснюється тим, що на момент виникнення спадкового правовідношення спадкодавця вже немає серед живих, тому одержання інформації про обставини й факти, що мають значення для справи, з об'єктивних причин є ускладненим.

Питанням, що стосуються визнання правочину недійсним, у тому числі й заповіту, присвячували увагу багато провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: В.К. Антошкіна, С.С. Алексєєв, Л.К. Буркацький, Ю.Б. Гонгалю, В.І. Гостюк, І.В. Жилінкова, В.В. Заборовський, Ю.О. Заїка, В.І. Крат, М.П. Курило, О.І. Нелін, В.С. Нерсєсянц, О.П. Печений, З.В. Ромовська, Є.О. Рябоконт, Є.І. Фурса та ін.

Заповіт – це розпорядження особи-заповідача щодо належного йому майна, майнових прав і обов'язків у випадку своєї смерті, складене у встановленому законом порядку. За своєю юридичною природою заповіт є одностороннім правочином. А, отже, має відповідати всім встановленим Цивільним процесуальним Кодексом України (далі – ЦК України) вимогам, які висуваються до правочинів. Значення заповіту полягає в тому, щоб визначити певний порядок переходу всього майна,

майнових прав і обов'язків до визначеного кола осіб, якого будуть дотриматися після смерті заповідача [1, с. 60].

Згідно зі ст. 1247 ЦК України заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу складання, і має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, то за її дорученням текст правочину у її присутності підписує інша особа (ч. 4 ст. 207 ЦК України). Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими особами, службовими особами, визначеними у ст. ст. 1251 – 1252 ЦК України. Заповіти підлягають державній реєстрації.

Тобто, чинним законодавством передбачено необхідні вимоги до заповітів і у разі недодержання таких вимог є підставою для визнання заповіту недійсним [2].

Заповіт, складений особою, волевиявлення якої не було вільним і не відповідало її волі, може бути визнаним недійсним тільки за позовом зацікавленої особи з наданням відповідних доказів такої обставини. Наприклад, складання заповіту під впливом насильства або обману з боку спадкоємця. Таке твердження міститься у постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 2008 року «Про судову практику у справах про спадкування» (далі – постанова Пленуму ВСУ № 7). Однак, як зазначено у висновку в згаданій вище постанові, нотаріуси не можуть виступати в ролі заінтересованої особи та не повинні залучатися до участі у справі [3].

У відповідності із чинним законодавством всі правочини за ступенем недійсності можна поділити на дві групи: а) абсолютно недійсні правочини, що є такими з моменту їх вчинення (нікчемні) і недійсність яких прямо передбачена законом; б) відносно недійсні правочини, які можуть бути визнані судом недійсними за певних умов (оспорювані). Правочин, який оспорюється в суді може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду [4, с. 95].

Слід зазначити, що недійсності заповіту (підстави, суб'єкти, наслідки тощо) характерні певні особливості, які дозволяють стверджувати, що всі встановлені правила про недійсність правочину до недійсності заповіту застосовуватись не можуть [5, с. 203].

Право на пред'явлення позову про недійсність заповіту мають зацікавлені особи, частіше – спадкоємці за законом. Такий позов може бути поданий до суду лише після смерті заповідача (постанова Пленуму ВСУ № 7) [2]. Сторонами у такій категорії справ виступають спадкоємці за законом (як правило, позивач), інтереси яких порушені заповітом та спадкоємці за заповітом (відповідач), хоча такими особами особисто права та інтереси позивача не порушені, тому залучення такого спадкоємця в ролі відповідача є суперечливим [5, с. 203-204].

Щодо правових наслідків недійсності заповіту, то поділ останніх здійснюється залежно від того, чи є заповіт повністю або частково недійсним [6, с. 35].

У випадку визнання заповіту повністю недійсним, то наслідком є те, що у спадкоємця, якого позбавлено право на спадкування за

заповітом виникають права на спадкування за законом на загальних підставах (ч. 4 ст. 1257 ЦК України) [7]. Однак, дана частина статті не у повній мірі регулює правові наслідки недійсності заповіту. Визначення правових наслідків недійсності заповіту варто проводити враховуючи норми абз. 1 ч. 1 ст. 216 ЦК України, а також норми Книги Шостої ЦК України [6, с. 35].

Заповіт може бути визнаний недійсним не повністю, а частково. Тому недійсність його окремих розпоряджень не має наслідком недійсності його загалом. Наприклад, заповідач своїм заповітом порушує права спадкоємців, що мають право на обов'язкову частку в спадщині. Заповіт у такій частині визнається недійсним. Можливе також зазначення в заповіті такої умови, що суперечить моральним засадам суспільства. У частині такої умови, заповіт також визнається недійсним. А в решті умов воля заповідача зберігає чинність [1, с. 62].

Як показує судова практика, не є підставами для визнання заповіту недійсним незначні та формальні порушення процедури посвідчення такого заповіту, а також посилання на порушення таємниці заповіту, якщо він складений відповідно до волевиявлення спадкодавця. Несвоєчасне внесення відомостей про заповіт до Спадкового реєстру також не може визнаватися підставою для недійсності правочину. Окрім того, не є достатньою підставою для визнання заповіту недійсним відсутність у заповідача паспорта громадянина України. Описки та інші незначні порушення під час складення й підписання заповіту не тягнуть його недійсність, якщо судом встановлено, що вони не впливають на вільне волевиявлення заповідача. Це зазначено в п. 6 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16 травня 2013 р. № 24-753/0/4-13 [5, с. 206].

Отже, з вищевикладеного можна дійти висновку, що заповіт є правочином, відтак на нього поширюються загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину. Як вказує судова практика, незначні та формальні порушення процедури посвідчення заповіту не можуть визнаватися підставою для недійсності цього правочину, адже помилка чи некомпетентність нотаріуса або іншої посадової чи службової особи не впливає на волевиявлення, яке здійснила особа.

Якщо заповіт визнано повністю недійсним, то наслідком є те, що у спадкоємця, якого позбавлено право на спадкування за заповітом виникають права на спадкування за законом на загальних підставах. Однак, якщо заповіт визнаний частково недійсним, то інші розпорядження, що містяться у заповіті, будуть породжувати виникнення права на спадкування за заповітом. В залежності від того, який саме юридичний факт є недійсним, будуть різнитись і правові наслідки недійсності, які можуть вплинути на спадкові права.

Список літератури:

1. Поліщук М.Г. Поняття заповіту та підстави визнання його недійсним/М.Г. Поліщук. *Право та державне управління*. № 1 (30) том 1. 2018. С. 59-64.
2. Узагальнення судової практики вирішення спорів про спадкування: Лист Апеляційного суду Харківської області від 01.01.2015 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00747> (дата звернення: 13.04.2020 р.).
3. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 7. Вісник Верховного Суду України. 2008. № 6. С. 17 (дата звернення: 13.04.2020 р.).
4. Заборовський В.В. Деякі проблемні аспекти визнання правочинів недійсними. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 2. Ч. 1. С. 94–98.
5. Печений О.П. Деякі аспекти недійсності заповіту / О.П. Печений. *Мала енциклопедія нотаріуса*. № 1 (91). 2017 р. С. 203 – 207.
6. Парфьонова А.О. Визнання заповіту недійсним: особливості та правові наслідки / А.О. Парфьонова. *Реформування правової системи держави*. Ужгород. 2020 р. С. 33 – 37.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5471> (дата звернення: 13.04.2020 р.).

Проскурня В. А.

*курсант факультету підготовки, перепідготовки
та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції*

Науковий керівник: Лаговська Н. В.

заступник директора

Навчально-наукового інституту права з виховної роботи

Навчально-наукового інституту права

Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Київська область, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Пандемія, викликана інфекцією COVID-19, сприяла появі достатньої кількості питань стосовно забезпечення повноцінного функціонування та гарантування прав, обов'язків та свобод людей. Адже, карантинні заходи встановили значні обмеження як міжнародних, так і внутрішніх переміщень, до того ж, були накладені обмеження на здійснення повноцінної підприємницької діяльності.

Тобто, карантин став певним «форс-мажором» для функціонування цивільно-правових відносин.

Зазначимо, що державний апарат застосовує усі можливі заходи для покращення умов суспільства під час пандемії, тому, у зв'язку з форс-мажорною обставиною на території України було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції (COVID-19)». Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [1].

Спираючись на встановлені правила, багато компаній та фізичних осіб-підприємців зіткнулися зі складнощами при виконанні зобов'язань. Тож питання «форс-мажору» у договірних зобов'язаннях залишається актуальним і на даний час.

Важливо, що суб'єкти господарювання задля збереження здоров'я працівників приймають рішення про переведення їх на віддалену роботу для підприємств, які не підпадають під дію карантину, на власний комерційний ризик. Проте, таке рішення саме по собі не звільняє їх від виконання своїх договірних зобов'язань.

Взагалі, форс-мажор як такий не існує абстрактно, тобто не можна сказати, що через проголошення карантину (надзвичайного стану, надзвичайної ситуації тощо) сторони договору автоматично звільняються від виконання усіх своїх договірних зобов'язань. За загальним правилом, форс-мажор можна встановити лише стосовно конкретного зобов'язання, довівши, що конкретний обмежувальний захід, запроваджений в рамках карантину (надзвичайного стану, надзвичайної ситуації тощо), унеможливило виконання договору [2].

Необхідно зазначити, що на час існування форс-мажорних обставин до особи, яка не може виконати зобов'язання, не застосовуються договірні та передбачені законом види відповідальності, а саме: збитки та неустойка. Тобто, саме по собі зобов'язання не зникає, а перебуває у «замороженому» стані – воно не виконується, і боржник не несе за це відповідальність. Як тільки форс-мажорна обставина зникає, зобов'язання «розморожується», і боржник повинен його належним чином виконати, а у разі невиконання – понести відповідальність.

Однак, потрібно звернути увагу на ряд формальностей, які потрібно здійснити для того, щоб «заморозити» свою відповідальність на підставі форс-мажору. Перш за все, варто зафіксувати факт неможливості виконання зобов'язання на рівні компанії, повідомити свого контрагента про неможливість виконання зобов'язання, зібрати докази неможливості виконання зобов'язання та отримати сертифікат про форс-мажорні обставини у Торгово-промисловій палаті України. Договором можуть бути передбачені й інші необхідні дії.

Якщо ж укладений договір не містить розділу про форс-мажор, то для доведення існування обставин непереборної сили сторони можуть прямо посилатися на відповідні нормативно-правові акти, зокрема, це Постанова № 211, а для жителів Києва – додатково ще Протокол Постійної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Київської міської державної адміністрації від 11.03.20 р. № 9 «Про додаткові заходи запобігання поширенню нової коронавірусної інфекції (COVID-19)» [3].

Ще одним правовим інструментом, який може допомогти компаніям у період пандемії є припинення зобов'язання у зв'язку з неможливістю його виконання. Але, аби користуватися даним інструментом необхідно мати умови, які зазначаються у чинному законодавстві. Згідно зі статтею 607 Цивільного кодексу України та статтею 205 Господарського кодексу України, зобов'язання може бути припинене у зв'язку з неможливістю його виконання якщо: 1) зобов'язання є негрошовим, 2) його неможливо виконати, 3) відсутня вина обох сторін у виникненні обставин неможливості виконання, 4) сторона, яка не може виконати зобов'язання, повинна негайно повідомити про це іншу сторону, щоб вона могла здійснити заходи, необхідні для мінімізації шкоди.

Однак, у ситуації з пандемією COVID-19 такий інструмент має доволі обмежене застосування, адже зараз державні обмежувальні заходи мають тимчасовий характер, а тому важко довести повне, а не тимчасове зникнення можливості виконати зобов'язання.

Довести неможливість виконання зобов'язання стало своєрідним викликом для компаній у зв'язку з проблематичним доведенням з практичної точки зору та економічною не вигідністю.

Саме тому, більш простішим способом для компаній стала зміна умов договору або повне його розірвання у зв'язку з істотною зміною обставин, адже для його застосування не потрібно доводити повну неможливість виконання зобов'язань. У зв'язку зі стрімким темпом захворюваності більшість договорів втратили економічну вигоду для компаній, саме тому значна кількість підприємств змушені йти на переговори задля внесення змін до таких договорів.

Отже, можна зробити висновки, що виконання договірних зобов'язань у період пандемії, спричиненої COVID-19, є досить проблематичним для підприємств, установ та організацій, а також фізичних осіб-підприємців та потребує нормативно-правового урегулювання

Список літератури:

1. Висицька І. Форс-мажорні обставини: юридичні аспекти для агробізнесу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buh-ua.com.ua/uk/doc/53885/fors-mazhorn-obstavini-juridichn-aspekti-dlja-agrobznesu>

2. Правові наслідки поширення коронавірусу COVID-19 для виконання договорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sk.ua/uk/news-uk/pravovi-naslidki-poshirennya-koronavi/>
3. Протокол Постійної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Київської міської державної адміністрації від 11.03.20 р. № 9 «Про додаткові заходи запобігання поширенню нової коронавірусної інфекції (COVID 19)». Електронний ресурс – Режим доступу: https://kyivcity.gov.ua/news/protokol_zasidannya_postiyno_komisi_z_pitan_tekhnogenno_ekologich_po_bezpeki.
4. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02 грудня 1997 року № 671/97-ВР. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-vr#Text>.

Саржан Д. Є.

*студентка юридичного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

ПОНЯТТЯ СІМ'Ї В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Сім'я в житті кожної людини відіграє велику роль. На думку письменника Л. Жуховицького, людина, яка виросла в добрій родині, все життя дякує їй за радість. Людина, яка виросла у важкій сім'ї, все життя дякує їй за науку. Сім'ю розуміють як засноване на шлюбі чи кровному спорідненні об'єднання осіб, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою й моральною відповідальністю. Тому шлюбно-сімейне право Стародавнього Риму дає нам розуміння більшості правових відносин, які були задіяні на основі сімейних стосунків.

Досліджували проблематику взагалі поняття сім'ї в Стародавньому Римі такі вчені як І.Б. Новицький, О.А. Підпригора, І.А. Покровський, С.О. Харитонова, М.В. Хвостова та ін.

Зважаючи на те, що предмет сімейного права становлять сімейні правовідносини, важливе значення для з'ясування їх змісту має дослідження поняття та складу сім'ї. Поняття сім'ї вживається в соціологічному та в правовому значенні. Такий поділ обумовлений тим, що регулювання сімейних відносин здійснюється не лише правовими нормами, а й соціологією, етикою, психологією [1, с. 60].

Сім'я – це засноване на шлюбі чи кровній спорідненості невелике об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою та моральною відповідальністю [2, с. 23]. Давня римська сім'я (familia)

об'єднувала під владою її голови (*pater familias*) дружину, дітей, інших родичів, які проживали разом і вели спільне господарство, а також залежне населення, слуг і рабів.

Така структура римської сім'ї зумовила поділ громадян за їх сімейним станом на самостійних і підвладних, або, як про це зазначалось у римських джерелах, на осіб власного права – *persona sui juris* і на осіб чужого права – *persona alieni juris*. Самостійним був лише домовладика, який володів власними правами. Усі інші члени сім'ї були особами чужих прав.

Первісно існувала агнатична сім'я. Агнатами називалися особи, які були підвладними одному домовладці, а саме: дружина, і діти (законні, узаконені, усиновлені), онуки, онучки і правнуки домовладки, але тільки по чоловічій лінії. Такі ж особи по жіночій лінії не вважалися агнатами і перебували лише в кровному спорідненні. Агнатами були взяті в кабалу вільні люди (неоплатні боржники), куплені у бідняків діти, а також раби. Агнати могли бути пов'язані між собою і кровними зв'язками, але юридичне значення мало лише підпорядкування владі домовладки.

Отже, єдність давньої сім'ї в Римі визначалася не спорідненістю по крові, а єдністю влади домовладки – хто підпадав під цю владу, той був членом сім'ї. Разом з тим з числа агнатів вилучалися навіть власні діти, які одружувались і підпадали під владу іншого домовладки [3, с. 1].

Поступово римляни віддають перевагу кровному спорідненню, яке стало основою когнатичної сім'ї. Деякий час ці два види сім'ї існували паралельно, але когнатична сім'я, заснована на природному, кровному спорідненні (*cognatio*), витісняє агнатичну [3, с. 62].

Отже, погодимось з думкою, Є.О. Харитонова, що характерні особливості римської сім'ї знайшли відбиток у римському сімейному праві, яке відзначається завершеністю, послідовністю. Багато його положень збереглося до наших часів. Багато його положень збереглося і до наших часів. Сім'я починається зі шлюбу. Правовим питанням шлюбних відносин римські юристи приділяли багато уваги. Вони дали відповідні оцінки їхнім різновидам [4, с. 1].

Давньоримське суспільство намагалось ідеалізувати сім'ю. Римські юристи досить ідеалістично визначали шлюб. Так, Модестин писав: «Шлюб є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права» (Д. 23.2.1). Однак в усі часи рабовласницької держави дружина, жінка ніколи не займала рівного з чоловіком, мужчиною становища. Вона завжди залежала від батька, чоловіка, брата, опікуна тощо. При цьому йдеться не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність. Римляни цього не приховували [5, с. 1].

Підсумовуючи, гармонійно римському сімейного права не було рівноправності між чоловіком і жінкою, подружжям, татом і дітьми. Патер мав абсолютне панування над сім'єю. Влада рабовласницького

суспільства мало свій слід і на сімейні відносини. Цікавий феномен полягає в тому, що коли загальні спрямованості формування сімейного права влаштовуються впливом природноправових концепцій, то «сімейне право» дозріває за своїми внутрішніми законами, спираючись на дії грецьких суджень на природу відносин батьків і дітей, але підкоряючись згодом вольовим відповіддю особистої державної влади.

Список літератури:

1. Дзера І. О. Сімейні правовідносини. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 19 с. . URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11333/Ponyattya_ta_vydy_simeynukh_pravovidnosy_n.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Лежнева Т. М. Конспект лекцій з дисципліни «Римське право». Дніпро, 2016. 161 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1121/8.1.pdf>
3. Орач С. М., Тищик Б. Й. Основи римського приват. права: навч. посіб.: ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. Львів. 238с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk625013.pdf>
4. Харитонов С.О. Основи римського приватного права. – Х.: Одиссей, 2013. – 352 с.
5. Підопригора О. А. Основи римського приватного права: підручник для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1997. 336 с. URL: <https://uchebnikfree.com/rimskoe-pravo/shlyub-yogovidi-27075.html>

Сенчук М. П.

*студентка юридичного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АГНАТСЬКОГО СІМЕЙНОГО УСТРОЮ

Римське сімейне право починає свою історію з моногамної сім'ї. Вона будувалася на абсолютній владі домовладки, тобто підпорядковувалася владі *paterfamilias*. Агнатська сім'я складалась з домовладки та підпорядкованих йому інших членів, які вважались один одному агнатами. Агнати не завжди були між собою кривними родичами. До складу сім'ї, крім *paterfamilias*, входили його дружина, діти та їх нащадки, дружини синів, інші родичі, раби. Всі

безпосередньо підвладні главі члени сім'ї називалися sui – «свої», тоді як сам paterfamilias – sui iuris – «сам собі господар», «повноправний».

Особливості формування шлюбно-сімейних відносин розглядалися в загальних курсах римського приватного права такими відомими науковцями як Й. Покровський, С. Муромцев, І. Новицький, І. Перетерський, О. Підопригора, Р. Каложний, Д. Дячук та інші. Однак, дослідження питання формування сім'ї в римському суспільстві й надалі залишаються актуальними та викликають зацікавленість, оскільки дають змогу розкрити особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин та елементи наступної рецепції римського приватного права в більш пізніх правових системах [1, с. 164].

Первісною сім'єю, яка виникла у Римі була агнатична сім'я. Вона була заснована та підпорядкована владі paterfamilias. Всі підвладні підкорялися paterfamilias і вважалися родичами, тобто агнатами. Кровний зв'язок на той час не мав правового значення. Тому дівчина, що виходила заміж і переходила жити до свого чоловіка, займала становище в цій родині дочки його батьків, тобто ставала сестрою братів і сестер свого чоловіка, втрачаючи при цьому родинні зв'язки зі своїми кровними батьками з усіма наслідками, що з цього випливали, наприклад, вона вже не могла стати спадкоємицею після їхньої смерті. Агнатське споріднення зберігалося й після смерті paterfamilias [2, с. 285].

Агнати могли бути пов'язані між собою і кровним зв'язком, але юридичне значення мало лише підпорядкування владі домовладки. На агнатичному спорідненні було засноване законне спадкування. У цьому полягав важливий господарський і політичний принцип: майно залишалося в сім'ї, з одним постійним іменем, оскільки не переходило до родичів по жіночій лінії, скажімо, до доньок чи внучок, які, вийшовши заміж, переходили до складу іншої сім'ї і змінювали сімейне ім'я [3, с. 97-98].

Агнатське споріднення різнилося за лініями та ступенями. Агнати спільного предка вважалися родичами за боковою лінією, а ті, хто народжувався один від одного послідовно вважалися родичами за прямою лінією. Кількість народжень визначала ступінь агнатського споріднення. Загалом, до складу римської сім'ї входили як агнати, так і раби, худоба та усі неживі речі, що перебували у розпорядженні домовладки. Вихід з-під влади paterfamilias припиняв всі правові зв'язки відповідної особи з його колишньою родиною, оскільки в найдавнішу епоху факт кровного походження ніякого юридичного значення не мав, якщо не поєднувався з перебуванням під владою батька – домовладки.

Підстави для виходу з агнатської сім'ї: емансипація дорослого сина, смерть домовладки (в цьому випадку сини самі стають домовладками), вихід дочки заміж (у цьому випадку дочка втрачала

зв'язок з колишньою сім'єю і ставала агнаткою свого чоловіка або його домовладки).

Після смерті *paterfamilias* його дорослі сини були носіями влади в сім'ї, а дружини й діти підпадали під їхню владу. Згідно з цим вільний від батьківської влади римський громадянин, навіть той, що не мав сім'ї, вважався *paterfamilias*. «*Paterfamilias* – той, кому належала влада в сім'ї, і правильно він так називався, хоча б у нього не було сина», – писав Ульпіан (Д. 50.16.195). Глибока залежність підвладних від *paterfamilias* помітно стримувала цивільний обіг. Ніхто не бажав укладати правочин з підвладним, бо все одержане переходило у власність *paterfamilias*, який, разом з тим, за правочином ні до чого не зобов'язувався. Виробництво матеріальних благ у більшій кількості, ніж можуть спожити їх виробники, породжувало прагнення батьків закріпити накопичене протягом життя майно за кровними нащадками, передусім за дітьми. Агнатське споріднення суперечило природному бажанню батьків залишити спадщину своїм кровним дітям, які стали агнатами іншого *paterfamilias*. Поступово римляни надають перевагу кровному спорідненню, що стало основою нової, когнатської сім'ї, яка пов'язувала групу людей кровними узами. Деякий час ці два види сім'ї існували паралельно, проте когнатська сім'я за нових умов поступово витіснила агнатську, і дотепер залишається основою сімейноправових відносин [3, с. 285-286].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що влада в агнатській сім'ї підпорядковувалася саме *paterfamilias*, інші ж члени сім'ї мали покійно підпорядковуватися його владі. Також варто зазначити, що це була первісна сім'я в Стародавньому Римі і що кровний зв'язок у правовому значенні не грав ніякої ролі. Тому, коли дівчина виходила заміж, втрачала всі кровні зв'язки з своєю сім'єю, та не мала жодних прав на спадкування і ставала підвладною домовладці.

Список літератури:

1. Олійник О.С. Особливості формування агнатського та когнатського споріднення в римському суспільстві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 163-174.
2. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Римське приватне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2012. С. 382-385.
3. Підпригора О.А., Є.О. Харитонов. Римське право: підруч. Вид. 4-ге. К.: Ін Юре, 2012. 528 с.

Шатило Ю. В.

*студентка Житомирського інституту
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Житомир, Україна*

ПРИНЦИПИ ТА УМОВИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

В процесі своєї діяльності кредитні установи, виступаючи як фінансові посередники, створюють нові вимоги і нові зобов'язання. Проте, на практиці виникає ряд проблем з дотримання основних засад кредитування та укладання договорів банківської позики, визначальними серед яких є принципи. Принципами, які априорі повинні дотримуватися в процесі надання банківських послуг, є зворотність і платність. Важливо виділити, що основними принципами запозичення є: цільовий характер позики; вибір відповідного кредитора; дотримання умов кредитної угоди. Операція кредитування пов'язана з великими ризиками, особливо високі ризики кредитора. Саме тому, розглядаючи процес надання банківської позики, часто обмежуються аналізом умов і принципів, які відносяться тільки до кредитних організацій, в першу чергу до банків.

Головним принципом банківського кредитування є збереження основної суми позики, тобто зворотність. Як комерційна організація кредитор розраховує отримати прибуток, тобто, його послуга не може бути і безоплатною. Крім збереження суми позики, для банку важливо відшкодувати витрати, пов'язані з процесом кредитування (відшкодування витрат по залученню коштів, амортизація основних фондів, оплата праці співробітників, податкові платежі та інші операційні витрати). Тобто послуга кредитора повинна бути платною (оплатною). Банківська позика повинна бути не просто повернена і оплачена, але повернута в певний термін. Терміновість є істотною умовою процесу кредитування. Однак слід зазначити, що терміни позики можуть бути обумовлені не тільки певним періодом або конкретною датою повернення, а й настанням певних подій (онкольні кредити, овердрафти, кредитні лінії і т.д.). Оскільки принцип визначається як «... наукове чи моральне початок, підстава, правило, основа, від якої не відступають», «терміновість» навряд чи можна віднести до основних принципів системи кредитування [1, с. 452]. Адже у випадку з кредитними операціями порушення терміну не тільки можливо («кредитні канікули», відстрочка платежу і т.п.), але і при деяких обставинах навіть бажано.

З огляду на ризикованість операції кредитування вважаємо за необхідне доповнити принципи кредитування, до яких слід віднести, по-перше, вибір найбільш надійних і перспективних потенційних позичальників, який здійснюється на основі оцінки готовності і здатності позичальника повернути позику в строк, обумовлений договором. По-друге, тут важливо врахувати необхідність дотримання кредитними організаціями нормативів Національного банку. Це означає, що

важливим принципом, що забезпечує зворотність і платність позики, є диференціація кредитування на основі відбору тільки кредитоспроможних позичальників.

Для дотримання принципу диференціації в кредитуванні повинен бути розглянутий, перш за все, правовий аспект. Кредитор повинен переконатися в правосуб'єктності потенційного позичальника [2, с. 197]. Для деяких видів позичок (овердрафти, короткострокові позики порівняно невеликих розмірів, мікрофінансування і т.д.) правосуб'єктність може бути достатньою підставою для прийняття рішення про укладення договору банківської позики. Наступним етапом оцінки кредитоспроможності позичальника є оцінка його особистої спроможності по кредиту, в т. ч. контроль готовності потенційного позичальника відповідати за своїми зобов'язаннями. Зазвичай цей аспект кредитоспроможності оцінюється представником кредитора на етапі розгляду заявки на кредит, в ході переговорів з потенційним позичальником. Крім бесід з потенційним позичальником, на цьому етапі оцінки кредитоспроможності аналізуються дані про попередній досвід роботи з клієнтом. При довгостроковому і (або) великому кредиті додатково доцільним є залучення відомостей про потенційного позичальника третіх осіб (контрагенти, ЗМІ, соціальні мережі тощо), а часом і інсайдерської інформації (аж до виїзду представника кредитора на місце здійснення проекту, що кредитується).

Таким чином, алгоритм оцінки кредитоспроможності повинен включати три етапи (модуля): оцінку правосуб'єктності; оцінку особистої платоспроможності за кредитом (довіру до клієнта); оцінку матеріальної або майнової спроможності по кредиту. Порушення їх послідовності може привести до підвищення ступеня ризику і помилкових висновків [3, с. 9]. Отже, диференціація передбачає здійснення суворого відбору позичальників на основі комплексу правових, соціальних, етичних, економічних і фінансових показників діяльності суб'єктів кредитування.

Одним із важливих принципів, є принцип дотримання умов договору банківської позики. Перелік умов договору між кредитором і позичальником, що залежить від багатьох обставин, може бути досить широким, а може обмежуватися позначенням тільки суми позики, розміру процентної ставки і терміну або порядку повернення кредитів з відкритим терміном. Крім цих, обумовлених основними принципами кредитування, важливими умовами є: мета кредиту; джерело погашення позики; достатність забезпечення позик; умови страхування; пайова участь коштів позичальника у фінансуванні проекту, що кредитується; обґрунтованість розміру плати за кредит; план обслуговування боргу (платіжний календар); коректність порядку погашення кредиту; інші умови договору, на розсуд сторін.

У кредитному договорі має бути строго обґрунтована сума позики, оскільки, якщо подаючи заявку на кредит, клієнт ґрунтується на оптимістичному прогнозі про потребу в позикових коштах (тобто занижує її), в подальшому перед кредитором постане вибір: або істотно

збільшити ступінь ризиків неповернення боргу, або вишукувати можливості надання додаткової позики, або шукати варіанти її реструктуризації. Завищена сума кредиту може утруднити ефективне витрачання коштів і також привести до ризику неповернення позики.

Сума кредиту визначає термін позики. Банк повинен мати можливість чітко планувати і прогнозувати свої операції, оскільки, використовуючи міжбанківські кредити або вільні грошові кошти юридичних та фізичних осіб, повинен повернути їх на першу вимогу вкладника або відповідно до умов договору. Терміновість кредитування (термін позики) залежить не тільки від суми кредиту, але і від мети запозичення. Мета кредиту слугить для кредитора важливим індикатором ступеня ризиків, пов'язаних з конкретною позичкою. При кредитуванні проектів і угод, мета яких чітко не визначена, банк проявляє обачність. Крім того, кредитор уникає вкладень коштів у ризикові проекти, довгострокових кредитів позичальникам, чинним в проблемних секторах економіки, і т. д. Обґрунтованість розміру плати за кредит також важлива обом сторонам. Якщо розмір ставки відсотків занижений, транзакція буде збитковою для кредитора, а при завищенні процентної ставки позика може виявитися не вигідною позичальнику у зв'язку з негативним ефектом фінансового важеля [4, с. 63].

План обслуговування боргу і коректність порядку погашення позики є, по суті, узагальненням усіх попередніх умов. Жодне з розглянутих умов не може бути прийнято в якості принципу кредитування, оскільки не кожне з них включається в договір, деякі мають на увазі «за замовчуванням», інші в конкретних обставинах і зовсім визнаються несуттєвими. Однак умови, включені в угоду, повинні неодмінно дотримуватися, забезпечуючи можливість реалізувати основні принципи [3, с. 13].

Отже, підводячи підсумки, загально визнано, що зворотність і платність – основні принципи банківського кредитування. Для дотримання основних принципів необхідно: диференційовано підходити до відбору позичальників, враховуючи не тільки економічні характеристики діяльності, їх фінансове становище, а й комплекс правових, соціальних, етичних аспектів; ретельно узгоджувати умови кредитного договору і контролювати їх неухильне виконання. Перелік і обов'язковість цих умов може варіюватися в широкому діапазоні. Ця обставина не дозволяє жодній з них визначати як «принцип» кредитування. Основними принципами взаємодії суб'єктів банківського договору позики є: дотримання правових норм (основний); дотримання узгоджених умов кредитного договору (системний); довіра (узагальнюючий). Виявлення принципів взаємодії суб'єктів банківського кредитування обґрунтовується необхідністю єдиного розуміння механізму кредитування усіма суб'єктами кредитних відносин для вироблення адекватних умов кредитної угоди і, як наслідок, їх ефективної взаємовигідної реалізації.

Вважаємо, що чітке і логічно обґрунтоване трактування понять, пов'язаних з такою важливою стороною підприємницької діяльності, як

взаємодія сторін у процесі кредитування, буде корисна для розвитку теорії банківської справи; вдосконалення методів і алгоритмів обліку та аналізу кредитних операцій; в підготовці і підвищенні кваліфікації відповідних фахівців кредитної системи та фахівців ІТ-структур, які обслуговують взаємини контрагентів в процесі кредитування, а також у підвищенні фінансової грамотності потенційних позичальників.

Список літератури:

1. Толковый словарь живого великорусского языка В. И. Даля. М.: Издание Общества любителей российской словесности, 1863 – 1866. Том 1. 788 с.
2. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права: учебник для академического бакалавриата. М.: Юрайт, 2015. 521 с.
3. Евтушенко Е. В., Павлова Ю. А., Гайфуллина М. М. Основные принципы и условия банковского кредитования. *Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика*. Серия: Экономика. 2017. № 2 (20). С. 7–15.
4. Роль кредита и модернизация деятельности банков в сфере кредитования / под ред. О. И. Лаврушина. М. : КНОРУС, 2012. 267 с.

Юхименко К. А.

студентка

Науковий керівник: Губанова О. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного, господарського і фінансового права

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Полтава, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБІТ І ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У науковій доктрині цивільного права одне з найважливіших місць посідають об'єкти цивільних прав. Актуальність вивчення зазначеного питання зумовлена тим, що у зв'язку із розвитком суспільних відносин щодо здійснення робіт і надання послуг, зазначені дві категорії потребують більш детальної правової регламентації у законодавстві України. Оскільки у Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ) відсутні дефініції послуги та результату робіт як об'єктів цивільного права, це породжує невизначеність розуміння та ототожнення зазначених понять, а отже і помилкову кваліфікацію їх на практиці.

Питання співвідношення робіт і послуг досліджували чимало вітчизняних науковців, зокрема: М. І. Брагінський, В. А. Васильєва, Р. М. Гейнц, К. Е. Косяченко, О. О. Красавчиков, С. С. Святошнюк

В. Л. Скрипник, І. В. Спасибо-Фатеева, Ю. Є. Ходико, У. Р. Шемет та інші.

Одним із різновидом об'єктів цивільного права є дії, а саме результати робіт і послуги, які закріплюються у ст. 177 ЦКУ. Однак, у Цивільному кодексі не розкривається сутність жодного із зазначених понять, що зумовлює відсутність єдності у цивілістичній науковій доктрині щодо співвідношення цих об'єктів.

Науковці виокремлюють три підходи з питання диференціації результатів робіт і послуги. Прихильники першої концепції зазначають, що послуги, як явище цивільного права охоплюється поняттям роботи, яке за своєю правовою природою є значно ширшим. Друга концепція визначає роботи елементом послуг. Однак, вищезазначені підходи звужують зміст таких об'єктів, як результати робіт і послуги, оскільки вони є самостійними складовими системи дій як об'єктів цивільного права, внаслідок чого у них формується особливий правовий режим в різних сферах цивільно-правового регулювання [1. с. 143].

Отже, першу групу складають дії особи внаслідок яких створюється якісно нова річ або значно відновлюються чи покращуються властивості вже існуючих речей. В цьому випадку об'єктом виступають результати робіт. Як влучно зазначає, Ю. Є. Ходико, робота – це певний триваючий у часі процес, який характеризується безпосередньою діяльністю особи, яка є невіддільною від неї. Тому, характеризуючи об'єкт, варто вирізняти лише її результат, оскільки саме він є об'єктивованим виразом діяльності управомоченої особи, який і може передаватися іншим особам [2. с. 122].

До другої групи належать послуги, тобто ті дії суб'єктів цивільних правовідносин, внаслідок надання яких, задовольняються потреби інших осіб. Однак, В. Л. Скрипник зазначив, що відносно сутності змісту послуги серед науковців виокремилися дві протилежні точки зору: 1) послугу становлять лише дії її виконавця; 2) зміст послуги як об'єкта цивільних правовідносин становить тільки її нематеріалізований результат [3, с. 139]. Однак, у Постанові Верховного Суду України від 08.04.2014 № 3-Ггс14, зазначається, що предмет послуги полягає не лише у професійних юридичних діях, які пов'язані з послугонадавачем, але й у наявності остаточного результату, певного корисного ефекту від такої діяльності для інших осіб (замовників) [4].

Таким чином, результати робіт і послуги є відокремленими об'єктами цивільного права, які відрізняються власними специфічними ознаками. Як слушно зазначає, Р. С. Бевзенко, незважаючи на те, що ці поняття мають деякі спільні риси, вони є якісно різними за своїм змістом. Для результату робіт не є важливим сам процес діяльності особи, визначальним є кінцевий об'єкт [5, с. 284]. Варто погодитися із О. О. Красавчиковим, який вважає, що результат може бути як матеріальним, так і нематеріальним, однак останній обов'язково має бути втілений у певну об'єктивовану форму, зокрема на матеріальному носії. Водночас, мета послуги – задоволення потреб інших суб'єктів у

процесі її споживання, а також сприяння вилученню корисних властивостей вже існуючого об'єкту. Кінцевий результат у процесі надання послуги також наявний, однак він завжди є немайновим, на відміну від результатів робіт [2, с. 126].

Варто зазначити, що результати робіт у цивільних правовідносинах пов'язані із договором підряду, а послуги – відповідно з договорами про надання послуг. Так, у процесі виконання робіт за зобов'язанням, матеріалізований результат буде наявний лише після здійснення певної діяльності особи. Наприклад, за договором будівельного підряду, спочатку проводяться відповідні будівельні роботи, потім у замовника виникає право вимоги на їх результат, а саме будівельного об'єкту, яке трансформується у право власності на нерухому річ. Натомість, у процесі надання послуг, діяльність і певний позитивний ефект від неї споживаються одночасно. Зокрема у питанні надання освітянських послуг, незалежно від використання інформації студентом, корисною буде сама викладацька діяльність. Як наслідок, передача неякісного результату роботи підлягає поверненню, оскільки має уречевлений характер, однак послугу повернути не можна, через те, що її взагалі неможливо будь-яким чином відчужити, вона тісно пов'язана з активними діями конкретної особи, і споживається в процесі їх надання.

Отже, результати робіт і послуги за своєю правовою сутністю є діяльністю особи, однак вони є різними з точки зору її форми здійснення, кінцевого результату, а отже і правовим режимом вказаних об'єктів.

Список літератури:

1. Ходико Ю. Є. Правовий режим робіт та послуг як об'єктів цивільних правовідносин: їх єдність та диференціація // *Право і суспільство*. – № 3. – 2019. – С. 139-144.
2. Ходико Ю. Є. Щодо розуміння сутності робіт та послуг як об'єктів цивільних правовідносин // *Право і суспільство*. – №6. – 2019. – С. 122-128.
3. Скрипник В. Л. Послуги як особливий об'єкт цивільних прав // *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету, Сер: Юриспруденція*. – № 36 Том 2. – 2018. – С. 38-41.
4. Постанова Верховного Суду України від 08.04.2014 року у справі №3-7гс14[Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ru/postanova_vsu_vid_08_04_2014_roku_u_spravi_3_7gs14/
5. Скрипник В. Л. Сутність результату робіт як об'єкта цивільних прав // *Проблеми цивільного права та процесу*. – 2019. – С. 281-285.
6. Святошнюк С. С. Послуги як об'єкти цивільних прав // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. – Вип. 2 (29). – 2017. – С. 66-71.

СЕКЦІЯ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Остапенко Ю. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

БІОТЕХНОЛОГІЇ В ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧІ РЕАЛІЇ

На сьогодні в основі будь-якого інноваційного розвитку лежить технологія виробництва товарів та послуг. Звісно, однією з технологій шостого укладу, які мають стати двигунами економічного розвитку, є біотехнологія, яка й має кардинально змінити засоби охорони здоров'я, аграрне виробництво, енергетичну галузь, підходи до захисту навколишнього середовища. Саме щодо особливості біотехнології, то вони полягають в тому, що з одного боку, їх розробка та впровадження потребують використання значних матеріальних ресурсів, кваліфікованої праці, специфічної сировини, а з іншого боку, використання біотехнологій справляє значний вплив на публічні інтереси. Це визначає особливу суттєву регулятивну роль держави, що має отримати відповідного організаційно-господарського забезпечення.

Відтак, щодо термінології поняття «біотехнології», то у підручнику з основ біотехнології зазначається, що біотехнологія як наука може розглядатися у двох часових і реальних вимірах: *класична біотехнологія* – наука про методи й технології виробництва, транспортування, переробку сільськогосподарської та іншої продукції з використанням природних і селекційних (нетрансгенних) рослин, тварин і мікроорганізмів, у природних і штучних умовах; сучасна біотехнологія – наука про генно-інженерні та клітинні методи й технології вироблення та використання генно-трансформованих (модифікаційних) рослин, тварин і мікроорганізмів з метою інтенсифікації виробництва й отримання нових видів продукції різного походження. Зазначені наукові аспекти потребують ґрунтовного наукового дослідження, у тому числі з позиції господарського права, а, відтак, й законодавства. Якщо звернутися до останнього, то на національних теренах точного визначення поняття «біотехнологія» не існує. Воно міститься лише у деяких підзаконних актах, а також регулювання останнього здійснюється на міжнародному рівні.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки» під біотехнологіями передбачає виробництво біостимуляторів росту рослин, органомінеральних добрив

комплексної дії, новітніх технологій виробництва антибіотиків, імунобіологічних препаратів, у тому числі імуноглобуліну різних видів, та засобів захисту тварин. Дане визначення є не точним і не повним, так як воно формується саме з переліку діяльності, на які спрямована біотехнологія, але і цей перелік є не повним і тому це визначення не відображає сутності біотехнологій. Другим актом є Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження методичних вказівок «Медико-біологічні дослідження виробничих штамів мікроорганізмів і токсиколого-гігієнічна оцінка мікробних препаратів, визначення їх безпеки та обґрунтування гігієнічних нормативів і регламентів»» від 26.10.2004 р. № 521, де під біотехнологією розуміється технологія виробництва продуктів при використанні живих клітин організмів (мікроорганізмів, рослин, тварин). Це визначення також не відповідає і не розкриває сутність біотехнологій.

Окрім підзаконних нормативних актів визначення біотехнології наведене в ратифікованій Україною Конвенції про біологічне різноманіття від 1992 року. Цей документ розглядає біотехнологію як будь-який вид технології, пов'язаний з використанням біологічних систем, живих організмів або їх похідних для виготовлення або зміни продуктів або процесів з метою їх конкретного використання.

Бочкова І. І. у своїй науковій праці запропонувала своє визначення біотехнології, яке могло б знайти своє закріплення у національному законодавстві. На її думку, під біотехнологією слід розуміти вид промислової діяльності, заснований на використанні наукових та інженерних принципів, що полягає у виробничому використанні біологічних агентів (біологічної системи, живого організму, його похідних) і спрямований на створення живих організмів з необхідними властивостями, або на виготовлення чи зміну продуктів чи процесів з метою їх конкретного використання [1, с. 27]. Це визначення витікає саме з ознак біотехнології. Аналізуючи наукову літературу можна виокремити три такі ознаки, які будуть відображати біотехнології, як об'єкт правового захисту, а також важливий елемент економічного розвитку: 1) наявність живого організму або його елементу, тобто під час взаємодії системних компонентів технології, до цього процесу долучається біологічний елемент (живий організм або його елемент), який може виступати як і основним системоутворюючим елементом (генна інженерія – ген) так і допоміжним (пивоваріння – дріжджі); 2) виробниче призначення, тобто цей елемент навмисно залучають до виробництва, і за звичайних (природних) умов у такому стані і поєднанні з іншими елементами, в якому він потрібен у технологічному процесі, він не існує; 3) «Перетворювальна мета», де мова йде про те, що біотехнологія – це цілеспрямована, впорядкована діяльність, сконцентрована на внесенні змін в об'єкти, відтак, біотехнологія спрямована на перетворення, створення нових властивостей у вже існуючих матеріалах, продуктах, сировині, задіяної в подальшому технологічному чи виробничому процесі, при чому така сировина чи матеріали мають природне походження, а не створені людиною, що завчасно перешкоджає наділенню їх необхідними властивостями [2, с. 83].

Біотехнології є важливою складовою для підняття рівня національної економічної діяльності і можуть підсилити конкурентоздатність на міжнародній арені. Сучасне національне законодавство не регулює питання залучення біотехнологій, що міститиме усі сутнісні ознаки біотехнології як об'єкта правового регулювання: високий науково-дослідницький рівень результатів такої діяльності, участь біологічного агента в такій діяльності, її спрямованість на досягнення відносно стійких і безповоротних змін у біологічному агенті або живому організмі, неприродність досягнутих результатів. Біотехнології є досить важливим інструментом в процесі вдосконалення і розвитку промисловості і тому національне законодавство повинно містити нормативно-правове закріплення як усіх аспектів біотехнологічної діяльності, так і безпосередньо визначення біотехнології.

Звісно, біотехнологія як синтетичний об'єкт правового регулювання включає в себе низку результатів інтелектуальної діяльності, що мають самостійне значення та можуть використовуватися окремо, та одночасно відноситься до різних галузей науки. При цьому зауважено, що процес створення біотехнологій має специфічні особливості порівняно з процесами створення інших технологій. При спробі врегулювати відносини між учасниками (авторами, розробниками, виконавцями замовлення на створення біотехнологій, власниками майнових прав на біотехнологію тощо) виявляється недосконалість у нормативно-правовому забезпеченні вказаних відносин, що зумовлює потребу розроблення теоретично обґрунтованої та адаптованої відповідно до практичних потреб конструкції правового регулювання відносин, що виникають з приводу біотехнології як об'єкта права інтелектуальної власності [3].

Ринок біотехнології складається з відносин, що виникають на кожному етапі створення та використання біотехнології. До таких етапів віднесено: етап розробки, створення, зберігання, передачі, використання, припинення використання біотехнології. На кожному з цих етапів на ринок біотехнології виходять різні учасники, правовий статус яких обумовлюється метою етапу, на якому вони здійснюють діяльність, та їх господарським інтересом. Зміст кожного виду правовідносин на ринку біотехнологій залежить від специфіки правового режиму їх об'єктів, правового статусу їх учасників та висвітлюється за допомогою їх класифікації. Враховуючи наявність поділу відносин у сфері господарювання на три види, класифікація відбувається в межах кожного з цих видів. Господарсько-виробничі відносини на ринку біотехнологій класифіковано в залежності від етапу обігу біотехнологій, об'єкта правовідносин матеріального результату діяльності їх учасників, їх мети, за видами їх економічної діяльності, за галузями економіки. Класифікацію організаційно-господарських відносин на ринку біотехнологій проведено за функціональними видами діяльності їх учасників, на основі власності, в залежності від суб'єкта організаційно-господарських повноважень. Щодо

внутрішньогосподарських відносин, то обґрунтовано існування вертикальних та горизонтальних внутрішньогосподарських відносин.

Держава на кожному етапі функціонування ринку біотехнологій та кожному рівні існування біотехнології повинна мати визначені функції. Ринок біотехнологій з огляду на специфіку свого об'єкта стає прикладом того, коли державне втручання у його регулювання є виправданим. Держава має бути активним відповідальним суб'єктом не лише на етапі допущення до конкретних відносин певних суб'єктів, але й і у подальшому, під час несення відповідальності у випадку настання несприятливих наслідків для публічних і приватно-публічних інтересів. А, відтак, повноваження держави на ринку біотехнологій мають бути законодавчо обґрунтовані та створений відповідний державний Уповноважений орган.

Список літератури:

1. Бочкова І. І. Стан нормативно–правового регулювання діяльності на ринку біотехнологій в Україні. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 27–36.
2. Бочкова І. І. Питання організаційно–господарського впливу держави на обіг біотехнологій в Україні. *Юрист України*. 2014. № 2. С. 82–92.
3. Бочкова І. І. Біотехнологія як засіб вирішення глобальних проблем сучасності: нормативно–правовий аспект. Часопис *Національного університету «Острозька академія» Серія: Право (Електронне видання)*. 2012. № 2 (6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12biinpa.pdf>.

Острук А. Є.

студентка міжнародно-правового факультету

Науковий керівник: Товкун І. М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ НА БІРЖАХ, АУКЦІОНАХ, КОНКУРСАХ (АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ)

Актуальність даної теми полягає в тому, що господарський договір є основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання та важливим інструментом правової організації господарського життя суспільства в цілому.

Незважаючи на значну наукову діяльність в галузі господарського права, залишається необхідність детального вивчення й аналізу

нормативно-правових актів, які регулюють сферу договірних відносин у господарському праві [8, с. 1].

Важливість цієї теми привертає увагу багатьох відомих науковців даної галузі права, які вивчають та шукають шляхи покращення та вдосконалення господарського права, над цією темою працюють такі автори, як Теличко О.А., Іванюк Н. В., Кучер О.М., Полішко Н.Л. та інші.

Згідно ст.650 Цивільного кодексу України особливості укладення договорів на біржах, аукціонах, конкурсах тощо встановлюються відповідними актами цивільного законодавства [9]. Такий зміст коментованої статті дає змогу зробити висновок, що положеннями ЦК України особливості укладання договорів на біржах, аукціонах, конкурсах тощо, не встановлюється.

Відповідно до ст.185 Господарського кодексу України до укладання господарських договорів на біржах, публічних торгах застосовуються загальні правила укладання договорів на основі вільного волевиявлення, з урахуванням нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність бірж, публічних торгів, конкурсів [1]. Дана стаття ГК, не розкриваючи особливостей укладання договорів, зокрема на біржах, ярмарках тощо, робить відсилання до інших нормативно-правових актів. Порядок укладання біржових торгів має декілька етапів, порушення яких може призвести до визнання біржового договору недійсним.

Встановлення договірних відносин відбувається в умовах конкуренції, при чому конкуренція може існувати як між тими суб'єктами, які пропонують до продажу який-небудь товар, так і між суб'єктами, які бажають придбати цей товар на певних умовах. Доречно зазначити, що конкуренція покупців має місце як під час укладання договорів на аукціонах, конкурсах, так і під час укладання договорів на біржах, проте в біржовій торгівлі можлива конкуренція не лише покупців, а й продавців.

Також слід зазначити, що правова регламентація порядку укладання договорів здійснюється через спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють не окремі види господарсько-договірних зобов'язань, а організацію та проведення біржової торгівлі, аукціонів, конкурсів [3, с. 320].

Біржовою операцією визнається угода, що відповідає сукупності зазначених нижче умов:

- а) якщо вона являє собою купівлю-продаж, поставку та обмін товарів, допущених до обігу на товарній біржі;
- б) якщо її учасниками є члени біржі;
- в) якщо вона подана до реєстрації та зареєстрована на біржі не пізніше наступного за здійсненням угоди дня [2].

Що стосується аукціонів, конкурсів та інших процедур, то наразі в Україні відсутній єдиний спеціальний нормативно-правовий акт, який визначав би особливості проведення аукціонів, конкурсів та подібних процедур укладання договорів.

Законодавча база з цього питання досить широка, однак відповідні спеціальні акти носять досить специфічний характер, що не дозволяє чітко визначити правову природу і сутність аукціонного, конкурсного та інших подібних способів укладання договорів. Зрозуміло, це не сприяє ефективності правового регулювання цієї сфери цивільно-правових відносин.

Досить показовим у цьому аспекті є те, що правовими актами закріплено більше десяти визначень поняття «аукціон», та є близько восьми визначень поняття «конкурс». Окрім цих термінів у законодавстві використовується терміни «торги» і «тендер». Така значна кількість визначень одних і тих же понять, на жаль, не свідчить про розробленість питання і на практиці виникає чимало труднощів [5, ст. 2].

Ми вважаємо, найточнішим визначенням аукціону є таке, відповідно до якого *аукціон* – це спосіб публічного, почергового продажу товарів на основі конкурсу покупців; спеціалізований ринок з аукціонного продажу певного різновиду товарів, який функціонує постійно або періодично.

Аукціонний продаж може бути примусовим, організованим для реалізації майна несправного боржника, та добровільним, що організований самим продавцем чи здійснюється ним через організацію, спеціально на те уповноважену.

Шляхом проведення аукціону можуть укладатися господарські договори різного виду (купівлі-продажу майна у процесі приватизації, закупівлі продукції для державних потреб, оренди майна виробничого призначення, підряду на капітальне будівництво, щодо права користування надрами тощо).

Публічні (прилюдні) торги, які проводяться при зверненні стягнення на майно боржника, відбуваються у формі аукціону, що передбачено Положенням про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1997 р [6].

Особливість таких торгів полягає у тому, що вони проводяться не з ініціативи власника майна (або уповноваженого ним органу), а лише з підстав, передбачених чинним законодавством.

Щодо питання особливостей укладення договорів за результатами конкурсу, по-перше слід визначити поняття конкурсу, а саме *конкурс* – це спосіб укладення договору, за яким право на придбання товару (виконання роботи, надання послуги) передається покупцю (замовникові), який у ході торгів запропонує найкращі умови подальшої експлуатації об'єкта (застосування виконаної роботи, наданої послуги), а за рівних умов – найвищу ціну.

Проведення різного роду конкурсів, як правило регулюється на рівні підзаконних нормативних актів. Це зокрема:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 № 464 «Питання державного оборонного замовлення» [7].

- Наказ Фонду державного майна від 04.03.1998 № 396 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на укладання договору

оренди цілісного майнового комплексу державного підприємства, його структурного підрозділу» [4].

Предметом конкурсу є право на укладення договору.

Продаж об'єктів господарських прав за конкурсом є механізмом нетрадиційної конкуренції, спрямований на організацію конкуренції серед потенційних контрагентів з метою визначення найкращого проєкту договору (оферти), що буде підписаний ініціатором конкурсу після додаткового узгодження його умов.

Сповіщення про проведення конкурсу є запрошенням роботи оферти для визначення під час конкурсу найкращої. На підставі висновків конкурсної комісії приймається рішення про переможця конкурсу, яке оформлюється відповідним протоколом.

Переможцем конкурсу визнається претендент, який запропонував найкращі умови своєї участі в договірних відносинах (найкращий проєкт договору відповідно до умов конкурсу). Переможець конкурсу отримує право на укладення договору, безпосередня реалізація якого здійснюється після узгодження істотних умов договору обома сторонами.

На нашу думку у зв'язку із зазначеними особливостями є потреба розроблення загальної моделі укладання договорів в умовах конкуренції продавців і покупців. Така модель повинна бути створена тому, що підставою для укладання договору є складний юридичний факт, що включає попередній договір та основний договір, зміст якого визначається умовами попереднього договору. Також загальні умови укладання біржових угод у вигляді єдиного документа, порядку встановлення розбіжностей, що виникають під час укладання угод тощо мають бути врегульовані в законодавчих актах про біржову діяльність.

Отже, дивлячись на ситуацію, що складається актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні є досить великими. Законодавець повинен робити максимум зусиль для подолання всіх неточностей в складанні господарських договорів для того, щоб виникало менше спірних питань в їх розв'язанні.

Що стосується ЗУ «Про товарні біржі» ми хочемо порадишити внести корективи в розділи та статті, які регулюють порядок укладання біржових угод. Розглядаючи дану проблему детальніше і вивчаючи її історію розуміємо, що українське законодавство не стоїть на місці, а з кожним роком все більше розвивається.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Закон України « Про товарну біржу» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>
3. Мічурін Є.О. Техніка складання договорів: Наук.-практ. посібник. Х.: Юридичний світ, 2006. 356 с.

4. Наказ Фонду державного майна від 04.03.1998 № 396 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на укладання договору оренди цілісного майнового комплексу державного підприємства його структурного підрозділу» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0232-98#Text>
5. Полішко Н.Л. Особливості укладання договорів на торгах, аукціонах, конкурсах. Юридична наука. 2011. № 4-5 .С. 28–30.
6. Положенням про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-97-%D0%BF#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 № 464 «Питання державного оборонного замовлення» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-2011-%D0%BF#Text>
8. Теличко О.А., Іванюк Н.В. Проблеми укладання господарських договорів. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 6. Том №1. С. 29–32.
9. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Смерницький Д. В.

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ НОРМ, ВСТАНОВЛЕНИХ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ

Нормативний документ у відповідності до ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» це документ, що встановлює правила, настанови чи характеристики щодо діяльності або її результатів [1].

Згідно ст. 6 Закону до нормативних документів відносяться національні стандарти та кодекси усталеної практики, прийняті національним органом стандартизації та стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію [1].

Стандарт – це нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики

щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері.

Кодекс усталеної практики – це нормативний документ, що містить рекомендації щодо практик чи процедур проєктування, виготовлення, монтажу, технічного обслуговування або експлуатації обладнання, конструкцій чи виробів.

А технічні умови – це нормативний документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинна відповідати продукція, процес або послуга, та визначає процедури, за допомогою яких може бути встановлено, чи дотримані такі вимоги [1].

Метою стандартизації відповідно до ст. 4 Закону [1] в Україні є: забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню; керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації; забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур; забезпечення охорони життя та здоров'я; забезпечення прав та інтересів споживачів; забезпечення безпечності праці; збереження навколишнього природного середовища і економія всіх видів ресурсів; усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції.

Стаття 23 Закону [1] визначає, що національні стандарти та кодекси усталеної практики застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами.

Тобто виконання норм встановлених у національних стандартах та кодексах усталеної практики прийнятих національним органом стандартизації є необов'язковим. Якщо, суб'єкт господарської діяльності хоче продемонструвати якість та безпечність своєї продукції споживачу він як правило застосовує на добровільній основі національні стандарти та кодекси усталеної практики в яких встановлені відповідні вимоги до продукції про що інформує споживача вказуючи на маркуванні продукції чи в документації відповідний нормативний документ.

Як наведено вище, обов'язковими національні стандарти та кодекси усталеної практики стають у разі посилення на них у нормативно-правових актах. Переважно такими нормативно-правовими актами є технічні регламенти, які у відповідності до ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» є нормативно-правовими актами, в яких визначаються характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, додержання яких є обов'язковим [2].

В той же час підприємства, установи та організації можуть розробляти та вводити в дію стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, які застосовуються на добровільній основі. У разі застосування таких нормативних документів суб'єкти господарювання

теж інформують споживача зазначаючи їх назву на маркуванні та в документах на продукцію.

Відповідно до ст. 167 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3] встановлено відповідальність за введення в обіг або реалізацію продукції, яка не відповідає вимогам стандартів. Також, накладання визначеного штрафу на посадових осіб, громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, передбачено ст. 168¹ – за виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил, ст. 170 – за недодержання стандартів і технічних умов при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції.

Крім того, у сфері технічного регулювання передбачена і кримінальна відповідальність відповідно до ст. 227 Кримінального кодексу України [4] за умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами.

Господарський кодекс України [5] визначає правові норми щодо технічного регулювання у сфері господарювання (ст. 15, ст. 268, ст. 269 та ст. 270) [5; 6, с. 396-397]. Так відповідно до ст. 15 Кодексу [5] у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси ustalеної практики та технічні умови.

Здійснивши аналіз встановлених норм у Кодексі України про адміністративні правопорушення [3], Кримінальному кодексі України [4] щодо юридичної відповідальності передбаченої стосовно безпечності та якості продукції, а також Господарському кодексі України [5] стосовно технічного регулювання у сфері господарювання необхідно зазначити таке.

На наше переконання, у Кодексі України про адміністративні правопорушення [3] необхідно встановлювати норми щодо невідповідності продукції «нормативним документам» у визначені Закону України «Про стандартизацію» [1].

Кримінальний кодекс України [4] необхідно доповнити нормою щодо відповідальності за умисне введення в обіг небезпечної продукції, яка не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативними документами – національними стандартами та кодексами ustalеної практики, які прийняті національним органом стандартизації, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [2] технічне регулювання визначено як правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва. Правове регулювання здійснюється у відповідності до нормативно-правових актів, а ст. 15, 268, 269 та 270 Господарському кодексі України [5] передбачено застосування стандартів, кодексів

усталеної практики та технічних умов, які згідно Закону України «Про стандартизацію» [1] є нормативними документами. Тобто постає питання проведення досліджень з визначення відмінностей між нормативно-правовими актами та нормативними документами, в тому числі дослідження поняття «нормативних документів, які застосовуються на добровільній основі».

Крім того, законодавець не розмежує відповідальність за невиконання норм встановлених в національних стандартах та кодексах усталеної практики, прийнятих національним органом стандартизації від невиконання норм встановлених в стандартах, кодексах усталеної практики та технічних умовах, прийнятих підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію. На наше переконання, національні стандарти та кодекси усталеної практики, прийняті національним органом стандартизації встановлюють вимоги стосовно безпечності та якості до продукції, яка визначена потенційно більш небезпечною для споживачів та навколишнього середовища. Тому відповідальність за невиконання норм встановлених у зазначених нормативних документах повинна бути більш сувора в порівнянні з нормами встановленими в стандартах, кодексах усталеної практики та технічних умовах, прийнятих підприємствами, установами та організаціями, що здійснюють стандартизацію.

Список літератури:

1. Про стандартизацію : Закон України від 5 червня 2014 року № 1315-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 31, ст. 1058.
2. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 14, ст. 96.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 7 грудня 1984 року № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122294.
4. Кримінальний кодекс України: за станом на 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
6. Смерницький Д.В. Адміністративно-правове регулювання науково-технічної діяльності в Україні : дис. ... док. юрид. наук. : 12.00.07. К., 2020. 636 с.

СЕКЦІЯ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Семенова А. М.

*студентка кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права*

Науковий керівник: Сидоренко А. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права*

*Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Полтава, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ НА РОБОТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

З розвитком сучасного суспільства праця неповнолітніх стає більш популярною, але разом з тим виникають деякі проблеми у їхньому працевлаштуванні. Це зумовлюється насамперед їхнім становищем в суспільстві, певними фізіологічними особливостями, а також порушенням чинного трудового законодавства щодо неповнолітніх з боку роботодавців.

Значну увагу проблемним питанням прийняття на роботу неповнолітніх приділяли у своїх роботах такі науковці, як: Л. В. Мединська, Н. Л. Березовська, С. В. Хімченко, Н. С. Пузірна, В. Б. Бачук, Т. М. Маліновська та інші.

Право на працю є загальним, адже ним володіють всі особи незалежно від статті, походження, релігійних переконань тощо. Загальний характер права на працю передбачається статтею 43 Основного Закону, у якій вказується, що: «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1]. Крім того, держава повинна створювати умови для здійснення особами свого права, тобто ці умови повинні бути безпечними, належними та не шкодити здоров'ю особи [1].

У сучасному суспільстві існує практика неприйняття на роботу неповнолітнього на офіційних засадах, у таких випадках роботодавець порушує принцип свободи трудового договору, що у свою чергу є фундаментальним принципом трудового права [2, с. 112].

Кодекс законів про працю України є головним нормативно-правовим актом, який регулює трудову діяльність неповнолітніх. У цьому Кодексі

міститься окрема XIII глава, яка має назву «Праця молоді» і відповідно закріплює трудові норми щодо неповнолітніх [3, с. 81].

Стаття 187 КЗпП України вказує, що неповнолітніми є особи, які не досягли вісімнадцятирічного віку [4]. Л. В. Мединська щодо цього зазначає, що для неповнолітніх осіб характерні певні вікові психологічні та фізіологічні особливості, для них також властивий особливий правовий статус у суспільстві [3, с. 80]. Тому, можемо сказати, що неповнолітні – це особлива категорія осіб у суспільстві, які потребують підвищеної уваги та захисту з боку держави, у тому числі й у сфері трудових відносин.

Захист неповнолітніх у трудових відносинах з боку держави виявляється у створенні додаткових гарантій щодо захисту їх законних прав та інтересів та можливості їх реалізації [3, с. 80]. Щодо цього у статті 187 КЗпП України вказується, що: «у трудових правовідносинах неповнолітні прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та інших умов праці користуються пільгами, що встановлені законодавством України» [4]. Аналізуючи вищезазначену статтю варто погодитися з думкою Мединської Л.В., яка визначає, що умови праці неповнолітніх і дорослих працівників повинні відрізнятися між собою, це зумовлюється безпосередньо тим, що неповнолітні особи не мають належної професії та спеціальності, також на це впливають фізіологічні та психологічні особливості неповнолітньої особи [3, с. 81].

Звертаючись до статті 188 КЗпП України можна сказати, що за загальним правилом, допускається прийняття на роботу осіб, яким виповнилось шістнадцять років. Але, в цій статті вказані і певні винятки, наприклад, особи, що досягли п'ятнадцяти років можуть прийматись на роботу за згодою одного з батьків, або особи, що його замінює. Також дозволяється прийняття на роботу осіб чотирнадцятирічного віку, але тільки для виконання легкої роботи, тобто такої, що не шкодить здоров'ю особи і не перешкоджає процесу навчання [4]. Чинне українське законодавство не містить чіткого визначення легкої праці. Науковці наголошують, що це визначення відсутнє й у проєкті нового Трудового кодексу України, тому це є прогалиною у праві. Закріплення визначення легкої праці у законодавстві допомогло б певною мірою посилити гарантії захисту прав неповнолітніх у трудовій сфері [5, с. 74-75].

Березовська Н. Л. у своїй науковій роботі вказує, що при прийнятті осіб на роботу важливою є захисна функція трудового права, яка безпосередньо впливає із соціальної функції і відповідно спрямована на захист прав, свобод та інтересів працівників. Змістом цієї функції є закріплення гарантій, що стосуються прийняття на роботу неповнолітнього [6, с. 111]. Загальною гарантією у трудовому законодавстві щодо працівників є заборона необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу, яка закріплюється у статті 22 КЗпП України [4].

Сучасні держави, у тому числі й Україна, гарантують прийняття неповнолітнього на роботу, а у разі необґрунтованої відмови роботодавець порушує не тільки національне та міжнародне законодавство, а й принципи трудового права [2, с. 113].

Деякі гарантії захисту праці неповнолітніх безпосередньо вказуються у Кодексі законів про працю України, зокрема, у пункті 5 частині 1 статті 24 КЗпП України вказується, що трудовий договір з неповнолітніми укладається, як правило, у письмовій формі [4]. На практиці поширеними є випадки, коли роботодавці уникають письмового укладення трудового договору з неповнолітніми працівниками, або укладають з ними не трудовий договір, а договір підряду, але при цьому працівник виконує роботу фактично за трудовим договором. Вчиняючи такі дії роботодавець прагне unikнути відповідальності або ухилитись від сплати податків, тим самим порушуючи норми чинного законодавства та права неповнолітнього [2, с. 300].

Найголовнішою гарантією захисту неповнолітніх у трудових правовідносинах, на думку багатьох науковців, є передбачене законодавством ведення обліку працівників, які не досягли вісімнадцяти років, що закріплене у статті 189 КЗпП України. У цій статті вказується, що всі установи та організації, у яких працюють неповнолітні, мають вести спеціальний облік неповнолітніх працівників, обов'язково повинна зазначатися дата їх народження [4]. Найчастіше на практиці порушуються норми законодавства, що безпосередньо стосуються належного обліку неповнолітніх працівників, а також праці неповнолітніх у шкідливих умовах, порушення роботодавцями пільг, що надаються працюючим особам, що не досягли вісімнадцяти років. Система заходів щодо подолання цих правопорушень наразі є недосконалою, тому це не дозволяє знизити рівень нових правопорушень [2, с. 298].

Також, однією з найголовніших гарантій є обов'язковий попередній медичний огляд неповнолітніх при прийнятті на роботу, що закріплена у статті 191 КЗпП України [4]. Деякі науковці вважають, що стаття 191 Кодексу потребує доповнення, зокрема, положенням про те, що у разі, якщо власник або уповноважений ним орган звільнить неповнолітню особу, то він повинен забезпечити цій особі безкоштовне проходження медичного огляду щороку до моменту, поки особа не досягне повноліття. На думку науковців, це положення дозволить не тільки вчасно виявити можливі наслідки впливу на особу роботи, яка нею виконувалась, а й ліквідувати їх [5, с. 76].

Стосовно преференцій, що надаються неповнолітньому при укладанні трудового договору, то вони передбачені у статтях 193-195 КЗпП України. Статтею 193 передбачається скорочення робочого часу пропорційно виробітку годин для дорослих працівників, а от щодо заробітної плати, то вона виплачується неповнолітньому у повному обсязі, не зважаючи на скорочений час праці. Відпустки неповнолітнім,

передбачені статтею 195 КЗпП України, надаються у зручний для них час. Частиною 2 статті 75 КЗпП України встановлюється основна відпустка для неповнолітніх тривалістю 31 календарний день [4]. Але більшість неповнолітніх, укладаючи трудовий договір з роботодавцем, не знають про надані їм спеціальні пільги, і відповідно роботодавці цим користуються для своєї вигоди. Тому, на думку Т. М. Маліновської, одним із чинників захисту неповнолітніх у трудових правовідносинах є інформування осіб щодо наданих їм прав [2, с. 301].

Основною проблемою праці неповнолітніх є те, що на сьогодні не вироблений системний та серйозний контроль за незаконним використанням праці неповнолітніх [2, с. 299].

Отже, проаналізувавши вищевикладене, можна зробити висновок, що неповнолітні особи – це окрема категорія осіб у суспільстві, що потребує захисту у трудових правовідносинах з боку держави. Захист провадиться наданням певних пільг та гарантій неповнолітнім працівникам, але в сучасних умовах спостерігається порушення законодавства з боку роботодавців, тому потрібно вдосконалити трудове законодавство в частині контролю за роботодавцями у правовідносинах з неповнолітніми та у деяких аспектах праці останніх.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.
2. Маліновська Т. М. Особливості експертного дослідження в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності неповнолітніх / Т. М. Маліновська, В. О. Дмитрієв // Теорія та практика судової експертизи та криміналістики : зб. наук. пр. 2016. Вип. 16. С. 297-304.
3. Мединська Л. В. Правове регулювання праці неповнолітніх за законодавством України // Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 3/2016. С. 80-82.
4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
5. Кисель А. Правове регулювання праці неповнолітніх // Підприємництво, господарство та право. 2019. № 10. С. 73–78.
6. Березовська Н. Л. Проблемні питання прийняття на роботу неповнолітнього // Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах. 2018. С. 110-113.

Семенова К. М.

*студентка кафедра конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права*

Науковий керівник: Сидоренко А. С.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного,

адміністративного, екологічного та трудового права

Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Полтава, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ГІДНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Першоджерелом у забезпеченні рівних прав, свобод та можливостей у всіх сферах життєдіяльності є рівність чоловіків та жінок. На сучасному етапі в Україні, як і в будь-якій іншій демократичній державі, забезпечення принципу гендерної рівності є одним з основоположних завдань суспільства та держави та обумовлює актуальність дослідження такого явища.

Детальне дослідження цієї теми проводили такі науковці, як: Сахарук І. С., Калачова І. В., Збаржевецька Л. Д. та інші.

Принципи гідної праці визначені Міжнародною організацією праці (далі – МОП). Разом з тим, одними з основних законодавчих актів з цих питань є Конституція України, Господарський кодекс України та Кодекс законів про працю України та інших законодавчих актах нашої держави, які безпосередньо регулюють відносини, що виникають у сфері праці [1].

Основоположним напрямом реформування трудового законодавства в сучасний період є концепція «гідної праці». Питання гендерної рівності стосується двох складових такої концепції, зокрема зайнятості та основоположних принципів, а саме принципу недопущення дискримінації у сфері праці. Нерівність, зокрема і за гендерною ознакою, незважаючи на її нормативну заборону, набула поширення на вітчизняному ринку праці [2, с. 203].

Причинами появи гендерної непропорційності та дискримінації на національному ринку праці є професійна сегрегація, наявність деяких додаткових пільг для жінок у сфері праці, які зменшують їх конкурентоспроможність, існування у роботодавців упереджень стосовно осіб цієї статі та їх можливостей [2, с. 203].

В Україні трудове законодавство закріплює формальну рівність, забороняє дискримінацію у сфері праці, але як показує практика більшість жінок мають менші можливості кар'єрного зросту, меншу заробітну плату, працюють в низькооплачуваних сферах. Також, на

деяку нерівноправність вказує мізерне залучення жінок з лідерськими якостями та вищою освітою на керівні посади [3].

За результатами проведеного аналізу даних Укрстату за 2020 рік можна визначити, що лише 49,9% від усіх жінок України є активною робочою силою та мають офіційне працевлаштування, тоді як чоловіків 64,5% [4]. Тому, на ринку праці серед працевлаштування все ж таки лідирують чоловіки. Жінки в нашій країні контролюють тільки 5-10% економічних ресурсів, також вони становлять 38% усіх підприємств, які займаються індивідуальною діяльністю, очолюють 26% малих підприємств, 15% – середніх, 12% – великих. У промисловості бізнесом керують лише 2% жінок [3].

Враховуючи те, що гендерна дискримінація у сфері праці набуває поширення, спеціальні норми, прийняті стосовно праці жінок та призначенні для її подолання. Спеціальні норми щодо правового регулювання праці жінок можна розділити на дві групи:

1) норми, що являють собою сутність диференціації, яка пов'язана з фізіологічними особливостями жіночого організму та репродуктивною функцією;

2) норми в межах політики позитивних дій, спрямовані на створення додаткових умов для подолання гендерної нерівності [2, с. 204].

Існування значної кількості додаткових гарантій та пільг для жінок не завжди гарантує та забезпечує рівні можливості, а інколи навіть стає причиною дискримінації. Тому, в наш час, у більшості країн Заходу та частково у міжнародному праві простежується тенденція переходу від захисного до антидискримінаційного законодавства, що стосується жінок. Тобто, послідовне скасування правових норм, що врегульовують спеціальну охорону праці жінок, за винятком охорони праці жінок-матерів та вагітних жінок [2, с. 204-205].

На думку О. М. Рудневої забезпечення та гарантування прав жінок не повинно здійснюватися шляхом та у формі встановлення певних обмежень і заборон на реалізацію ними своїх прав [5]. Тому, слід розглянути надання рекомендаційного характеру нормам, які обмежують працю жінок у надурочний та нічний час, відрядження матерів, дозволивши використання їхньої праці за обов'язковою письмовою згодою, зберігши імперативні обмеження, коли умови праці мають шкідливий вплив на їхню репродуктивну функцію.

Також, щодо спеціальних норм для жінок, які приймаються в рамках позитивних дій, то вони практично відсутні в національному законодавстві. Хоча, відповідно до статті 17 Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 року, роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, серед різних категорій працівників [6].

Отже, для повного зрівняння прав жінок та чоловіків, потрібні зміни в трудовому законодавстві, за допомогою яких буде використано

дискримінацію за гендерною ознакою та покращено становище жінок у сфері праці. Норми права, що стосуються трудової діяльності жінок повинні передбачати захист їх здоров'я та характерної для їх організму репродуктивної функції.

Список літератури:

1. Концептуальні та методологічні аспекти вимірювання гідної праці / І.В. Калачова // Економіка пром-сті. 2006. № 3. С. 229-234.
2. Сахарук І. С. Забезпечення гендерної рівності як напрям реалізації концепції гідної праці в Україні/І. С. Сахарук // Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах. -Харків:ХНУВС, 2018. С. 203-206.
3. Збаржевецька, Л. Д., Самсонова, К. В. (2010). Гендерна рівність у сфері праці. (№ 18, с. 255-262). Кропивницький: Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету.
4. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_eansmv_u.htm (дата звернення: 22.09.2020).
5. Руднева О. Поняття і сутність принципу недискримінації / О. Руднева // Проблеми законності. 2010. № 110. С. 15.
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

СЕКЦІЯ 6. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО

Васін А. В.

*студент кафедри правознавства
Житомирського інституту*

*ПраТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Житомир, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Питання скасування мораторію та створення вільного ринку землі в Україні – це питання визначення вектору розвитку одного з найпотужніших секторів економіки країни. Наша держава є далеко не першою, а можливо й однією з останніх країн з демократичним устроєм, перед якою постало таке питання. Аналіз досвіду європейських країн, які успішно впровадили земельну реформу є ефективним інструментом для пошуку, адаптації та імплементації механізмів реалізації земельної реформи України.

Сьогодні в країнах Європи більшість (50-70%) земель сільськогосподарського призначення знаходяться у приватній власності, ціна на землю досягає 10 та більше тис. дол. США за гектар. Сектор сільського господарства характеризується продуктивною працею та високою інвестиційною привабливістю на фоні скорочення його частки у структурі ВВП відповідних країн. У європейських країнах вільне функціонування ринку землі призвело до значного зростання ціни на землю. Найвищі середньорічні темпи зростання ціни зафіксовані в Румунії – 40%, при цьому найвища ціна землі серед країн Центральної та Східної Європи в Польщі – \$8500/га – зазначено в аналітичному звіті «Створення вільного ринку землі с/г призначення в Україні» [1, с. 25].

Основними принципами політики розвинених європейських країн стосовно власності на землю сільськогосподарського призначення є забезпечення права на вільне розпорядження своїм капіталом, відкриття та ведення приватного бізнесу та відсутність дискримінації. Кожна з країн пройшла свій шлях розвитку та формування ринку сільськогосподарської землі, реформи проводилися в різні періоди і в різних умовах. Більшість країн стикалися з проблемами неефективного виробництва, обмеженими ресурсами, високою інтенсивністю використання земель та великою фрагментацією ділянок.

Щодо нових країн Європейського союзу, то в жодній з цих країн немає цінової регуляції, а обмеження максимальної площі земельної ділянки у власності присутнє лише в трьох країнах (Польщі, Угорщині та Румунії). «Рівень податкового навантаження при придбанні с/г землі в цих країнах є значно нижчим, ніж у старих країнах-членах ЄС. При цьому, в деяких країнах (Болгарія, Польща, Чехія) сільськогосподарські землі взагалі звільнюються від оподаткування, що робить сектор привабливим для заняття фермерською справою. Хоча зараз абсолютна більшість нових країн-членів ЄС вже відкрила ринки для іноземців (в основному для резидентів ЄС), як правило, на певний період для іноземців там вводилися обмеження на володіння с/г землями. Ці обмеження діяли в середньому протягом 7 років після вступу країни до ЄС і були спрямовані на запобігання спекуляції с/г землями. Деякі країни швидше пройшли перехідний період лібералізації ринку землі (Естонія, Литва, Румунія, Угорщина), а в інших країнах процес затягнувся і триває досі (Болгарія, Польща, Хорватія).

Варто наголосити, що після вступу країн до Європейського Союзу та відповідно лібералізації ринків в усіх країнах даної групи спостерігається активізація ринку. Наприклад, в Болгарії щорічний продаж на с/г земель до вступу в ЄС був менше 2,5% від загальної площі земель. А в період з 2006 до 2008 року цей показник зріс до 45%. У Чехії річний оборот придбаної сільськогосподарської землі був менше 0,5% від загальної площі с/г земель у період 1993-2001 років, в період 2002-2004 років він зріс до 1,5 %, а саме у 2005 році досяг 3,3%. У Румунії річний оборот ринку с/г земель перед вступом у ЄС був менше 1,5%; і в період 2005-2009 років зріс більше, ніж в три рази. Абсолютно в усіх нових країнах-членах ЄС після реформи ринку спостерігалось зростання цін на сільськогосподарську землю. А в Румунії, яка є одним з найбільш лібералізованих та відкритих ринків серед країн даної групи, мало місце найбільше зростання цін в перехідний період. За період 2002-2012 роки CAGR ціни на с/г землю в Румунії становив 37,5%, а у 2005 році перед вступом країни до ЄС ціна на землю зросла майже в три рази порівняно з попереднім роком» – за даними аналітичного звіту «Створення вільного ринку землі с/г призначення в Україні» [1, с. 65].

Ринки нових країн-членів ЄС у своїй більшості є відкритими. При тому, що частка сільськогосподарського виробництва у ВВП та зайнятості постійно зменшується, продуктивність та рентабельність виробництва зростає. Після проведення реформи та перерозподілу с/г земель серед колишніх власників та селян ці країни зіштовхнулися з значною фрагментацією земель, яка негативно впливає на ефективність виробництва. Відповідно наразі в цих країнах ведеться робота щодо консолідації земель з метою підвищення продуктивності виробництва. Загалом, досвід нових країн-членів ЄС є дуже корисним для України. Адже, в 1990-х роках вони опинилися в подібних з українськими

умовами, проте обрали більш швидкий та радикальний метод розвитку ринку с/г землі, що, в свою чергу, і призвело до різниці в сьгоднішніх показниках соціально-економічного розвитку України та нових країн-членів ЄС. Зазначимо, що швидкість проведення реформи та лібералізації ринку с/г земель прямо пропорційна росту економіки та добробуту населення у нових країнах-членах ЄС.

Для Данії, Фінляндії та Швеції характерними є значні екологічні податки та встановлена державна підтримка сільськогосподарських виробників. Земельна політика базується на тому, що фермер має господарювати на своїй землі та самостійно управляти своїм господарством. Не зважаючи на відсутність обмежень на придбання землі іноземцями, в цих країнах досить важко отримати право власності у зв'язку із вимогами щодо освіти, місця проживання та дуже високих екологічних стандартів. Великобританія та Ірландія, наприклад, ведуть іншу, більш лібералізовану політику регулювання відносин на ринку землі сільськогосподарського призначення, що стало причиною високого рівня ефективності та продуктивності сектору. Проте середня вартість сільськогосподарських земель в Ірландії та Великобританії є вищою, ніж в більшості країн ЄС, що часто перешкоджає розвитку та динаміці ринку, так як далеко не кожен бажаючий може собі дозволити придбати землю та зайнятися фермерською справою.

В таких країнах як Італія, Іспанія, Португалія та Греція ринок сільськогосподарської землі є розвиненим та відкритим. Винятком є Греція, там існує ринок формально, у зв'язку з можливістю купівлі-продажу землі, але фактично ринок є дуже нерозвиненим через відсутність розробленого кадастру, прогалин в законодавстві, значну бюрократію та корупцію. Греція є гарним прикладом того, що стан ринку землі – це обличчя цілої країни, індикатор загальної політики та економічного розвитку країни. А от у Італії, для прикладу, встановлено найвищий податок за реєстрацію угоди – 18% від ціни угоди, що значно підвищує загальні витрати на придбання ділянки.

Загалом Європейський досвід запровадження ринку земель свідчить, що головною в цих країнах є не проблема земельної власності, а проблема прав та обов'язків власників і землекористувачів. Там, де земельні угіддя є об'єктами приватного володіння, рамки прав земельних власників все більше звужуються під впливом суспільних інтересів при одночасному розширенні прав або держави, або господарюючих суб'єктів – безпосередніх користувачів цих земель. Світовий досвід функціонування ринку землі демонструє, що реалізація повноцінних ринкових відносин між суб'єктами землекористування сприяє оптимізації площ землекористування в розрізі кожного суб'єкта господарювання [2].

Серед найпоширеніших інструментів та обмежень, які використовують країни Європи у регулюванні ринку земель варто виділити наступні:

- обмеження щодо суб'єктного складу;

- граничні розміри земельних ділянок (розмір землеволодінь, які можуть перебувати в одного власника);
- переважне право на придбання землі для окремих осіб;
- заборона або обмеження на зміну цільового призначення землі;
- встановлення перехідного періоду, протягом якого діють тимчасові обмеження щодо купівлі-продажу земель для іноземців, юридичних осіб тощо.

Узагальнення досвіду зарубіжних країн, особливо країн Східної Європи дозволяє визначити такі основні характеристики процесу формування ринку землі, які можуть і повинні бути враховані українською владою, зокрема:

- тривалий період реформування та наявність підготовчого періоду;
- чітка регламентація цілей проведення реформ;
- обов'язкова гармонізація ринків землі та законодавства у рамках ЄС.

Метою встановлення таких обмежень є, в першу чергу, забезпечення суспільних інтересів при використанні землі, а також достатньої ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Список літератури:

1. Створення вільного ринку землі с/г призначення в Україні Аналітичний звіт. URL: https://www.slideshare.net/Easy_Business/ss-84109781 (дата звернення: 27.04.2020).
2. Бондарчук Н. В., Дубенкова М. А. Правові аспекти ефективного функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 278-281.

Нікітіна Ю. Д.

студентка

Львівського державного університету внутрішніх справ

Бутинська Р. Я.

старший викладач кафедри господарсько-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

м. Львів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Особливе місце у процесі забезпечення земельних прав суб'єктів є вирішення земельних спорів, які здійснюються компетентними органами у встановленому порядку. Правові норми, якими у загальному вигляді урегульоване це питання, закріплені у розділі V Земельного кодексу України «Гарантії прав на землю». Даному

питанню потрібно приділи досить велику увагу, адже багато земельних спорів розглядаються органами місцевого самоврядування.

Варто почати із дефініції земельних спорів. На жаль земельне законодавство не містить даного поняття. Але у науковій літературі пропонується багато визначень поняття земельних спорів. Найбільш точним і сучасним визначенням є таке: під земельними спорами треба розуміти розбіжності, пов'язаних із застосуванням норм земельного законодавства щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками, які виникають між громадянами, юридичними особами, державними органами та органами місцевого самоврядування [1, с. 207].

Земельні спори являють собою особливий вид правовідносин щодо розв'язання розбіжностей, пов'язаних із порушенням права власності та права користування, тобто права володіння, користування та розпорядження наданою земельною ділянкою, а також вилученням землі, що виникають між власниками землі та землекористувачами, іншими особами, органами місцевого самоврядування та органами державної влади, що здійснюють управління земельними ресурсами [2, с. 446].

Чинний Земельний кодекс України (далі – ЗК України) не визначає всі можливі види земельних спорів, проте в ньому перераховані види земельних спорів, які підлягають вирішенню тим чи іншим компетентним органом.

Відповідно до ч. 1 ст. 158 ЗК України земельні спори вирішуються судами, органами місцевого самоврядування та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин [3].

Згідно ч. 3 ст. 158 ЗК України органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, та додержання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах [3].

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, вирішує земельні спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітутів (ч. 4 ст. 158 ЗК України).

Зокрема, ст. 33 Закону про місцеве самоврядування чітко визначено, що саме до відання виконавчих органів сільських, селищних та міських рад належать такі делеговані повноваження, як вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом. У той же час трапляються випадки, коли питання вирішення земельних спорів намагаються виносити на розгляд сесій місцевих рад, керуючись при цьому п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону про місцеве самоврядування (цей пункт відносить до виключних повноважень ради вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин) [4]. Це не є доречним та раціональним з огляду на те, що відповідно до ч. 1 ст. 159 ЗК земельний спір має бути розглянутий у тижневий строк з дня надходження заяви. І тут виникають сумніви щодо

можливості забезпечення таких строків, якщо спори будуть розглядатися місцевою радою.

Варто зазначити, що норми ст. 158 ЗК України, які дозволяють вирішувати земельні спори іншим органам, крім суду (а відповідно, і ст. ст. 159-161 ЗКУ, які регламентують різні аспекти вирішення спорів цими органами), є декларативними і не мають практичного застосування. Вирішення спорів органами місцевого самоврядування та земельних ресурсів (ч. ч. 3 та 4 ст. 158 ЗКУ) не передбачає остаточності прийнятого рішення. Оскільки прийняте за результатами розгляду спору рішення не є виконавчим документом (ч 2 ст. 17 ЗУ «Про виконавче провадження»), виконати його примусово неможливо. З огляду на це, незрозуміло, навіщо потрібно таке вирішення спору і чи взагалі можна вважати, що спір у даному випадку «ви– вирішується». Вирішення спорів органами місцевого само– врядування та земельних ресурсів, по суті, сприяє досягненню сторонами мирової угоди [5, с. 123].

Отже, бачимо, що навіть за наявності ст. 158 ЗК України, звернутися за вирішенням спору до органу місцевого самоврядування чи органу виконавчої влади особа не може бути обмежена у своєму праві звернутися безпосередньо до суду.

Однак, через надмірну завантаженість судів земельні спори не можуть бути оперативно вирішуватися. Варто зробити чітке розмежування, які спори можуть розглядатися тільки органами місцевого самоврядування, а які все ж таки в судовому порядку.

Отже, вирішення земельного спору органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування – це розв’язання суперечки, що виникла із конфлікту між суб’єктами земельних правовідносин про право або обов’язок, з’ясування їхніх прав на землю з дотриманням встановленої процедури та рівноправності перед законом усіх учасників і викладення результату розгляду цієї суперечки у юридично значущому акті.

У подальшому доцільно було б більше спорів віднести на досудове врегулювання з метою зменшення навантаження на суди.

Список літератури:

1. Беженар Г. М., Бердніков Є. С., Боднар Л. О., Гавріш Н. С., Гуревський В. К., Земельне право України: підручник. Одеська національна юридична академія. Київ: Істина, 2003. 446 с.
2. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України / за заг. ред. В. І. Семчук. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. № 1. 748 с.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10. 2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 3-4.
4. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР . *Голос України*. 1997. 21 трав. № 24, ст.170
5. Мірошніченко А. М. Земельне право України: навчальний посібник. Київ: Алерта , ЦУЛ , 2011. 678 с.

Сокол А. В.

студентка

Житомирського інституту

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Житомир, Україна

ОРЕНДА ТА КОНЦЕСІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасний соціально-економічний розвиток України вимагає нових форм використання земель державної та комунальної власності, які б одночасно поєднували в собі особливості приватного землекористування та загальносуспільний інтерес з метою залучення значних фінансових ресурсів для реалізації масштабних проєктів в інтересах всього суспільства та держави. Одним із найважливіших напрямків підвищення ефективного використання земель (земельних ділянок) державної та комунальної власності є їх використання на умовах оренди та концесії. У зв'язку з вищезазначеним набуває актуальності порівняльно-правовий аналіз оренди та концесії за законодавством України.

Відповідно до ст. 94 Земельного Кодексу України для здійснення концесійної діяльності концесіонеру надаються в оренду земельні ділянки в порядку, встановленому цим Кодексом [1]. В Законі України «Про концесії» також мова йде саме про оренду земельних ділянок: якщо для здійснення концесійної діяльності необхідні земельні ділянки, вони надаються у користування концесіонеру на умовах оренди на термін дії концесійного договору. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про оренду землі» оренда землі – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності [2]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про концесії», концесія – це форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесіодавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції [3, с. 227]. Тобто фактично поняття концесії, на перший погляд, цілком збігається з визначенням оренди землі, оскільки це дійсно строкове платне володіння й користування засноване на договорі.

Та насправді відносини, пов'язані з концесійним землекористуванням, відрізняються від орендного використання земельних ресурсів. По-перше, концесієдавцем може виступати уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, а отже, земельна ділянка, на якій передбачається реалізація концесійного проекту, є об'єктом права державної або комунальної власності. По-друге, концесіонером може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності, тому земельна ділянка на умовах концесії надається виключно для здійснення підприємницької діяльності, проте не в класичному її вигляді, для одержання прибутку, а з метою задоволення громадських потреб.

Поняття концесійного використання земельних ділянок у сучасний період набуває все більшої актуальності. Досі в Україні більш розвиненою формою використання земельних ділянок була оренда, проте даний правовий інструмент не спроможний вирішувати проблеми ефективного та раціонального використання природних ресурсів і одночасно забезпечити врахування екологічних та економічних інтересів суб'єктів цих відносин.

Концесію вважають одним з різновидів оренди природних ресурсів. Виходячи із законодавчого визначення концесії, що міститься у ст. 1 Закону України «Про концесії», можна виокремити деякі юридичні складові оренди цих відносин, проте концесійним відносинам притаманні особливі сутнісні ознаки, найбільш характерними з яких є те що: 1) такі відносини спрямовані на задоволення громадських потреб у сферах діяльності, які визначені законодавством, отримання прибутку визначається другорядним; 2) перевага публічно – правового над договірним, оскільки концесія передбачає видання державою спеціального акта про надання концесіонеру виключного права на здійснення певних видів діяльності; 3) концесійне землекористування передбачає надання пільг, компенсацій щодо земельних і митних платежів. Концесія – це форма державно-приватного партнерства (далі ДПП) [4, с. 91].

Європейська економічна комісія ООН розглядає ДПП як один із ключових інструментів досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року, тому Україні дуже важливо розробити актуальну законодавчу базу в цій сфері. Концесія передбачає, що держава передає об'єкти, якими вона володіє, приватному бізнесу в оренду.

Концесію також можна розглядати як спосіб використання природних ресурсів та елементів інфраструктури економічної системи, що історично базується на виключних правах держави, щодо використання природних ресурсів, здійснення окремих видів діяльності чи використання окремих об'єктів промисловості, які було вилучено з цивільного обороту з метою забезпечення державних інтересів. Причому ефективна експлуатація зазначених об'єктів (природні ресурси, окремі види діяльності, об'єкти промисловості) неможлива без

використання земельних ділянок [5, с. 7]. Відповідно, на сьогодні найбільш усталеним є розуміння і сприйняття концесії «концесійне землекористування», проте через спорідненість землі з іншими природними ресурсами доцільно ставити питання й про виділення інших видів концесійних природоресурсних відносин, об'єктом яких можуть виступати інші природні блага (гірнична концесія, концесія земель природно – заповідного фонду тощо) [6, с. 354]. Разом з тим слід наголосити, що нормативне визначення концесії прямо не включає земельно-правову складову, конструкція «концесія земельної ділянки» на сьогодні законодавчо не закріплена. В ч. 2 ст. 94 ЗК України зазначено лише, що види господарської діяльності, для яких можуть надаватися земельні ділянки у концесію, визначаються законом.

Отже, ми можемо зробити наступний висновок: концесійне землекористування є самостійним видом строкового та платного володіння і користування земельною ділянкою державної або комунальної форми власності на підставі договору концесії. Це не перешкоджає можливості надання земельної ділянки, що належить на праві приватної власності, у строкове платне володіння та користування концесіонера. Але така ділянка може надаватися тільки на умовах договору оренди. Таким чином, концесіонер може використовувати ділянки на підставі концесійного договору і договору оренди.

Список літератури:

1. Земельний кодекс України від 25 жовт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
2. Про оренду землі: Закон України від 6 жовт. 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46-47. Ст. 280.
3. Про концесії: Закон України від 03.10.2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. Ст. 325.
4. Соловій І. П., Лесюк Г. М. Особливості державно-приватного партнерства в умовах реформування системи управління лісами та лісовим господарством України *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2016. Вип. 8. С. 93-97.
5. Бондарчук Н.В., Ковальська Я. В. Проблеми правового регулювання концесії земельної ділянки за законодавством України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2 (1). С. 149-153.
6. Земельне право України : підручник за ред.. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. вид. 2-ге, перероб. І дор. Київ. Істина. 2009. 600 с.

СЕКЦІЯ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Галушка В. Ю.

*кандидат наук з державного управління
старший викладач кафедри керівництва військами (силами)*

*в мирний час
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського
м. Київ Україна*

ПРОБЛЕМАТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРАВОВІ МЕТОДИ ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ

За даними ООН, кожна 3-я жінка у світі стикається із домашнім насильством, як правило фізичним чи сексуальним. 70% загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті колишніми або нинішніми партнерами. ВООЗ констатують, що від 29 % до 62 % жінок, що страждають від домашнього насильства, не заявляють в поліцію. Рада Європи вважає, що 15-20 % жінок в країнах колишнього СРСР страждають від домашнього насильства.

За даними Міністерства внутрішніх справ України за 9 місяців 2020 року правоохоронцями було прийнято 157,8 тисяч заяв і повідомлень щодо домашнього насильства та складено 102,9 тисячі протоколів про адміністративне правопорушення, відповідальність за які передбачено статтею 173-2 Кодексу України про адміністративне правопорушення. Такі дані перевищують показники 2019 року на 54 %. Відповідно, можна зробити висновок про необхідність комплексного вирішення проблем, пов'язаних із подоланням домашнього насильства.

Україною було ратифіковано багато міжнародних договорів про права людини, а саме Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція ООН проти тортур, Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок, Конвенцію ООН про права дитини, Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод. Всі вище зазначені Конвенції захищають права чоловіків та жінок, але лише в Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок є конкретні положення, що зобов'язують держави-учасниці ООН вживати заходів для захисту прав жінок. Цей договір є спеціалізованим і спрямованим на приділення додаткової уваги до проблем, які постають лише перед жінками або від яких страждають переважно жінки, зокрема домашнє насильство.

15 листопада 2001 року Верховною Радою України було вперше на теренах країн СНД ухвалено Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», таким чином було визнано як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому. У 2017 році було ухвалено новий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», набрав чинності в 2018 році, який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, а також було визначено що домашнє насильство це не тільки фізичний вплив і не тільки між подружжям. Домашнє насильство у свою чергу, поділяється на такі види: економічне, психологічне, сексуальне насильство, фізичне насильство.

Фізичне насильство може мати форму, зокрема: побиття, штовхання, ляпаси, спроби придушення, смикання волосся, викручування рук, кусання, хапання, катування, мордування, таке домашнє насильство може призвести до порушення фізичного або психологічного здоров'я; нанесення шкоди честі та гідності постраждалого члена сім'ї; смерті постраждалого. Сексуальне насильство: зґвалтування, примус до небажаних сексуальних контактів, сексуальні домагання. Психологічне насильство: словесні образи, погрози вбивства, переслідування, залякування, приниження, може спричинити емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та шкоду психічному здоров'ю. Економічне насильство: пошкодження власності, підпал, проникнення в житло, економічна експлуатація, обмеження доступу до сімейного бюджету, що може призвести до смерті чи порушення фізичного або психологічного здоров'я постраждалих від домашнього насильства.

Відповідно до статті 1 Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство – діяння (дія або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що її постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» було запроваджено можливість застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис та обмежувальний припис стосовно кривдника. Зміст термінового заборонного припису полягає в застосуванні до кривдника таких заходів: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід і перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-

який спосіб контактувати з постраждалою особою. За даними МВС за 2020 рік поліцейськими було винесено орієнтовно 34 тисячі термінових заборонних приписів щодо осіб, які вчиняли домашнє насильство.

Терміновий заборонний припис уповноваженим поліцейським може бути винесений на строк до 10 діб, щодо позбавлення можливості користуватися приватним житлом. Суд у свою чергу відповідно до Закону окремо виносить на підставі оцінювання ризиків обмежувальний припис стосовно кривдника строком від одного до шести місяців. Коло обмежень для кривдника є ширшим і поширюється не тільки на заборону перебувати та проживати в одному приміщенні з постраждалою особою, а й на заборону телефонних розмов, листування, наближення на визначену відстань тощо.

Підсумовуючи вищезазначене варто наголосити на тому, що у справах про домашнє насильство має дві категорії прав: права особи, яку притягують до адміністративної відповідальності і конституційні права люди і громадянина.

Список літератури:

1. Про запобігання та протидію домашнього насильству : Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

Дмитришин В. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

Державної наукової установи

*«Науково-практичний центр профілактичної
та клінічної медицини» Державного управління справами
м. Київ, Україна*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НАУКОВІЙ УСТАНОВІ

Чинне законодавство України встановлює, що розвиток науки є не тільки джерелом економічного зростання, а й невід'ємною складовою національної культури та освіти. Через створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності досягається більш повне та своєчасне для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб людини [1].

Одним з визначальних елементів наукової інфраструктури, основна діяльність якого спрямована на досягнення наукового результату, проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, є наукові установи. Результатом, продуктом діяльності цих установ є науковий результат, як нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Однією із форм наукового результату є об'єкти інтелектуальної власності, втілені у об'єкти авторського права (звіти, опубліковані наукові статті, монографії), наукові відкриття, та об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, комерційні таємниці, ноу-хау, сорти рослин, породи тварин, тощо) [2].

Проте, створення об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) не є самоціллю наукової діяльності. Такі об'єкти є значним (якщо не визначальним!) активом наукової установи, який може бути комерціалізований і стати вагомим чинником фінансової спроможності організації. В такому ракурсі, важливим аспектом стає процес управління об'єктами інтелектуальної власності в установі, на усіх етапах існування ОІВ.

Враховуючи різнопланову, міжінституціональну спрямованість діяльності з управління ОІВ та їх комерціалізації, специфічність функцій і завдань, що впливають з мети, яку має досягати ця діяльність, зазначені функції не можуть бути покладені та сконцентровані в рамках будь-якого з наукових підрозділів установи. Специфіка такої діяльності вимагає інтеграції в одному підрозділі наукових та комерційних функцій, що можливо лише шляхом створення окремого підрозділу з питань інноваційної діяльності, трансферу технологій та інтелектуальної власності. Стаття 8 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», передбачає, що для забезпечення виконання функцій, пов'язаних із створенням, використанням, патентуванням та ліцензуванням прав на ОІВ, технології та їх складові, у наукових установах, організаціях та вищих навчальних закладах, що належать до сфери управління ЦОВ, НАНУ та галузеві академії наук створюють структурні підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності [3]. Враховуючи зазначене, створення такого підрозділу, нормативно-правове забезпечення його діяльності є одним з ключових ланок нормативно-правового забезпечення управління інтелектуальною власністю в установі.

Управління інтелектуальною власністю має забезпечувати правове регулювання наступних процесів діяльності установи:

– встановлення внутрішніх регламентів управління об'єктами та процесами у сфері інтелектуальної власності (ІВ);

– розробка, аналіз та постійне удосконалення з урахуванням змін, що відбуваються в установі та в законодавстві, методології роботи з об'єктами ІВ;

– правове забезпечення взаємовідносин з авторами об'єктів ІВ, які є працівниками установи, з метою взаємного захисту прав і інтересів сторін процесу створення ІВ;

– моніторинг зовнішньої інформації на предмет виявлення можливих порушень прав ІВ, оперативне допозовне реагування на них;

– здійснення заходів щодо захисту прав установи на об'єкти ІВ в адміністративному порядку та забезпечення захист прав на ІВ в судовому порядку;

– забезпечення процесів договірної набуття та передання прав на об'єкти ІВ, в тому числі за ліцензійними, франчайзинговими та корпоративними угодами; забезпечення державної реєстрації договорів щодо розпоряджання правами ІВ;

– процесів організації та проведення оцінки прав на об'єкти ІВ установи;

– удосконалення методології облікової політики установи в галузі ІВ, правову підтримку діяльності бухгалтерських підрозділів з питань щодо обліку ОІВ;

– правове забезпечення обстежень та інвентаризацій об'єктів ІВ;

– правове забезпечення створення і функціонування механізмів заохочення авторів до винахідницької діяльності;

– забезпечення виявлення об'єктів ІВ, що виникають в діяльності установи;

– забезпечення прийняття найбільш раціональних рішень щодо доцільності правової охорони ОІВ та форми їх захисту;

– нормативне забезпечення охорони непатентоспроможних об'єктів ІВ засобами комерційної таємниці;

– нормативне забезпечення створення та ведення реєстрів прав ІВ установи;

– здійснення своєчасних заходів щодо прийняття рішень про продовження (або відмови від продовження) дії охоронних документів.

Враховуючи зазначене, в установі правове регулювання управління ОІВ здійснюється такими заходами:

1. Внесення до «Системи управління якістю. Настанова з якості» процедури «Управління інтелектуальною власністю», якою зокрема передбачити: підрозділи, в діяльності яких можуть виникати ОІВ; відповідальних осіб в підрозділах, які здійснюють контроль за процесами управління ОІВ; планування створення ОІВ; аналіз виконання зазначених планів; рух документації; показники ефективності діяльності.

2. Розробити, ввести в дію наказом по установі «Настанову з інтелектуальної власності», в якій зокрема описати; види об'єктів ІВ, їх особливості, форми, значення для діяльності установи; порядок

виникнення та набуття прав на об'єкти ІВ; можливості отримання економічного, соціального, іміджевого ефекту від впровадження об'єктів ІВ; зв'язок ІВ з можливостями інноваційного розвитку установи; інструктаж співробітників щодо роботи з ОІВ.

3. Розробити «Положення про інтелектуальну власність установи», яким зокрема передбачити: основні положення політики установи у сфері ІВ; порядок дій співробітників, керівництва підрозділів та адміністрації установи у випадку створення ОІВ; порядок формалізації ОІВ, надання їм захисту, зберігання, використання, комерціалізації, тощо; систему стимулювання працівників (не тільки наукових підрозділів, а й практичних) до створення об'єктів ІВ. Симулювання, як матеріальне, так і моральне. Участь у отриманні частки доходів від впроваджених і прибуткових ОІВ; стимулювання працівників до навчання та отримання нових знань в сфері ІВ; осіб, відповідальних за реалізацію політики в сфері ІВ, їх функціональні завдання, права та обов'язки.

4. Внести зміни до посадових інструкцій працівників, щодо діяльності з ОІВ та керівників підрозділів, щодо забезпечення процедур з ОІВ.

5. Розробити типову документацію установи в сфері управління ІВ, таку, як: договір між автором ОІВ та установою про належність прав ІВ; договір про конфіденційність; типові договори про передання прав на ОІВ та надання ліцензій на їх використання; пам'ятку про порядок дій при створенні ОІВ, тощо.

6. Розробити та впровадити нормативну документацію щодо проведення досліджень (інвентаризації) ОІВ, права на які належать установі, визначення доцільності постановки на бухгалтерський облік, державної реєстрації (щодо незареєстрованих), надання правового захисту іншими способами, доцільність підтримання чинності зареєстрованих ОІВ.

7. Нормативне забезпечення створення і діяльності електронного реєстру ОІВ, що належать установі, з пошуковим механізмом в залежності від запитів і потреб у використанні ОІВ.

8. Запровадження правових механізмів підтримання у наукових підрозділів установи вимог академічної доброчесності.

Запровадження у науковій установі вищезазначеного внутрішнього нормативно-правового регулювання дозволить створити ефективну та сучасну систему управління інтелектуальною власністю та сприятиме набуттю захисту, охороні та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності науковців цієї установи.

Список літератури:

1. Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII Про наукову і науково-технічну діяльність / Відомості Верховної Ради України від 15.01.2016 – 2016 р., № 3, стор. 5, стаття 25
2. Дергачова В.В., Пермінова С.О. / Інтелектуальна власність. К.: НТУУ «КПІ», 2015. – 416 с.

3. Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5407-VI «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» / Відомості Верховної Ради України від 10.11.2006 – 2006 р., № 45, стор. 1479, стаття 434

Кушніренко А. О.

*студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ ЯК СКЛАДОВА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Як зазначається у Рішенні Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 19-рп/2011, конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом. Тобто право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб може реалізовуватись в адміністративному судочинстві в порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України [2].

Стаття 5 КАС України зазначає, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом: 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень; 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень; 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій; 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії; 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; 6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або

бездіяльністю. Захист порушених прав, свобод чи інтересів особи, яка звернулася до суду, може здійснюватися судом також в інший спосіб, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [3].

Вважаю за необхідне зазначити, що право на звернення до суду є складовою права на судовий захист, яке в свою чергу належить до основних прав та свобод людини і громадянина. Порядок реалізації права на звернення до адміністративного суду в науці пов'язується із умовами та передумовами права на звернення до суду з адміністративним позовом.

Як зазначає О. В. Ульяновська у своїй науковій статті «Реалізація права на звернення до адміністративного суду у системі засобів забезпечення права на судовий захист», у контексті адміністративного судочинства передумовами такого права вказуються ті юридичні факти, від яких залежить або з якими пов'язано виникнення самого права на адміністративний позов. Фактично, передумовами права на звернення до адміністративного суду визначається факт виконання у кожному конкретному випадку звернення умов щодо: юрисдикції адміністративних судів; відсутності у провадженні адміністративного суду тотожного позову або наявності відповідного рішення за тотожним позовом; існування на момент вирішення питання щодо відкриття провадження у справі носія спірних прав та/чи обов'язків (позивача, відповідача, їх правонаступника). Умовами реалізації права на звернення до адміністративного суду визначаються юридичні факти, з якими пов'язано належне здійснення суб'єктивного права на адміністративний позов. Такими умовами визначаються: підсудність справи відповідному суду; дотримання форми і змісту адміністративного позову; адміністративна процесуальна правосуб'єктність; наявність належних повноважень на ведення справи; сплата судового збору [4, с. 2].

Цікавою є думка Володимира Кравчука, судді Верховного Суду, члену Ради суддів України про те, що право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, складовою якого є право звернення до суду (право на доступ до судової процедури), не є абстрактним. Воно пов'язане з правом конкретної особи, в інтересах якої виникає судовий процес, і з її переконанням у тому, що держава протиправно втрутилася у її права або свободи [5].

Я повністю погоджуюся з цією думкою, адже кожний публічно-правовий спір – це окрема конкретна конфліктна ситуація між конкретною особою, яка вважає, що відбулося порушення її прав та свобод внаслідок виконання або невиконання владних управлінських функцій, та державою в особі конкретно визначеного суб'єкта владних повноважень.

Крім того, В. Кравчук зазначає, що для звернення до суду особа (позивач) повинна мати матеріально-правову заінтересованість у вирішенні спору. Юридична зацікавленість (інтерес) у зверненні до

суду повинна мати об'єктивну основу. Для відкриття провадження у справі недостатньо лише суб'єктивного твердження позивача, наведеного у позовній заяві, про порушення права, свободи або законного інтересу. Юридична заінтересованість не впливає з факту звернення до суду, а повинна передувати йому [5]. На мою думку, дійсно, усі суб'єктивні твердження позивача повинні мати матеріально-правове підґрунтя, що і буде робити спір саме юридичним, а тому і взагалі зможе бути розглянутим адміністративним судом.

Отже, право на звернення до адміністративного суду як складова конституційного права на судовий захист досить чітко демонструє тісний взаємозв'язок адміністративного судочинства з конституційним правом. Право на звернення до адміністративного суду передбачає певні передумови та умови звернення, мету та завдання судочинства, юридичну заінтересованість особи, яка звертається до суду за захистом, дотримання яких має забезпечити належну його реалізацію кожним суб'єктом цього права.

Список літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.04.2021).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text> (дата звернення: 01.04.2021).
3. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>. (дата звернення: 01.04.2021).
4. Ульяновська О. В. Реалізація права на звернення до адміністративного суду у системі засобів забезпечення права на судовий захист. *Електронне наукове фахове видання з юридичних наук «Правова просвіта»*. 2018. №3. С. 1-9. URL: http://www.pravo.nauka.com.ua/pdf/7_2018/33.pdf (дата звернення: 01.04.2021).
5. Чи є безмежним право на захист в адміністративному суді? *Верховний Суд* : веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/659965/#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BA%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D1%94,%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%97%D1%85%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82> (дата звернення: 01.04.2021).

Микитюк А. І.

*студент кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права*

Житомирського інституту

ПраТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м. Житомир, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Ефективність реалізації основних напрямів поліції тісно пов'язана із тими завданнями, які виконує Національна поліція. Завдання поліції належать до чинників, що зумовлюють нормативно-правовий статус поліції та визначають специфіку її організаційної побудови, визначають цілі, досягнення яких вона має прагнути у своїй діяльності.

Окремі аспекти зазначеної проблеми опосередковано досліджували в наукових працях: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.І. Беспалова, А.А. Гаркавенко, С.М. Гусаров, Д.К. Катрич, В.В. Майоров та інші.

Метою є дослідження основних напрямів діяльності Національної поліції України.

Формулювання основних напрямів діяльності Національної поліції полягає у створенні й усвідомленні очікуваного результату, на досягнення якого спрямовується вся діяльність її органів та підрозділів, а також поліцейських.

В.В. Майоров досліджуючи питання, основних напрямів діяльності Національної поліції, слід зазначити, що саме вони моделюють результат, на досягнення якого спрямована вся діяльність її служб та підрозділів, кожного поліцейського. Саме напрями функціонування Національної поліції є фактором, який впливає на всі напрями діяльності органів поліції, на організаційно-функціональну побудову її служб та підрозділів, на систему та структуру, на вибір способів та засобів реалізації завдань та функцій, які стоять перед органами поліції на сучасному етапі державотворення.

Як зазначає Д.К. Катрич, «основні напрями діяльності Національної поліції України полягають у служінні суспільству шляхом забезпечення охорони і захисту прав і свобод людини, протидії злочинності та підтримання публічного порядку та безпеки. Пов'язаний з цим обов'язок суворо обмежуватися власними визначеними повноваженнями, від будь-яких свавільних дій слід утримуватися. При виконанні цієї мети буде досягнута другорядна мета – повернення довіри населення до поліції» [9].

Наступним, на що б хотілося звернути увагу, є те, що, формулюючи основні напрями діяльності поліції як діяльність із надання поліцейських послуг у таких сферах:

1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;

3) протидії злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, розробники Закону України «Про Національну поліцію» залишили поза увагою питання про те, що саме є поліцейською послугою.

Відсутній у законодавстві і перелік основних напрямів, які надає поліція у таких сферах:

1) адміністративно-юрисдикційна діяльність органів Національної поліції України;

2) організація діяльності служби дільничних офіцерів поліції;

3) здійснення дозвільної системи Національної поліції України організація;

4) діяльність Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів Національної поліції України. О. І. Безпалова, розглядає «під адміністративно-юрисдикційною діяльністю поліції слід розуміти врегульовану нормами адміністративного права підзаконну, виконавчо-ропорядчу діяльність органів та підрозділів поліції (їх посадових осіб), у рамках якої відбувається розгляд визначеної у КУпАП категорії справ про адміністративні правопорушення, за результатами чого у відповідній процесуальній формі приймаються рішення про застосування до правопорушників заходів адміністративного примусу, накладення адміністративних стягнень, застосування заходів впливу до неповнолітніх або про закриття справи»

Організація діяльності служби дільничних офіцерів поліції. У рамках подальшого проведення реформ у Національній поліції України на початку 2020 року Національна поліція перейшла до активної фази реалізації цього нового проєкту. Як зазначив міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков, «... даний проєкт стане новим рівнем надання якісних поліцейських послуг та системи захисту. Офіцер поліції доступний для населення, тому що постійно знаходиться поруч із людьми. В решті решт, кожен українець у самому найвіддаленішому селі буде почувати себе у безпеці [3]».

Таким чином, в процесі успішної реалізації проєкту «Поліцейський офіцер громади» по всій території держави кожна територіальна громада забезпечується окремим офіцером поліції, який буде опікуватися проблемами громади, адже він не тільки працюватиме в цій громаді, але й житиме там. А отже, всі жителі громади його добре знають, звертаються до нього з усіх питань безпеки. У свою чергу, поліцейський несе персональну відповідальність за прийняті ним

рішення перед кожним громадянином на території обслуговуваної ним громади. Слід зазначити, що поліцейський офіцер громади – це співробітник Національної поліції, орієнтований на оперативне вирішення проблем щодо забезпечення належної безпеки саме своєї територіальної громади.

Адміністративна діяльність органів Національної поліції щодо порядку отримання дозволу на функціонування об'єктів дозвільної системи, можливо дійти висновків, що існує чітка процедура в системі отримання дозволу для відкриття об'єктів дозвільної системи в Україні. Однак, під видачею дозволів ми розуміємо комплекс певних організаційно-профілактичних заходів, спрямованих на недопущення шкідливих наслідків, які можуть настати в разі недотримання загальнообов'язкових правил відкриття та функціонування об'єктів дозвільної системи. Проаналізувавши існуючі правила видачі дозволів на функціонування об'єктів дозвільної системи дозволило виділити в них умови видачі (тобто сукупність всіх необхідних підстав для видачі дозволу – відповідність суб'єкта встановленим вимогам, мети відповідної діяльності, наявність технічних можливостей тощо) і порядок (процедуру) видачі (оформлення необхідних документів, місце, строки прийняття рішення, його виконання тощо).

Діяльність Національної поліції загалом та Департаменту патрульної поліції, як її структурного підрозділу спрямована також і на забезпечення дорожнього руху, що є досить комплексним поняттям, та включає в себе все, що стосується трафіку на дорозі, від дотримання правил, здійснення перевірки транспортних засобів, встановлення умов та правил на перевезення небезпечних вантажів та до прийняття конкретних адміністративних рішень стосовно осіб, що їх порушують.

Отже, на підставі викладеного можемо дійти висновку, що основними напрями діяльності є обов'язковими елементами правового статусу поліцейських. Вони відображають призначення поліції та основні напрями її діяльності у певній сфері суспільно-державних відносин. Чітко визначені завдання є однією з гарантій ефективної роботи поліції щодо протидії злочинності й забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави.

На нашу думку, одним із можливих шляхів вирішення зазначеної вище проблеми є внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» стосовно вживання таких термінів, як «адміністративно-юрисдикційна діяльність» та «дозвільна система» як поліцейської послуги.

Відсутність норми щодо дільничних офіцерів поліції в Законі України «Про Національну поліцію» є недопустимою, тому вважаємо за доцільне внести зміни до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію».

Список літератури:

1. Безпалова О. І. Загальна характеристика адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, (3), 2020 139-147.
2. Гаркавенко А. А. Адміністративна діяльність органів Національної поліції щодо функціонування дозвільної системи. Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 25.10.2019). с.67-70.
3. Гусаров, С. М. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення діяльності поліцейських офіцерів громади в умовах реформування Національної поліції України / Сергій Миколайович Гусаров // Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / Харків : ХНУВС, 2021. – С. 23-26.
4. Катріч Д.К. Мета та завдання Національної поліції України: теоретико-правовий аспект. URL: http://www.lj.kherson.ua/2017/pravo03/part_2/5.pdf.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10> (дата звернення:19.04.2021)
6. Крістіна Квін та Аваков обговорили проєкт «Поліцейський офіцер громад» // URL: https://lb.ua/pravo/2021/02/10/477325_kristina_kvyn_avakov_obgovorili.html (дата звернення: 07.02.2021)
7. Майоров В. В. Проблемні питання адміністративно-правового регулювання завдань Національної поліції України у сучасних умовах. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 3(28) том 2, 2019. с.81-86.
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Пахомова В. А.

студентка юридичного факультету

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Одним із засобів дотримання законності у житті суспільства є саме державний примус та його складовою заходи адміністративного примусу. Державний примус – це невід’ємна складова здійснення державної влади. Метою є запобігти, припинити правопорушення та

притягти винних до відповідальності. Адміністративний примус виступає допоміжним методом, покликаний для забезпечення виконання тих правил поведінки, що мають адміністративно – правові норми. Адміністративний примус – це один із видів державного примусу, котрий застосовують належні державні органи (посадові особи), як до фізичних осіб так і до юридичних осіб [1, с. 415]. Класифікація заходів адміністративного примусу має значне теоретичне і практичне значення, аби усвідомити суть різноманітних заходів примусу, підстави та цілей застосування. Отже, актуальність дослідження не викликає сумніву.

До теми щодо класифікації заходів адміністративного примусу, звертались такі провідні науковці як О. Бандурка, Д. Бахрах, Ю. Битяк, С. Ківалов, А. Комзюков, Т. Коломоець, В. Колпаков, С. Скворцов, О. Светлов, Ф. Фіночко, В. Юсупов, О. Якімов та інші.

Особливостями адміністративного примусу є: він застосовується з великою кількістю виховних засобів; застосовується органами виконавчої влади, але лише ті, кому надано таке право за законодавчими актами; здійснюється посадовими особами у позасудовому порядку; можуть застосовуватися не лише тоді коли було вчинено правопорушення, а й за їх відсутності, задля попередження або забезпечення громадського порядку і громадської безпеки під час надзвичайних ситуацій, наприклад таких як стихійні лиха, епідемії, катастрофи, епізоотії, аварії тощо); заходи адміністративного примусу є різні за своєю сутністю, можуть мати характер морального, майнового, особистого впливу, у надзвичайних випадках допускається застосувати фізичну силу та вогнепальну зброю; застосовуються незалежно від волі та бажання особи до якої застосовується адміністративний примус [2].

У кожного з науковців які займаються даною темою різні погляди на те як класифікувати види адміністративного примусу. Заходи адміністративного примусу прийнято поділяти на три групи: адміністративно-запобіжні заходи; заходи адміністративного припинення та заходи адміністративної відповідальності. Таку класифікацію виділив М. Єропкін ще у 1957 році.

Т. Коломоець вважає, що класифікація адміністративних примусів має відбуватися у декілька етапів та за критеріями. Перше, це здійснюється залежно від підстав застосування, необхідно виділити дві підсистеми які є схожими між собою: заходи, що пов'язані з протиправними діяннями, і заходи, застосування яких не пов'язане із протиправними діями, так звані запобіжні заходи. За метою, він поділяє на адміністративні стягнення та заходи адміністративного припинення, а примусові заходи не пов'язане із протиправними діями, – на такі, що пов'язані з надзвичайними ситуаціями та запобіжні заходи. І останній поділ – це є поділ заходів за характером дії: відновлювальні, забезпечувальні і заходи припинення [3, с. 20].

У Д. Бахраха трохи інша класифікація заходів адміністративного примусу. Поділяє він їх на три види, а саме: адміністративно-відновні заходи, заходи адміністративного примусу та адміністративні стягнення, хоча іноді можна зустріти такий захід адміністративного примусу як заходи адміністративно-процесуального забезпечення [4, с. 13].

В. Колпаков виділяв такі заходи адміністративного примусу: заходи адміністративного попередження; запобіжні адміністративні заходи; заходи відповідальності за порушення нормативно-правових положень [5, с. 198].

Таким чином, всі вище перераховані заходи адміністративного примусу є схожими за назвою та за характеристикою, однак кожен з науковців розмежував їх за характером, за метою та за призначенням застосування того чи іншого виду заходу адміністративного примусу.

У вигляді загальної класифікації також виділяють заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення та заходи адміністративного стягнення. Заходи адміністративного попередження – це є захід який застосовується з метою профілактики, тобто має запобіжний характер. Застосовується такий захід для підтримання громадського правопорядку та громадської безпеки та за умови що не було скоєно протиправне діяння. Застосування деяких з цих видів заходів регулюється такими законами та нормативними актами як Митний Кодекс, Закон України «Про Національну поліцію», «Про державну прикордонну службу України» та інші. Так наприклад, найпоширенішими заходами адміністративного попередження за Законом України «Про Національну поліцію» відносять: перевірка документів; митний огляд, огляд багажу, особистий огляд пасажирів, річкових суден; тимчасове обмеження доступу громадян на окремі ділянки місцевості; обмеження руху транспорту і пішоходів на певних вулицях чи автомобільних шляхів; адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі; обмеження прав громадян, пов'язані зі станом здоров'я; заборона ввозу чи навпаки вивозу певного виду вантажу; огляд органами поліції приміщень відповідно в установленому законодавством порядку [6].

Заходи адміністративного припинення – це примусове припинення тих діянь, що мають ознаки адміністративного правопорушення, а інколи навіть кримінального правопорушення, мета яких припинити протиправні, незаконні дії правопорушника. Ознаками таких заходів є те що вони застосовуються не з метою попередження, а саме припинити те діяння, що пов'язане з реальною протиправною поведінкою особи. Застосовуються для того аби припинити правопорушення, запобігти вчиненню протиправних діянь у майбутньому, обов'язкове притягнення до відповідальності правопорушника. Відповідальність може бути як адміністративна так і кримінальна, залежно від того діяння, що було вчинено

правопорушником та усунути шкідливі наслідки, що були спричинені протиправним діянням.

Заходи адміністративного припинення кваліфікуються у два види: на заходи адміністративного припинення загального призначення та заходи адміністративного припинення спеціального призначення.

Щодо заходів адміністративного припинення загального призначення, метою яких є оперативно вирішити конфліктну ситуацію, то необхідно зазначити, що вони є самостійними та допоміжними. У свою чергу, до самостійних відносять такі заходи як вимога зупинити незаконну поведінку; привід тих осіб, що ухиляються від явки до певних державних органів та установ; адміністративне затримання, яке не пов'язане з провадженням в справах про адміністративні правопорушення; взяття на облік та застереження про неприпустимість протиправної поведінки, але застосовується він до тих осіб, які систематично порушують громадський порядок, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою юридичної відповідальності; зупинка транспортного засобу; взяття зразків товару для проведення експертизи, виселення в адміністративному порядку осіб, які самовільно зайняли житлове приміщення та заборона або зупинка певних робіт або експлуатації певних об'єктів.

До допоміжних, тих що мають на меті забезпечити всі необхідні умови для притягнення правопорушника до відповідальності, відносяться такі види: доставлення правопорушника до відділу поліції, затримання особи, тобто обмежити на певний час свободу або пересування правопорушника, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та перевірка водіїв на стан сп'яніння.

До заходів адміністративного припинення спеціального призначення відносяться заходи фізичного впливу; спеціальні засоби, зокрема, газові балончики, гранати, наручники; застосування вогнепальної зброї, однак її можуть застосовувати лише спеціалізовані особи в чітко визначених випадках.

Заходи адміністративного стягнення полягають у застосуванні санкцій спеціально уповноважених на це осіб з додержанням встановленої законодавством процедури. До видів заходів адміністративного стягнення, згідно з КУпАП, відносяться штраф; попередження; оплатне вилучення предмета, що став об'єктом вчинення правопорушення; конфіскація предмета; позбавлення спеціального права; виправні роботи та адміністративний арешт.

У підсумку можна сказати, що у науці адміністративного права кожен з науковців класифікує заходи адміністративного примусу за характером, за метою призначення. У самій науці адміністративного права виділяють три види заходів адміністративного примусу. Кожен з заходів має свою мету, до загальних з яких можна віднести це не допущення порушення порядку та безпеки, запобігання вчиненню

нових правопорушень у майбутньому, та усунення шкідливих наслідків якщо правопорушення відбулося.

Список літератури:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х т.: т. . Загальна частина / ред. колегія : В.Б. Авер'янов (голова) та ін. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.
2. Класифікація заходів адміністративного примусу. URL: https://pidru4niki.com/1097051855865/pravo/klasifikatsiya_zahodiv_administrativnogo_primusu
3. Коломоець Т. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу. Право України. 2003. № 2. С. 20–32.
4. Бахрах Д. Н. Административное право: [учебник для вузов] / Д. Н. Бахрах. М., 1997. 368 с.
5. Колпаков В. К. Адміністративне право: [підручник]. К., 1999. 736 с.
6. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.11.2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Поліжайко А. В.

студентка юридичного факультету

*Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

ВЧИНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ УМИСНО ТА З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

У науці адміністративного права вину визначають як психічне відношення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків, що виявляються у формі умислу або необережності. Оскільки в кожному діянні людини тісно сплітаються об'єктивні та суб'єктивні моменти, то дослідження форм вини є досить актуальним. Зовнішній акт поведінки особи – результат відповідної психічної діяльності. Свобода волі – важливий прояв життєдіяльності людини. Вона означає можливість вибору серед різних варіантів поведінки, здатність діяти згідно поставленої мети, свідомо вибирати засоби її досягнення. Психічна діяльність особи, яка пов'язана з вчиненням адміністративного проступку створює його суб'єктивну сторону. Суб'єктивна сторона адміністративних проступків виявляється у психічному відношенні особи до вчиненого нею протиправного діяння і містить у собі три елементи – вину, мотив і мету, де вина завжди є обов'язковим елементом складу.

Даному питанню щодо адміністративної відповідальності за вчинені дії умисно чи з необережності, було приділено чимало уваги такими науковцями як: В. Авер'янов, А. Агапов, О. Андрійко, О. Бандурка, Д. Бахрах, В. Білоус, Ю. Битяк, І. Голосніченко, Є. Додін, Г. Забарний, Р. Калюжний, С. Ківалов, Л. Коваль, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Копейчиков, О. Кузьменко, Є. Курінний, Н. Нижник, А. Лунев, Н. [1, с. 168].

Ознака винності діяння є обов'язковою ознакою адміністративного правопорушення (проступку). Діяння вважається винним, коли особа скоїла його умисно або через необережність.

Умисел має місце тоді, коли суб'єкт усвідомлює протиправність своїх дій чи бездіяльності, передбачає і бажає або свідомо допускає настання шкідливих наслідків. Умисел буває прямим і непрямим. Прямий умисел – це коли особа що порушує, усвідомлює протиправність своїх дій, передбачає настання шкідливих наслідків та бажає їх. Непрямий умисел – коли порушник усвідомлює значення своїх дій/бездіяльності, допускає настання шкідливих наслідків, але не бажає цього.

Виходячи з того, що законодавча конструкція визначень умисної, і необережної вини належить лише до матеріальних складів адміністративних проступків, треба зазначити, що більшість складів адміністративних проступків є формальними. Тому визнавати вину, на нашу думку, необхідно виходячи з того, що при виконанні формальних складів умисел полягає в усвідомленні протиправності дій у даних обставинах і бажанні їх скоїти, навмисності протиправної поведінки.

Вина особи, як і будь-який психічний її стан, знаходить своє вираження в реальній поведінці особи. Правозастосовним органом вина з'ясовується через певні об'єктивні обставини, які встановлюються під час адміністративного розслідування. До таких об'єктивних обставин можна віднести знання особою закону, який може бути порушено. Адже особа може знати закон, але свідомо його порушувати, а може й не знати і, відповідно, порушувати його несвідомо [2, с. 66-67].

Встановлення вини, як елемента складу адміністративного правопорушення дозволяє розмежовувати випадки, за яких невиконання особою власних обов'язків було наслідком обставин, що не залежать від неї, і вона не підлягає притягненню до відповідальності та випадки, за яких особа, що винна у вчиненні правопорушення має нести відповідальність.

Вина є визначальною, основоположною характеристикою адміністративного правопорушення. Її важливість зумовлюється тим, що згідно з офіційним визначенням поняття адміністративного правопорушення вина обов'язково включається у склад будь-якого проступку. Відповідно до цього правила особа не може нести відповідальності, якщо її вини у вчиненні протиправного діяння немає. Саме тому не підлягають адміністративній відповідальності неосудні особи, водії, що діяли в стані крайньої необхідності, особи, які не досягли віку

адміністративної відповідальності тощо. Законодавець значно недооцінює форми вини суб'єкта відповідальності при вчиненні конкретного адміністративного проступку.

Ознака винності діяння є обов'язковою ознакою адміністративного правопорушення (проступку), викладеного у статті 9 КУпАП. В той же час існує низка проблем із практичним визначенням вини у конкретних випадках. До того ж слід відзначити, що проблеми вини відносно інституту адміністративної відповідальності майже не знайшли свого критичного висвітлення у літературі, та й взагалі вина є предметом дослідження переважно у науці кримінального права.

Перша проблема полягає у наявності колізії між визначенням у статті 10 КУпАП вини у формі умислу та положеннями статті 68 Конституції України, якою встановлено, що незнання закону не звільняє від відповідальності. Інтелектуальний момент вини у формі умислу в даному випадку полягає в усвідомленні порушником протиправного характеру вчинюваного ним діяння, а усвідомлення цього можливо тільки за умов знання закону порушником.

Друга проблема полягає в тому, що в багатьох випадках взагалі неможливо визначити форму вини в окремих складах адміністративних правопорушень. Аналогічна проблема із визначенням форм вини у злочинах з формальним складом існує і в кримінальному праві. Крім того в науці кримінального права було вироблено вчення про злочини з подвійною (змішаною) формою вини. Наявність двох форм вини притаманна як правило кваліфікованим складам злочинів, де умисел є конструктивним елементом основного складу умисного злочину, а необережність визначається стосовно кваліфікуючих наслідків. При наявності змішаної форми вини слід вирішити питання про те, яким в цілому є злочин, вчинений винним, – умисним або необережним. Це має важливе практичне значення. Наприклад відповідно до статей 14 і 15 Кримінального Кодексу України тільки в умисних злочинах можливі готування та замах; відповідно до ст.26 обов'язковою ознакою співучасті є умисна участь в умисних злочинах. Під рецидивом, як найбільш небезпечним видом множинності розуміється вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин.

Подібна ситуація не властива адміністративній відповідальності з огляду на майже повну відсутність кваліфікованих складів адміністративних правопорушень, де кваліфікуючою ознакою є наявність наслідків з більшим ступенем суспільної шкідливості ніж в основному складі. До того ж в межах інституту адміністративної відповідальності не виділяються інститути співучасті та множинності (за виключенням простої повторності). Наведене вище є підтвердженням того, що загальноприйняті визначення умислу і необережності в кримінальному та адміністративному праві не охоплюють всієї різноманітності варіантів психічного відношення

особи до вчиненого нею протиправного діяння. В той же час, з огляду на величезну кількість вчинених адміністративних правопорушень в подібних умовах, правове регулювання питань урахування вини при притягненні до адміністративної відповідальності має бути удосконалене [3, с. 1-3].

Необережна вина має місце тоді, коли суб'єкт не передбачає протиправних наслідків своїх дії чи бездіяльності, хоча міг і повинен був передбачити їх. І проявляється у формі недбалості і самовпевненості.

Самовпевненість характеризується можливістю настання шкідливих наслідків свого діяння і легковажне розраховування на їх відвернення. А недбалість полягає в тому, що винний не передбачав шкідливих наслідків, але був зобов'язаний і міг їх передбачити. І взагалі, недбалість є негативним психічним ставленням до діяння, бо маючи можливість і будучи зобов'язаним усвідомлювати суспільну шкідливість свого поведіння і не чинити проступок, правопорушник не усвідомив антигромадського характеру діяння.

Відсутність умислу й необережності свідчить про такий збіг обставин, при якому особа не усвідомлювала і не могла усвідомити суть скоєного і не могла передбачити його шкідливих наслідків [4, с. 295].

Отже, ознайомившись з матеріалом про адміністративні правопорушення у формі вини умислу чи з необережності, можна дійти висновку, що вид поведінки людей суперечить суспільним відносинам. А саме, заподіює шкоду правам і інтересам громадян, власності, порядку управління і інше. На відміну від кримінальних правопорушень, адміністративні проступки не передбачають в кодексі суспільно-небезпечні діяння, хоча шкідливість проступків встановлена вказівкою на те, що вони здійснюють замах на громадський і державний порядок і ін.

Правопорушення відрізняють за їхньою спрямованістю, за імовірністю настання шкідливих наслідків і їхньої ваги, за характером їхніх мотивів, що викликали, за цілями правопорушень. Незважаючи на всі ці розбіжності, правопорушення складають одну групу явищ у соціальному і правовому відношеннях, тому що мають єдину сутність і подібні юридичні ознаки.

Форми умислу та необережності мають важливе і теоретичне, і практичне значення. Зокрема, їх ознаки повинні враховуватися в процесі притягнення порушника до адміністративної відповідальності, вибору виду адміністративного стягнення або звільнення від адміністративної відповідальності. Саме тому ми вважаємо за доцільне на законодавчому рівні закріпити наступні форми вини – умисел (прямий умисел і непрямий умисел), необережність (самовпевненість та недбалість).

Список літератури:

1. Ярова Р.В. Вина як ознака адміністративного проступку спеціальних суб'єктів. *Адміністративне право і процес: часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 169–172.
2. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 256 с.
3. Герасименко Є. Форми та види вини при вчиненні адміністративного правопорушення. *Право України*. 1998. № 7. С. 80.
4. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

Федосова О. В.

студентка юридичного факультету

*Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

МЕТА ТА ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ ТА ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ

Накладання адміністративних стягнень є кінцевим результатом застосування заходів адміністративної відповідальності. Адміністративні стягнення згруповані в певну єдність, перелік яких визначено у статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Проте, як справедливо відзначає Р. Козюренко, адміністративні стягнення не є елементами системи, в якій кожен з елементів має власне смислове навантаження та відповідає за забезпечення певної функції, оскільки вони існують незалежно один від одного, хоча їх поєднують засади виникнення, мета та підстави застосування, характерні риси, за якими вони вирізняються серед інших адміністративних санкцій [1, с. 97]. Серед адміністративних стягнень особливе місце займають суспільно корисні роботи. Ця тема є досить актуальною, адже в наш час кількість правопорушень все збільшується, а стягнення у вигляді суспільно корисних чи громадянських робіт є корисним як для правопорушника (виховна функція), так і для держави – ці роботи можуть принести користь, наприклад, власнику підприємства, куди направлять правопорушника, або територіальній громаді в реалізації суспільно соціальних проектів.

Попри те, що суспільно корисні роботи є одним з відносно нових видів адміністративних стягнень, вітчизняні науковці досить активно досліджують цей вид адміністративного покарання. Проблематиці застосування громадських робіт та притягнення особи до суспільно корисних робіт за вчинення адміністративних правопорушень

присвятили дослідження багато учених, серед яких Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.В. Зуй, Т.М. Коломоєць, В. Колпаков, О. Кузьменко, О. Миколенко, Д.М. Лук'янець та інші. Відповідні дослідження є актуальними та вчасними, бо система адміністративних стягнень потребує змін, адже має відповідати вимогам сьогодення та бути здатною оперативно реагувати на прояви протиправної поведінки [2, с. 110].

Проаналізувавши ст. 25 КУпАП, варто зазначити, що законодавець відносить суспільно корисні роботи до основних адміністративних стягнень, вони мають обов'язковий характер і не можуть накладатися додатково до інших видів стягнення. Суспільно корисні роботи полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт, від яких має визначати відповідний орган місцевого самоврядування. Вони призначаються в судовому порядку на строк від 120 до 240 годин і виконуються не більше ніж вісім годин на день, а неповнолітніми – не більше як дві години. Однак не всіх правопорушників можна притягнути до виконання таких робіт. Наприклад, суспільно корисні роботи не призначаються особам, які визнані інвалідами I або II групи, вагітним жінкам, жінкам, старшим 55 років і чоловікам, старшим 60 років. Отже, суспільно корисні роботи в адміністративному праві – це один із видів адміністративного стягнення, основною ознакою якого є примусове залучення особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, передбачене ст. 183-1 КУпАП, за рішенням суду до суспільно корисної праці [3, с. 116].

На відміну від інших адміністративних санкцій, таких як штраф, громадські та суспільно корисні роботи не пов'язані з обмеженням волі правопорушника, не призводять до фінансових втрат особи і можуть застосовуватись, зокрема й до осіб, які не мають постійного місця роботи і до яких не можна застосувати виправні роботи, штрафи, адміністративний арешт чи інші покарання. Таким чином, доцільно їх визнати альтернативним видом покарань у більшості статей КУпАП, встановивши співвідношення кількості годин громадських робіт з іншими видами покарання. Наприклад, один неоподатковуваний мінімум штрафу – одна година громадських робіт, одна доба адміністративного арешту – 10 годин громадських робіт тощо (система співвідношень покарань має бути розроблена фахівцями з урахуванням мінімального розміру оплати праці, офіційного рівня безробіття, індексу інфляції та інших показників) [2, с. 110].

Адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт допомагає досягти одразу кількох цілей: по-перше, покарати правопорушника за скоєне протиправне діяння; по-друге, здійснити морально-виховний вплив на правопорушника шляхом залучення його до суспільно корисної праці; по-третє, забезпечити візуальне сприйняття суспільством попередження про негативні наслідки протиправної поведінки.

Під час громадських та суспільно корисних робіт правопорушник зможе взяти участь у відновленні природного середовища: здійснити прибирання лісу, висадити молоді дерева, відновити пошкоджені

гідротехнічні споруди, знести об'єкти, які негативно впливають на стан земель тощо. Практично подібний досвід уже широко застосовується в інших країнах світу. Зокрема, у США особа, яка порушила правила дорожнього руху, залучається до виконання обов'язків санітара у лікарнях, куди потрапляють особи, травмовані в автомобільних аваріях (4). Варто відзначити, що громадські роботи, до яких залучається порушник, як правило, не є престижними, проте вони не мають принижувати честі та гідності особи, яка їх виконує. Але для організації їх проведення та залучення до їх виконання правопорушників необхідно визначити перелік об'єктів, де можуть застосовуватися громадські роботи, визначити види робіт, до яких можуть залучатися правопорушники (зокрема, й ті з них, які не мають від-повідної професійної підготовки), створити необхідні умови для застосування такого виду покарань тощо. Це дасть можливість більш ефективно використовувати працю порушників, враховувати їхні знання, уміння та навички та виконувати саме ті види робіт, яких громада потребує найбільше [4, с. 128].

Громадські роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від двадцяти до шістдесяти годин (що відрізняє громадські роботи як адміністративне стягнення від аналогічних робіт як кримінальне покарання). Треба відзначити, що така тривалість громадських робіт є незначною. Якщо виходити зі змісту ст. 321-1 КУАП, то 4 години громадських робіт дорівнюють I неоподаткованому мінімуму доходів громадян (з 1997 року це сума складає 17 гривень). Тобто, максимальна сума, яку може «відпрацювати» порушник на громадських роботах складає 255 гривень.

Строк громадських робіт обчислюється в годинах, які правопорушник безпосередньо працював. Варто зазначити, що законодавець, визначаючи максимальну тривалість громадських робіт на день (4 години), не враховує той факт, що цей вид покарання може бути призначений не тільки особам, які працюють, але також і не працюючим суб'єктам. Тому доречно було б внести зміни до ст. 30-1 КУАП та визначити, що для осіб, які не працюють, максимальна тривалість громадських робіт не має перевищувати 8 годин на день не більше 5 разів на тиждень, для решти повнолітніх суб'єктів відповідно – не більше 4 годин на день. Для працюючих неповнолітніх – не більше 2 годин на день, а для неповнолітніх, які не працюють – не більше 4 годин на день п'ять разів на тиждень. Таким чином, правопорушник, який не працює, може швидше відбутися покарання.

У разі ухилення правопорушника від відбування громадських робіт постановою судді невідбутий строк громадських робіт може бути замінено адміністративним арештом із розрахунку: один день арешту за п'ять годин громадських робіт. Проте законодавець не передбачає можливості замінювати інші види покарань за менш тяжкі проступки

громадськими роботами, що часто має наслідком відсутність будь-якого покарання за скоєне правопорушення (щодо осіб, які ніде не працюють, не мають постійного місця проживання тощо) [5, с. 165].

На нашу думку, застосування адміністративного арешту до правопорушників, які ухиляються від відбування адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, не є ефективним, оскільки ця санкція не вплине на загальний обсяг заборгованості по аліментах і не сприятиме її зменшенню або погашенню.

Виходячи з усього вище сказаного, застосування громадських та суспільно корисних робіт до осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, переслідує низку цілей, зокрема: виправлення особи шляхом залучення її до примусової праці; позбавлення особи можливості вчиняти нові правопорушення в період виконання громадських робіт; допомога відповідній територіальній громаді в реалізації мало престижних соціальних проектів та проектів із благоустрою шляхом застосування безкоштовної робочої сили; формування у особи поваги до чужої праці, до громадян, держави, їх майна та інших соціальних цінностей; перевиховання особи у дусі поваги до прав людини і громадянина. Вони приносять реальну користь громаді, здійснюють морально-виховний вплив на правопорушника, демонструють іншим громадянам очевидні негативні наслідки протиправної поведінки, дозволяють відновити попередній стан навколишнього середовища, державного та комунального майна чи поліпшити його.

Список літератури:

1. Козюренко Р.С. Заходи адміністративної відповідальності за вчинені правопорушення: поняття та класифікація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», серія «Юридичні науки»*. 2016. № 845. С. 94-98.
2. Шестак Л.В. Громадські роботи як вид адміністративного стягнення: поняття та сутність. *Вісник «Право і суспільство»*. 2018. № 2. С. 109-114.
3. Яковець І.С., Лук'янченко Є.О. Ключові проблеми застосування суспільно корисних робіт як виду адміністративного стягнення. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3. С. 148-154.
4. Алімов К.О. Зарубіжний досвід застосування громадських робіт як вид адміністративного стягнення. *Запорізький національний університет*. 2011, С. 124-131.
5. Шестак Л.В. Адміністративне право: навчальний посібник. Чернівці: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці. 2011, 256 с.

СЕКЦІЯ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

Андросович Л. Г.

*викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

ЗАКОНОМІРНОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ І ПРИЧИННОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

У системі суспільних відносин криміногенні та антикриміногенні явища та процеси взаємопов'язані та пов'язані як діалектичні протилежності. Вони одночасно впливають на суспільну свідомість, але відображаються, сприймаються та оцінюються по-різному колективним розумом. Тому криміногенні події та процеси закономірно диктують вибір нелегального шляху досягнення цілей лише певної частини людей, особливо тих, хто має орієнтацію на антигромадську свідомість [1, с. 71].

З-поміж усіх видів зв'язків на особливу увагу заслуговує причинність (каузальність), оскільки саме вона виступає системоутворюючою ознакою детермінації злочинності. Причинність як філософська категорія розкриває генетичний зв'язок між двома явищами: причиною і наслідком. Слід пам'ятати, що детермінація не зводиться до причинності, вона ширша від останньої за обсягом і характером зв'язків [1, с. 135-136; 2]. Визначення детермінації організованої злочинності є найскладнішою частиною кримінологічної науки. Дане питання поки не знайшло свого вирішення, і тому досі залишається дискусійним.

Аналіз робіт вчених з даної проблематики дозволяє припустити, що детермінанти організованої злочинності, або криміногенні фактори, є сукупністю економічних, соціальних, ідеологічних, політичних, психологічних, правових, організаційно-управлінських та інших чинників, які обумовлюють (детермінують) злочинність організованої злочинної групи (ОЗГ). Детермінанти даного виду злочину вивчаються на різних рівнях: злочинності в цілому, окремих видів кримінальних правопорушень, конкретного кримінального правопорушення.

Процес детермінації організованої злочинності полягає в складній взаємодії різноманітних форм (зв'язків): не тільки причинних, але й функціональних, статистичних, зв'язків стану та інших. Деякі вчені згадують про «існування в кримінології поняття так званої повної

причини злочинності, яка включає в себе всі обов'язкові умови злочинності у сукупності з її причинами у вузькому розумінні слова», вважаючи, що причина злочинної поведінки формується не одночасно і не однією групою умов, а цілим їх комплексом і, як правило, протягом тривалого періоду часу [3].

При аналізі детермінації організованої злочинності у фінансовій сфері наврайд чи можна претендувати на врахування всіх зовнішніх і внутрішніх чинників (факторів), які мають відношення до даного явища.

Втім, серед закономірностей детермінації і причинності організованої злочинності у фінансовій сфері найбільш важливими є ті, які визначають:

- механізм детермінації. Його частіше розглядають як складну динамічну систему, що включає в себе закономірні взаємозв'язки явищ, його причинну обумовленість, фактори (обставини), що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень ОЗГ, злочинний результат (закономірний наслідок) [4, с. 234];

- взаємозв'язок причин кримінальних правопорушень вчинених ОЗГ, причин організованої злочинної діяльності у фінансовій сфері. Таким чином вибудовується ланцюг причин, які охоплені загальними зв'язками і співвідносяться як загальне, особливе і одичичне. Грань між ними може змінюватись. Оскільки, причинна залежність існує не тільки в представленому вигляді (коли вибудовується довгий ланцюжок причин кримінальних правопорушень), вона також може мати місце між економічною злочинністю та злочинами у фінансовій сфері, між окремими видами злочинів цієї категорії, а саме злочинами проти власності, у бюджетній сфері, в комерційних та інших організаціях. Спостерігається складне переплетення причинних зв'язків організованої злочинної діяльності;

- комплекс причин (необхідних і випадкових) і їх комбінація. Серед наукових праць, не рідко зустрічаються думки, що «необхідні причинні зв'язки переплітаються з випадковими впливами та виявляються через випадковість». Організована злочинність у фінансовій сфері не є винятком цього. Наприклад наступ правоохоронних органів – це результат взаємодії необхідних і випадкових причин, інтенсивності дій ОЗГ діяти більш чіткіше і швидше;

- неоднорідність причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів у фінансовій сфері ОЗГ. Злочинність у фінансовій сфері – таке явище, яке включає в себе безліч злочинів, причин і умов. В свою чергу, самі причини (умови) представляють собою комплекс, що носить об'єктивний і суб'єктивний характер.

Сутність закономірностей детермінації і причинності організованої злочинності у фінансовій сфері полягає в її породженні і виокремленні в цьому процесі причинних і факторних засобів попередження даному негативному соціальному явищу.

У зв'язку з цим вивчаючи детермінацію злочинності, як економічної, так і загальнокримінальної, зокрема організованої, слід урахувувати загальний зв'язок, функціональних, статистичних, причинних, інших

факторів, взаємозумовленість предметів, явищ, процесів тощо. Слід пам'ятати, що створення ОЗГ, а тим більше злочинних організацій, не викликається однією єдиною причиною, а пов'язане з цілим їх комплексом. І в більшості випадків коріння цього явища знаходиться не в патології психологічних реакцій конкретних людей, а в глибоких латентних і явних соціальних, економічних та політичних недугах.

Проводячи дослідження, можемо зазначити, що в структурі детермінації організованої злочинності у фінансовій сфері слушно виділити дві групи обставин: обставини формування особистості (антисупільна установка) та обставини зовнішнього матеріального світу (конкретна життєва ситуація), що впливають на особу в процесі вибору нею злочинної поведінки. Такі обставини безпосередньо не спричиняють вчинення кримінального правопорушення, їх слід розглядати лише як причини (детермінанти) вчинення конкретних кримінальних правопорушень організованою злочинною групою.

Список літератури:

1. Денисов С.Ф. Кримінологія (Особлива частина): навчальний посібник / С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, С.Г. Кулик. Запоріжжя: КПУ, 2012. 705 с.
2. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. / Ю.Ф. Іванов., О.М. Джужа. 2-е вид., допов. та перероб. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. 300 с.
3. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія / за ред. О. М. Литвинова. Харків: Вид-во «Золота миля», 2012. 287 с.
4. Литвинов О.М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. *Форум права*. 2008. № 2. С. 323–327.

Балик В. Р.

студентка юридичного факультету

Науковий керівник: Декайло П. В.

старший викладач кафедри кримінального права та процесу і правоохоронної діяльності

*Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Наукове дослідження питання повідомлення про підозру є актуальною темою серед юристів-науковців. Повідомлення про підозру виступає одним із найважливіших процесуальних документів на стадії досудового розслідування. А тому осмислення та аналіз недоліків

кримінального процесуального законодавства можливо завдяки повному та справедливому обґрунтуванню чинних норм.

У науковому юридичному просторі інститут повідомлення про підозру виступає основною темою у працях багатьох вчених, зокрема: Ю. П. Аленін, І. В. Гловіюк, А. Г. Гаркуша, І. В. Рогатюк, С. С. Чернявський, В. А. Шкелебей та інші.

Повідомлення про підозру у більшості випадків спрямоване для подальшого розгляду кримінального провадження і є початковим етапом притягнення до кримінальної відповідальності. У кримінальному судочинстві процес доказування здійснюється законними методами за допомогою процесуальних документів, які зі свого боку підтверджують чи спростовують винуватість особи. Одним із таких документів виступає повідомлення про підозру.

Правове регулювання повідомлення про підозру здійснюється новим Кримінальним процесуальним кодексом України, прийнятий у 2012 році. Цей Кодекс розкриває суть та основні ознаки повідомлення про підозру у главі 22. У ст. 277, 278 КПК України чітко розмежовано процедуру складання письмового повідомлення про підозру, коло уповноважених суб'єктів, необхідність винятково письмової форми, перелік відомостей, які мають бути у ньому вміщені, а також порядок вручення письмового повідомлення про підозру [3, с. 129].

Повідомлення про підозру – процесуальне рішення, яке прокурор чи слідчий за погодженням з прокурором приймає ще до закінчення стадії досудового розслідування. На підставі зібраних доказів та з моменту пред'явлення підозри виникають певні кримінально-процесуальні відносини, де права та обов'язки регулюються нормами глави 22 КПК України [1, с. 162].

Підозра є складовою частиною обвинувачення. Не тільки затримання, а й застосування усіх видів запобіжних заходів є елементами функції обвинувачення, оскільки вони застосовуються у зв'язку з підозрою і конкретним фактом, який викриває особу у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор вважають, що підозрювана особа чимось пов'язана із вчиненням кримінальним правопорушенням, тобто не виключається можливість вчинення нею цього суспільно небезпечного діяння.

До того ж процесуальна форма повідомлення про підозру чітко визначена нормами кримінального процесуального права, що охоплює такі дії як складання та вручення документа особі. Акт, який складається уповноважено на те особою, служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Ба більше, пред'явлена обґрунтована підозра дозволяє суду довести та знайти правдиві обставини справи задля справедливого винесення рішення. Після пред'явлення до особи такого повідомлення, її правове та процесуальне становище змінюється [4].

Слідчий, прокурор, складаючи повідомлення про підозру особі аналізує та викладає власну думку про винуватість підозрюваного. Проте слід розуміти, що акт, складений на особу не є офіційним підтвердженням винуватості особи. Висновок про винуватість хоч і є офіційним, однак усе ж таки це суб'єктивна думка слідчого, прокурора про наявність підстав притягнення певної особи до кримінальної відповідальності.

Статтею 278 КПК України передбачено, що письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання. У випадку, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Після цього усі дані про дату та час повідомлення про підозру, а також правова кваліфікація правопорушення вноситься слідчим чи прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань [5, с. 120].

Письмове повідомлення про підозру обов'язково має бути підписане слідчим чи прокурором та складене у двох примірниках. Після складення повідомлення про підозру до матеріалів про дане кримінальне провадження додається письмова розписка, написана власноруч підозрюваним, про отримання, де зазначається обов'язково дата та час вручення уповноваженою на це особою [6, с. 113].

Варто зазначити такий факт, що обов'язковим предметом судового контролю під час розгляду клопотань, які стосуються застосування запобіжного заходу чи вирішення питань про арешт майна є доведення обґрунтованості підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Проте суд не має права приймати рішення про скасування повідомлення про підозру, але може відмовити у задоволенні клопотань, які стосуються особи, яка не набула статусу підозрюваного. Часто трапляється невідповідність повідомлення про підозру вимогам у зв'язку із порушенням процедури складання [2, с. 68].

Аналізуючи сучасну кримінологічну ситуацію в Україні, існує необхідність подальшого аналізу та вдосконалення інституту повідомлення про підозру як початкового етапу на стадіях кримінального провадження. Дотримання принципу верховенства права, тобто забезпечення законних прав та інтересів громадян під час вручення та отримання особою чи колом осіб повідомлення про підозру є вкрай необхідним та потребує перегляду на законодавчому рівні.

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що правове регулювання поняття повідомлення про підозру здійснюється чинним КПК України. Письмове повідомлення про підозру є першим етапом формування державного обвинувачення. Слідчі, прокурори здійснюють та реалізують свою роботу, збираючи достатню кількість доказів для вручення особі письмового повідомлення про підозру. Тому набуття особою статусу підозрюваного, зокрема прийняття стосовно неї процесуального рішення у виді повідомлення про підозру та

дотримання встановленого законом порядку його вручення, також є предметом судового контролю під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, підготовчого судового засідання.

Список літератури:

1. Аленін Ю. П., Гловіок І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. № 1. 2014. С. 161-169.
2. Гладун О., Зелінський О. Повідомлення про підозру: кримінальна процесуальна дихотомія. Вісник Національної академії прокуратури України. № 2(54). 2018. С. 58–72.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст] чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 20 травня 2019 р.: (відповідає офіційному текстові). К.: «Центр учбової літератури». 2019. 274 с.
4. Повідомлення про підозру. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lection11_1.html (дата звернення 19.04. 2021 року).
6. Рогатюк І. В. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. № 3. 2015. С. 115-124.
7. Шкелебей В. А. Способи та порядок вручення письмового повідомлення про підозру. Вісник кримінального судочинства. № 4ю 2017. С. 110-114.

Більченко А. Г.

*студентка міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМА КОНТРАБАНДИ В УКРАЇНІ: НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

На даний час контрабанда є одним із найнебезпечніших злочинів у митній сфері, що стрімко загрожує суспільному благополуччю країни. Щороку до державного бюджету не надходять мільйони та мільярди гривень, процвітає продаж несанкціонованої та забороненої продукції, більшість добросовісних виробників втрачають покупця, відповідно попит на продукцію зменшується, і відбувається занепад економіки.

Тому метою даної роботи є висвітлення проблеми контрабанди, певні неточності у законодавчих нормах, що регулюють зазначене питання, а також варіанти боротьби з контрабандою.

Актуальність цієї теми полягає в застосуванні нових підходів до розгляду питання щодо контрабанди. Питання проблем контрабанди та її правового регулювання досліджували багато вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретичних питань. Серед них: В. Т. Комзюк, О. П. Письменна, І.В. Сотніченко, О.В. Томчук, Д. М. Лук'янець, Настюк, О.М. Омельчук, М.П. Селиванов та ін.

Визначення та складу контрабанди зазначені в Кримінальному Кодексі України (далі – ККУ) [3], в *статті 201* – «Контрабанда – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» та в *статті 305* – «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю». Особливістю цих статей є обов'язкова наявність в їхньому складі предмета злочину, а його відсутність при вчиненні реального суспільно небезпечного протиправного діяння свідчить про відсутність і самого злочину «контрабанда» [2, с. 23].

Із вищенаведених статей ККУ [3] можна виокремити *першу проблему* законодавчого закріплення даного злочину: у зв'язку зі змінами, які відбулися в 2012 році, переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю інших товарів, які не передбачені в статтях 201 та 305 ККУ [3] не є контрабандою і не вважається кримінальним злочином. З того часу не припиняються дискусії щодо правильності такого кроку. З огляду на негативний вплив товарної контрабанди на економіку України, лунають заклики щодо поновлення кримінальної відповідальності за такі діяння. А останні декілька років такі дискусії не тільки активізувалися, а й мали конкретний формалізований прояв у відповідних законопроектах [1, с. 8]. Зокрема, 3 липня 2018 року було запропоновано проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» [5]. Натомість зазначений законопроект не був підтриманий.

Певні заходи щодо запобігання на протидії контрабанди перераховані в XVII Розділі Митного Кодексу України (далі – МКУ) [4], а саме: оперативно-розшукова діяльність, використання методів контрольованої поставки заборонних засобів, речовин і прекурсорів (статті 456); та переміщення товарів під негласним контролем та оперативним наглядом правоохоронних органів (стаття 457). Із зазначених вище статей можна зробити висновок про наявність *другої проблеми* законодавчого

закріплення цього питання, адже: *по-перше*, у МКУ [4] даному злочину присвячено лише декілька правових норм, що взагалі не розкривають змісту процесуальних обов'язків компетентних державних органів та нівелюють розмежування їхніх повноважень; *по-друге*, у статті 456 не визначений порядок проведення контрольованої поставки щодо таких засобів, речовий і прекурсорів, і відповідно на практиці не застосовується; *по-третє*, в статті 457 предмети контрабанди є неправильними, адже наразі є чіткий перелік товарів, які визначаються як контрабанда (й передбачені в статтях 201, 305 ККУ [3]).

Третя проблема правового регулювання, яка на даний час є найсуттєвішою – недосконалість законодавчої бази, яка регулює питання контрабанди в Україні (такі висновки ґрунтуються з аналізу МКУ [4] та інших нормативно-правових актів). Разом з тим, зазначені питання неодноразово виносилися на розгляд Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Тому, щоб не допустити подальшого занепаду економіки та прогалин і колізій в законодавстві, через поширення незаконної діяльності, пов'язаної з переміщенням через митний кордон заборонених товарів, необхідні нові шляхи боротьби з зазначеними проблемами:

1. Актуалізація та удосконалення норм чинного законодавства з практикою інших зарубіжних країн щодо питання контрабанди.

2. Чітке визначення повноважень органів виконавчої влади, які регулюють питання щодо протидії контрабанди та нормативно закріплені механізми реалізації поставлених завдань. Сьогодні разом із Державною фіскальною службою, Державною податковою службою, Державною митною службою та іншими органами в сфері боротьби з митними правопорушеннями співпрацюють Міністерство внутрішніх справ та його підрозділи, Служба безпеки України та Державна прикордонна служба України.

3. Криміналізація незаконного переміщення через митний кордон будь-яких товарів, вчинене у значних обсягах, встановивши мінімальний обсяг такої контрабанди, при перевищенні якого починається кримінальна відповідальність [1, с. 9]. Перші спроби вже відбулися, адже у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року» [6] одним з основних напрямків є запровадження кримінальної відповідальності за незаконне переміщення тютюнових виробів через митний кордон України, та усунення прогалин у законодавстві у сфері регулювання відносин, пов'язаних з виробництвом та обігом тютюнових виробів, що надають можливість правопорушникам уникати відповідальності.

4. Посилення контролю в пунктах пропуску через державний кордон України, шляхом облаштування відповідних інформаційних

систем. Така процедура дозволить здійснювати моніторинг за кожним суб'єктом господарювання, хто здійснює експортно-імпорتنі операції.

5. На державному рівні впроваджувати нові заходи для підтримки добросовісних суб'єктів господарювання, стимулювати їх на удосконалення своєї продукції, яка допоможе і в подальшому розвивати сферу економіки.

Отже, правильне розмежування функцій в діяльності органів державної влади дали б змогу цілком контролювати незаконні поставки, та в майбутньому суттєво зменшити на загально-національному рівні контрабандистський вплив. Тому зазначені зрушення в системі заходів протидії контрабанді можуть врегулювати передусім національну безпеку України, реформувати сферу економіки та трудової зайнятості населення й покращити попит на якісну продукцію.

Науковий керівник: Гуд Тетяна Миколаївна, к.ю.н., асистент кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список літератури:

1. Бутін А. Чи потрібна криміналізація товарної контрабанди? / Андрій Бутін. // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – 2020. – С. 2–17.
2. Комзюк В. Т. Актуальні питання вдосконалення законодавства України, яке регулює запобігання і протидію контрабанді, та окремих юридичних складів порушень митних правил / В. Т. Комзюк, А. А. Комзюк. // Вісник ХНУВС. – 2018. – С. 20–29.
3. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Митний Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів від 03.07.2018 № 8543 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64331
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії у сфері протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 року» від 29.01.2020 № 128-р [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-2020-p#Text>

Волович Д. О.

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Науковий керівник: Лапкін А. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Функції, які здійснює прокурор – це основні напрями його діяльності, які закріплені в Конституції України й законах та спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження.

Прокурор, як один з ключових суб'єктів на стадії досудового розслідування, наділений широкою компетенцією по відношенню до інших процесуальних фігур, що відображається в процесі взаємодії останніх з прокурором.

Детальний аналіз компетенції прокурора, виходячи з Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), дозволяє стверджувати, що прокурор у кримінальному провадженні виконує важливу функцію, а саме КПК покладає на прокурора обов'язок здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. На наш погляд, дискусійним є питання щодо вдалості формулювання саме категорії «процесуального керівництва», як форми реалізації функцій прокурора, адже нагляд за додержанням законів є більш широкою категорією, яка не повинна обмежуватися виключно процесуальним керівництвом досудовим розслідування і значно відрізняється від характеру та обсягу повноважень прокурора, які закріплені КПК. У зв'язку з цим важко висловити думку, що «процесуальне керівництво» та «нагляд за додержанням законів» є ідентичними категоріями.

Аналізуючи зміст процесуального керівництва, можна дійти висновку, що прокурор безпосередньо в повному обсязі або частково бере участь у розслідуванні, несе відповідальність за результати розслідування, тобто фактично є «господарем та менеджером» кримінального провадження та його повноваження носять владно-розпорядчий характер. Процесуальне керівництво, в першу чергу, повинно бути направлене на всебічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального провадження [1, с. 124].

Важливим аспектом в розумінні компетенції прокурора крізь категорію «процесуальне керівництво», є відмежування її від організаційного керівництва, яке здійснюється посадовими особами

органів досудового слідства, в компетенцію яких безпосередньо входить організаційні заходи такі як: призначення конкретного прокурора у кримінальному провадженні, відсторонення із заміною слідчого у кримінальному провадженні, тощо.

Не менш важливим питанням, яке характеризує компетенцію прокурора під час досудового розслідування є вирішення процесуальних питань за ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування, яке проявляється у тому, що прокурору надано право погоджувати клопотання слідчого до слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання. Тобто, для проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, слідчий зобов'язаний отримувати рішення слідчого судді але при цьому слідчий зобов'язаний отримати згоду прокурора на проведення таких дій, що передує зверненню до слідчого судді.

Поряд з усім зазначеним, прокурор наділений рядом інших важливих повноважень таких як: повідомляти особі про підозру; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, тощо [2].

Важливим елементом, який визначає напрям компетенції прокурора під час досудового розслідування, є закріплення у конституції положення про те, що на прокурора покладається обов'язок здійснювати організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Покладення на прокурора п. 2 ст. 131-1 Конституції України організації досудового розслідування передбачає вжиття ним не лише суто процесуальних, а й організаційних заходів щодо його проведення, що в повній мірі реалізується шляхом поєднання цих двох аспектів [3].

Отже, прокурор, як центральна фігура у кримінальному провадженні наділений широким колом повноважень, які він реалізує під час досудового розслідування має. Вбачається за необхідне змінити у КПК формулювання «нагляд за додержанням законів» оскільки за своїм змістом нагляд за додержанням законів є значно ширшим поняттям ніж «процесуальне керівництво», що закріплено в Конституції України, і відрізняється обсягом і характером повноважень

прокурора, а також різним колом завдань, які стоять перед цими видами діяльності.

Список літератури:

1. Лапкін А.В. Концептуальні проблеми підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 21. С. 123–130.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Гранкіна В. І.

*викладач кафедри організації досудового розслідування
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ПРАВИЛ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ПРОБАЦІЮ З ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: МОЖЛИВІСТЬ ЧИ УТОПІЧНІСТЬ?

Створення дієвого механізму ресоціалізації осіб засуджених до альтернативних позбавленню волі покарань – важлива умова підвищення ефективності безпечного суспільства. Недоліки адаптації засуджених багато в чому сприяють збереженню в Україні відносно високого рівня рецидивної злочинності. Органи пробації та установи виконання покарань стикаються із значними проблемами у взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями у площині реалізації права засуджених на трудове, соціально-економічне влаштування та інші види допомоги. У цьому зв'язку справедливо зазначається, що формування загального правового поля у сфері соціальної адаптації засуджених можливо тільки шляхом встановлення єдиних вимог та стандартів.

Відносно нещодавно українська кримінально-виконавча система зазнала значної демократизації та полегшення процесу виконання та відбування покарань. Це відбулося у 2003 році із прийняттям кодифікованого закону – кримінального виконавчого кодексу (далі –

КВК), який набрав законної сили з 1 січня 2004 року. За сімнадцять років дії цього нормативно-правового акту багато його норм зазнали змін у дусі розвитку гуманітарних векторів діяльності держави щодо забезпечення виправлення та ресоціалізації засуджених. На сьогодні в Міністерстві юстиції України триває активна робота з підготовки ряду доповнень у сфері пробації, що свідчить про тенденцію розвитку законодавства у даній галузі суспільних відносин. Але, на жаль, підготовка міністерством ряду пробаційних проектів зараз слід оцінювати як імітацію прогресивної діяльності, яка веде до тотальної бюрократизації та голої формальності положень законопроектів.

Сьогодні постає питання щодо можливості надання допомоги сім'ям засуджених до покарань альтернативних позбавленню волі. Треба це чи ні, будемо давати відповідь на це питання, провівши дане дослідження.

Українська національна правова система тісно взаємодіє з міжнародним правом. Відповідно до положень ст. 9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана вищим органом законодавчої влади – Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [1, с. 6]. Це дає підстави констатувати те, що такі міжнародні договори мають пріоритет над законами України. Адже говорячи про ієрархію юридичної сили нормативно-правових актів, ратифіковані міжнародні договори посідають другу сходинку після Конституції. Тому прийняті міжнародні договори є будівельним матеріалом для правової вежі України. Часто перед вітчизняним парламентом постає низка задач щодо прийняття чи не прийняття міжнародно-правових норм, правил, рекомендацій у тій чи іншій галузі людського буття. Ця процедура необхідна для своєчасного врегулювання динамічних суспільних відносин, які юридично не мають місце у нашій державі, але фактично вони існують та потребують нормативного врегулювання для втілення в життя основоположних конституційних принципів.

У 2015 році був створений спеціалізований державний орган, який виконує функції реалізації норм, не пов'язаних з позбавленням волі, участі в державній соціальній допомозі звільненим з виправних колоній, а також контролю за їх поведінкою. Так, 5 лютого 2015 року набрав юридичної сили Закон України «Про пробацію» (далі – Закон), який визначив мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органів пробації та суб'єктів пробації. Відповідно до ст. 2 Закону пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Головною метою служби пробації є недопущення соціально-психологічними, наглядовими та іншими

передбаченими законодавством заходами рецидивної кримінальної протиправності [2].

Правила Ради Європи про пробацію (далі – Правила) стали юридичним базисом для прийняття Закону. У відповідності з цими Правилами служба пробації її цілі та завдання, а також взаємовідносини з державними органами повинні бути закріплені в законі. У залежності від національних особливостей тієї або іншої країни діяльність служби пробації може включати надання порад суду та іншим зацікавленим відомствам в прийнятті ними обґрунтованого та справедливого рішення; надання допомоги та підтримки засудженим в місцях позбавлення волі у підготовці до їх звільнення та ресоціалізації; здійснення заходів в рамках відновлюючого правосуддя; надання допомоги жертвам кримінально протиправних посягань [3]. Зазначені завдання пробації частково передбачені Законом та мають практику застосування.

У Законі часто згадуються такі терміни як «соціально-виховна робота із засудженими», «соціально-психологічна характеристика». Саме на перелічені терміни ми звернемо основну увагу в даному дослідженні, використовуючи знання кримінології. За нормальних умов сім'я виступає найголовнішим первинним соціальним осередком, який стримує її членів від становлення на кримінально протиправний шлях. Адже сім'я передбачає внутрішню психологічну єдність, цілісність, взаєморозуміння та зовнішню потребу в безпеці, придбанні життєво необхідних матеріальних цінностей. Заради сім'ї жінка та чоловік готові утримуватися від караних законом діянь, що може призвести до серйозного сімейного розколу, болісного психологічного удару у разі засудження до позбавлення волі. Навіть якщо це покарання не пов'язано з позбавленням волі, все одно сім'ї завдається відчутна шкода та удар нестабільності [4, с. 48]. У цьому разі важливим є відновлення, підтримання та закріплення психологічно сприятливого, позитивного контакту членів сім'ї із засудженим з метою недопущення рецидиву. Тому вважаємо за необхідне, щоб органи пробації, окрім центрів соціально-психологічної допомоги, за потреби виконували функцію із психологічної допомоги членам сім'ї засудженого.

В цілому положення Правил гармонічно реалізовані в Законі. Для вирішення питання щодо доцільності чи ірраціональності прийняття міжнародних правил та рекомендацій Ради Європи про надання допомоги органами пробації допомоги сім'ям засуджених, враховуючи реалії суспільного життя та передбачені Законом завдання пробації, на нашу думку, крім засудженого, соціально-психологічна допомога за потреби повинна надаватися і членам його сім'ї. На цьому ґрунті пропонуємо внести такі зміни до п. 6 ч. 1 ст. 6 Закону із текстом: «проведення соціально-виховної роботи із засудженими та надання психологічної допомоги (консультацій) членам сім'ї засудженого».

Список літератури:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 жовтня 2020 р.: Офіц. Текст. Київ: Алерта, 2020. 80 с.
2. Закон України від 05.02.2015 «Про пробацію» (веб-сайт). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 03.04.2021).
3. Правила Ради Європи про пробацію Рекомендація CM/Rec (2010)1 (неофіційний переклад) (веб-сайт). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 03.04.2021).
4. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. 288 с.

Гурін Д. П.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права
Науковий керівник: **Антонюк А. Б.***

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

ФОРМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Міжнародне співробітництво в сфері кримінального судочинства здійснюється у багатьох напрямках та формах задля боротьби зі злочинністю.

Його роль важко переоцінити, адже за допомогою міжнародного співробітництва стає можливим викриття злочинів навіть якщо злочинець втік з країни задля того, щоб уникнути покарання.

Співробітництво між державами виникло на підставі міжнародних договорів, при укладанні яких зазначається порядок видачі злочинця, передача осіб для відбування покарання, виконання вироків тощо.

Поняття «міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю» ґрунтується на основі норм міжнародного та вітчизняного законодавства.

Досить широко це питання висвітлено у роботі О.Г. Волеводз, який визначає «боротбу злочинністю як сукупність особливої державно-правової діяльності, яка здійснюється спеціалізованими (правоохоронними) органами, а також діяльність органів законодавчої

та судової влади держави, неспеціалізованих органів виконавчої влади, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб щодо забезпечення правового захисту інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, що спрямовано на виявлення, розкриття, запобігання та розслідування злочинів, викриття, кримінальне переслідування і покарання винних у їх вчиненні, а також прийняття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли їх вчиненню, а також попередження злочинів. Така діяльність врегульована нормами міжнародного та внутрішньодержавного права і спрямована на захист інтересів особистості, суспільства, держави та світового співтовариства від міжнародних, транснаціональних злочинів, які мають транснаціональний характер» [2, с. 11]. Отже, відповідно до вищесказаного можна відмітити багатоаспектність даного явища.

Також, О.Г. Волеводз зазначає, що «міжнародна боротьба із злочинністю має свій специфічний зміст, що включає узгоджені між державами заходи щодо: 1) встановлення на міжнародно-правовому рівні злочинності та караності певних суспільно-небезпечних діянь та уніфікації на цій основі національного кримінального законодавства – криміналізації міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру; 2) розробки та укладання міжнародних договорів та інших документів, які б регламентували організацію та процесуальні основи діяльності органів міжнародної юстиції, міжнародних правоохоронних організацій, інших органів, а також безпосередньо боротьбу зі злочинністю; 3) створення та формування на договірній або міжнародно-правовій основі органів міжнародної юстиції, міжнародних правоохоронних організацій та органів; 4) попередження злочинів, які готуються; 5) надання правової допомоги в сфері кримінального судочинства; 6) діяльність міжнародних судів (трибуналів) та інших органів міжнародної кримінальної юстиції; 7) виконання кримінальних покарань, призначених міжнародними судами (трибуналами), іншими органами міжнародної юстиції, а також вироками іноземних судів; 8) постпенітенціарний вплив; 9) цілеспрямоване формування стандартів попередження злочинності та поведження із правопорушниками, координація діяльності в боротьбі зі злочинністю на міжнародному рівні; 10) надання матеріальної, професійно-технічної та іншої допомоги у боротьбі із злочинністю» [2, с. 14].

У результаті проведеного дослідження виокремлено основні напрямки взаємодії (співробітництва) держав:

1) співробітництво з питань криміналізації окремих протиправних діянь міжнародних (за вчинення яких передбачається юрисдикція міжнародних судових органів та установ) чи транснаціональних злочинів;

2) співробітництво з питань створення та функціонування міжнародних судових органів з юрисдикцією щодо міжнародних злочинів;

3) співробітництво у ході кримінального провадження між державами;

4) співробітництво щодо попередження кримінальних правопорушень;

5) співробітництво у пенітенціарній сфері [3, с. 1016].

Серед основних форм міжнародного співробітництва, на думку В.В. Меркушина слід виокремити:

1) обмін інформацією, яка стосується організованої злочинності в цілому, і співробітництво з окремих питань (надання інформації про вчинені злочини і осіб, які їх вчинили; сприяння у проведенні оперативно-розшукових заходів на території держав, що здійснюють співпрацю); 2) обмін інформацією з правових питань; 3) видачу осіб; 4) взяття під варту для забезпечення видачі; 5) взаємну правову допомогу у вилученні і конфіскації доходів від незаконної діяльності; 6) здійснення кримінального переслідування; 7) розшук осіб; 8) проведення обшуків, виїмок, експертиз; 9) передачу предметів; 10) допити свідків, потерпілих, експертів та інших учасників процесу; 11) виклик обвинувачених, свідків, потерпілих, експертів у запитуючу державу; 12) повідомлення про обвинувальні вироків та про судимість; 13) передачу засуджених до позбавлення волі для відбування покарання у державі, громадянином якої він є; 14) визнання вироків іноземних держав [4, с. 51].

На нашу думку вищезазначений перелік форм міжнародного співробітництва є досить безсистемним. Тому, очевидно було б здійснити групування процесуальних та не процесуальних норм в залежності від правових засобів спільної діяльності або об'єкта.

Відповідно до норм вітчизняного КПК слід виокремити наступні форми міжнародного співробітництва:

1) міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій;

2) видача (екстрадиція) особи;

3) перейняття кримінального переслідування;

4) передача засуджених осіб;

5) визнання та виконання вироків судів іноземних держав та міжнародних судових установ [5].

Отже, з аналізу вище зазначеного матеріалу слідує, що наша держава знаходиться на постійному етапі розбудови міжнародного співробітництва. існує низка напрямків взаємодії нашої держави з міжнародним товариством. проте існують неточності у формах міжнародного співробітництва, а саме в частині їх систематизації, яку на нашу думку, варто було б виправити. це дало б змогу покращити та спростити регулювання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

Список літератури:

1. Підгородинська А.В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 4. Том 3. 2015. С. 114–118.
2. Волеводз А.Г. К вопросу о сущности и содержанию международного сотрудничества в борьбе с преступностью. *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2007. № 1. С. 11–20.
3. Уголовный процессуальный кодекс Украины : Научно-практический комментарий / Отв. ред. С.В. Кивалов, С.Н. Мищенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одиссей, 2013. 1184 с.
4. Меркушин В.В. Борьба с транснациональной организованной преступностью. М.: Амалфея. 2003. 208с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 18.04.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.02.2021 р.)

Іванюра І. С.

студент кафедри конституційного права України

Науковий керівник: Радутний О. Е.

кандидат юридичних наук

доцент кафедри кримінального права № 1

Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

ЕКСЦЕС ВИКОНАВЦЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Наслідок, який настає після вчинення кримінального правопорушення у співучасті, є неподільним для всіх співучасників, адже вони певною мірою створюють умови і сприяють виконавцю для вчинення ним об'єктивної сторони кримінального правопорушення безпосередньо. Проте варто зауважити, що кожен із співучасників несе відповідальність лише за діяння, які охоплюються їхнім умислом, тобто діяння, які вчинені в межах згоди(домовленості) між співучасниками. Тобто, якщо співучасники заздалегідь домовилися вчинити крадіжку, то виконавець та інші співучасники мають вчинити крадіжку, а не щось інше. Проте бувають ситуації, коли відбувається відхилення від такої домовленості: діяння, виконане виконавцем, вже не підпадає під ознаки співучасті, адже воно не охоплювалося умислом інших співучасників. Тому за наслідки даного діяння інші співучасники відповідальність не нестимуть.

Вони мають нести відповідальність лише за діяння, вчинені виконавцем у межах домовленості між ними. Наприклад, співучасники домовилися про те, що виконавець має «провчити» потерпілого, а виконавець вбив жертву. В такому випадку виконавець нестиме відповідальність за вбивство, а інші співучасники – лише за «провчити», адже вбивство не охоплювалося їхнім умислом, бо вони не передбачають, не бажають і свідомо не допускають вчинення виконавцем такого протиправного діяння. В такій ситуації йде мова про ексцес виконавця.

Ексцес виконавця (від лат. Excessus – вихід, відступ) – вчинення виконавцем діяння, яке виходить за межі задуманого і не охоплюється умислом інших співучасників. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить самої назви і тим більше визначення даного поняття, проте у ч. 5 ст. 29 чітко дає зрозуміти, що «співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом.

Також в науковій літературі науковці намагаються виокремити та обґрунтувати ексцес інших видів співучасників. Проте дане намагання носить дискусійний характер, адже при ексцесі будь-який співучасник виступає його виконавцем.

Я вважаю, що ексцес виконавця мало досліджений, проте ж напрацювання в даній сфері є. Окремі науковці, вивчаючи нашу тему, такі як Ф.Г. Бурчак, П.Ф. Тельнов зазначають, що при ексцесі виконавця немає причинного зв'язку між діяннями виконавця та діяннями інших співучасників. Дана думка, я вважаю, є вірною, адже діяння співучасників при ексцесі виконавця ніяк не можуть слугувати причиною здійснення діяння виконавця. Наприклад, співучасники домовилися про крадіжку. Організатор керував даною операцією, дав виконавцю дублікати ключів, аби той відкрив квартиру і викрав якусь майно. Проте в квартирі був господар, і виконавець застосував до нього насилля. В даній ситуації організатор зробив все, аби виконавець здійснив крадіжку майна. Тобто між діяннями організатора і діянням, а саме крадіжкою, виконавця простежується причинний зв'язок, адже діяння виконавця породжують крадіжку, але ніяк не насилля, яке виконавець застосував до господаря квартири.

В.Ф. Щепельков вважає, що ексцес виконавця може бути наявним за двох умов: 1) наявність співучасті; 2) вчинення виконавцем дій, які не охоплюються умислом інших співучасників. Без першої умови не може бути другої, адже ексцес виконавця може бути лише під час вчинення спільного кримінального правопорушення, тобто співучасті. А виконавець є одним і співучасників: якщо не буде співучасті, то не буде і виконавця – і відповідно ніякого ексцесу.

Виокремимо ознаки ексцесу виконавця:

1. Має місце лише при співучасті. Якщо нема вчинення спільного умисного вчинення кримінального правопорушення, то не буде й ексцесу, адже не буде ніяких рамок, за які виконавець може вийти.

2. Ексцес – завжди вихід за межі домовленого раніше із співучасниками і вчинення діяння, яке не охоплюється умислом співучасників. Тобто таке діяння містить ознаки кримінального правопорушення, яке відрізняється від домовленого.

3. Діяння, які вийшли за межі домовленого, мають мати юридичне значення, тобто визнаватися кримінальним правопорушенням. Наприклад, ексцесу не буде, якщо виконавець вчиняє крадіжку вдень, а не вночі – як було домовлено; чи вбиває людину ножем, а не пістолетом.

4. Ексцес може бути вчинено як умисно, так і з необережності. Тобто виконавець при вчиненні ексцесу може усвідомлювати суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачати настання суспільно-небезпечних наслідків, бажати чи свідомо припускати їх настання, так і передбачати настання суспільно-небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно розраховувати на їх відвернення чи взагалі не передбачати таких наслідків, хоча повинен був і міг їх передбачити.

Ексцес виконавця поділяється на *кількісний* та *якісний*. *Кількісний ексцес* – різновид ексцесу, відповідно до якого виконавець, вчиняючи кримінальне правопорушення за домовленістю інших співучасників, поряд із цим вчиняє однорідне кримінальне правопорушення. Тут одне менш тяжке кримінальне правопорушення переростає у більш тяжке. Наприклад, була домовленість вчинити крадіжку, а виконавець при заволодінні чужим майном застосовує до господаря будинку насильство, який випадково залишився вдома. Тут крадіжка переростає у розбій. В такому випадку співучасники нестимуть відповідальність за крадіжку, яка охоплювалась їхнім умислом, а виконавець – за розбій.

Якісний ексцес – різновид ексцесу, відповідно до якого виконавець, вчиняючи кримінальне правопорушення за домовленістю інших співучасників, поряд із цим вчиняє неоднорідне або зовсім інше кримінальне правопорушення, ніж те, що було узгоджене. Наприклад, при вчиненні запланованої раніше крадіжки виконавець вбиває господаря, який випадково повернувся додому і побачив факт крадіжки. В такому випадку співучасники нестимуть відповідальність за крадіжку, яка охоплювалась їхнім умислом, а виконавець – за крадіжку та вбивство.

Аби з'ясувати, який вид ексцесу має місце, треба виокремити об'єкт кримінального правопорушення, щодо якого вчиняється правопорушення. При кількісному ексцесу діяння виконавця буде спрямоване на об'єкти, які захищаються одним розділом КК України: наприклад, при крадіжці і розбою діяння виконавця спрямоване проти відносин власності, які охороняються одним розділом КК України. При якісному ексцесі діяння виконавця спрямоване на об'єкти, які охороняються різними розділами КК України: наприклад, при крадіжці

діяння виконавця спрямоване проти відносин власності, при вбивстві – проти життя.

Отже, з'ясування наявності ексцесу при вчиненні кримінального правопорушення за співучасті є важливим, адже це впливатиме на кваліфікацію діяння кожного із співучасників, для виконавця це важливо, адже розмежувавши ексцес виконавця, можна зрозуміти, за які кримінальні правопорушення він нестиме відповідальність, і як кваліфікувати його дії.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n688>
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І.Тютюгін та ін.. ; за ред.. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
3. Проблеми кваліфікації у випадку ексцесу виконавця злочину [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://pravo.studio/pravo-ukrajini-kriminalne/problemi-kvalifikatsiji-vipadku-ekstsesu-95664.html>
4. Цибулін Т. Г. Кримінальна відповідальність за пособництво у вчиненні злочину 209 с.

Лисак В. Р.
студентка юридичного факультету
Науковий керівник: Декайло П. В.
старший викладач
кафедри кримінального права і процесу, економічної безпеки
та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна

ОГЛЯД ТА ОБШУК ЯК ОКРЕМІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досудове розслідування є першою стадією кримінального провадження. Основними завданнями даного процесу є захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також реалізація швидкого, повного та неупередженого розслідування. Головними інструментами отримання, збирання та перевірки доказів з

метою встановлення обставин, які мають значення для конкретного кримінального провадження виступають слідчі (розшукові) дії.

Особливої уваги заслуговує дослідження таких гласних слідчих (розшукових) дій як огляд та обшук. Законодавець визначає ці дії як окремі за формою та різні за змістом слідчі (розшукові) дії. Однак, зважаючи на те, що за своєю природою огляд та обшук мають певну схожість, уповноважені органи часто здійснюють одну дію, оформляючи це як проведення іншої. Це призводить до порушення прав та законних інтересів учасників процесу, а також недотримання законодавчих вимог щодо порядку здійснення слідства. Саме тому, аналіз огляду та обшуку, визначення їх правового регулювання, виокремлення спільних та відмінних рис є досить актуальними та потребують глибокого дослідження.

Огляд – це визначена законодавством слідча (розшукова) дія, яка полягає у пізнанні, виявленні і фіксації слідчим, прокурором об'єктів, щодо яких існує ймовірність їх зв'язку із вчиненням чи приховуванням конкретного кримінального правопорушення. В науковій літературі дослідники виділяють основні завдання такої слідчої дії. Як-от: а) виявлення слідів, речових доказів – носіїв інформації; б) з'ясування обставин здійснення кримінального правопорушення; в) фіксація виявленого в тій послідовності й у тому вигляді, що проводилася під час огляду; г) з'ясування питань, чи кримінальне правопорушення вчинено там, де проводиться огляд, хто міг бачити, чути, що відбувалося на місці події, тривалість перебування і кількість осіб [1, с. 522].

Безпосередньою підставою для здійснення огляду є визначена у документах кримінального провадження необхідність з'ясування обстановки події, а також інших обставин, що є важливими для слідства. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) або без такого внесення не допускається. Винятком є проведення у невідкладних випадках огляду місця події. Однак, такі відомості після завершення огляду повинні бути невідкладно внесені до ЄРДР [3].

Кримінальний процесуальний кодекс України виділяє такі види огляду: місцевості; приміщення; речей; документів; трупа; трупа; пов'язаний з ексгумацією. Законодавець наділяє слідчого, прокурора та залученого спеціаліста правом щодо проведення під час огляду вимірювання, фотографування, звуко– чи відеозапису, виготовлення відбитків та зліпків, оглядати і вилучати речі і документи, але лише ті, які мають значення для кримінального провадження [3].

Що ж стосується обшуку, то як і при огляді, завдання цієї слідчої (розшукової) дії полягає у виявленні та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. Разом з тим, мета проведення обшуку є більш конкретизована, що полягає у знайденні знаряддя кримінального правопорушення, майна, здобутого у

результаті його вчинення, а також встановлення місця знаходження осіб, що розшукуються [3].

Варто зазначити, що на відміну від огляду, проведення обшуку до внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування не допускається. Фактичними підставами для здійснення обшуку є наявність у матеріалах кримінального провадження достатніх і перевірених даних, що свідчать про високу ймовірність перебування у певної особи або в певному приміщенні чи іншому володінні особи об'єктів, що мають значення для розслідування. Такими об'єктами можуть бути знаряддя злочину, цінності, предмети і документи, добуті злочинним шляхом, розшукувані особи, трупи [1, с. 514].

За об'єктами, стосовно яких здійснюється обшук, кримінальний процесуальний кодекс виділяє обшук житла чи іншого володіння особи та особистий обшук особи. Юридичною підставою для проведення обшуку є видання слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук. Водночас, законодавство містить випадки, коли обшук житла чи іншого володіння особи може проводитися без попередньо отриманої ухвали. Така можливість існує лише у невідкладних випадках, а саме: пов'язаних із врятуванням життя людей, врятуванням майна, безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [3].

Загальною рисою обшуку та огляду є їх протокольна форма фіксації. Саме протокол обшуку чи огляду є основним процесуальним засобом фіксації ходу проведення та результатів таких слідчих (розшукових) дій. У протоколі детально зазначається інформація щодо знайдених, вилучених предметів з докладним описом їх характеристик, заяви осіб, які були подані під час проведення огляду чи обшуку та інші відомості, визначені кримінальним процесуальним законодавством. Варто зауважити, що складення протоколу є обов'язковим етапом слідчої дії, навіть якщо при її проведенні застосувалися технічні засоби фото чи відео фіксації [4, с. 118].

Крім того, спільними для обох цих дій є обмеження їх проведення у нічний час – з 22.00 год. до 06.00 год. Однак, у разі настання невідкладних випадків, коли затримка в проведенні слідчих дій може мати наслідком втрату слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, то здійснення огляду та обшуку, як і будь-якої іншої слідчої (розшукової) дії є необхідним та законним [3].

Разом з тим, як уже зазначалося, обшук та огляд є окремими різновидами слідчих (розшукових) дій. Своєрідною рисою обшуку є його примусовий пошуковий характер. Водночас, під час огляду відбувається спостереження об'єктів, до яких є вільний доступ, що виключає примусові пошукові дії. Винятковий примусовий характер огляду присутній лише у разі його термінового проведення, заборони особам залишати місце огляду до його закінчення, а також здійснення примусового освідування. Окрім цього, під час огляду, на відміну від обшуку, не можуть застосовуватися активні примусові пошукові дії,

такі як примусове відкриття зачинених дверей, шухлядок, розбирання стелі, плит тощо [4, с. 119].

Слід зазначити, що відмінною рисою огляду та обшуку є час їх проведення. Зокрема, законодавством визначена виняткова можливість здійснення огляду до відкриття кримінального провадження та внесення відомостей до ЄРДР. І це цілком закономірно, адже огляд належить до, так би мовити, першочергових слідчих дій. Обшук, в свою чергу, зазвичай проводиться, коли відомі певні факти чи інші обставини кримінального провадження. Саме тому проведення обшуку до внесення відомостей в ЄРДР не є дозволеним. Відмінність між оглядом та обшуком міститься також у різних процесуальних підставах їх проведення. Для обшуку необхідним є ухвала слідчого судді, а для огляду достатньо відповідного рішення слідчого прокурора, яке навіть не вимагає письмової форми [2].

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що огляд та обшук як різновиди слідчих (розшукових) дій є одними з основних засобів процесу доказування в кримінальному провадженні. Саме від ефективного здійснення цих процесуальних дій залежить реалізація завдань кримінального судочинства щодо повного, швидкого та неупередженого вирішення конкретної кримінальної справи. Однак, органи слідства часто не дотримуються визначених законодавчих вимог щодо проведення слідчих дій. Для швидкого розслідування кримінального правопорушення або ж певної непрофесійності, відсутності розуміння відмінностей між обшуком та оглядом, органи досудового розслідування здійснюють проведення обшуку під виглядом огляду місця події. Такі докази є неприпустимими і свідчать про порушення прав та свобод учасників процесу, а також недотримання процесуального законодавства.

Дійсно, огляд та обшук мають спільні риси, а саме: мета, яка полягає у виявленні та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення; обов'язкова протокольна форма фіксації, навіть якщо здійснювався фото– чи відеозапис; час проведення, під яким розуміється загальну заборону здійснення огляду та обшуку у нічний час. Разом з тим, огляд та обшук наділені такими відмінними характеристиками, що є основою для розгляду їх як окремих видів слідчих (розшукових) дій: обов'язковий для обшуку та винятковий для огляду примусовий характер проведення; можливість проведення огляду місця події до внесення відомостей до ЄРДР та заборона такого здійснення при обшуку.

Список літератури:

1. Ківалов С. В., Міщенко С. М., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.

2. Красовська У. Обшук і огляд: розмежування та підстави проведення. URL : https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/199157_obshuk--oglyad-rozmezhuвання-ta-pdstavi-provedennya(дата звернення: 20.04.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651VI. Редакція від 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.04.2021).
4. Лучко О. А. Співвідношення огляду з обшуком у кримінальному досудовому провадженні. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 117-121.

Музиченко А. В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права*

Науковий керівник: Сіренко О. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Київська область, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства призначення та проведення судових експертиз має важливе значення у будь-якому кримінальному провадженні. Слідчий або прокурор в обов'язковому порядку повинні залучити експерта для проведення судово-психіатричної експертизи у разі виникненні сумнівів щодо психічної повноцінності особи.

Проведення судово-психіатричної експертизи являє собою перш за все втручання в особисте життя людини, також розголошення інформації про її стан психічного здоров'я. Але дана експертиза являється обов'язковою у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру. А також є гарантією для захисту підозрюваного (обвинуваченого), якщо вже процесуальний стан особи визначений.

Основною метою судово-психіатричної експертизи являється визначення психічного стану особи, що тим самим може вплинути на визнання її неосудною та звільнення особи, що здійснила суспільне небезпечне діяння, від відбування покарання.

Актуальні питання щодо проведення та призначення судово-психіатричних експертиз у кримінальному провадженні, досліджували

як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Д.С. Дубок, В.Р. Ілейко, А.В. Канищев, О.П. Олійник, О.А. Ревенок, О.В. Радзевілова, Н.М. Сенченко, також А. Вінберг, Л. Лобойко, В. Маляренко, С. Стахівський, В. Тертишник, М. Салтевський та інші.

Психіатричний розклад особи можливо оцінити лише на основі знань спеціалістів у галузі психіатрії. Неможливо визначити слідчим чи прокурором по зовнішніх ознаках чи страждає особа на будь-який психіатричний розлад, адже дані питання входять до сфери спеціальних знань та повинні вирішуватися виключно експертним шляхом, беручи до уваги те, що психіатричні розклади не настільки очевидні, як фізичні і саме тому їх майже не можна виявити без спеціальних знань.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза являє собою дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Психіатрична експертиза – це дослідження, що здійснюється за постановою уповноважених органів або за ухвалою суду експерт-психіатром з метою дати відповіді на питання, які виникають під час провадження в адміністративних, кримінальних і цивільних справах з приводу психічного стану особи [1].

В Україні на законодавчому рівні закріплено принцип презумпції психічного здоров'я. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України [2].

З цього можна зробити висновки, що в Україні діє презумпція осудності, а саме, кожна особа вважається осудною, якщо інше не буде встановлено в порядку передбаченому законодавством. Тому всі питання стосовно осудності особи вирішуються шляхом проведення судово-психіатричної експертизи.

Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Так, психіатрична експертиза повинна бути призначена у випадку, якщо будуть встановлені обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або після вчинення кримінального правопорушення в осудному стані захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 509 КПК України такими обставинами, зокрема, є: 1) наявність згідно з медичним документом у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання; 2) поведінка особи

під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо) та інші [3].

Необхідно зазначити, що до джерел отримання інформації щодо наявності у підозрюваного (обвинуваченого) психічного захворювання можна віднести показання його родичів, також це може бути показання сусідів такої особи, колег по роботі, друзів.

Не є виключенням, що це саме можуть бути і показання самого ж підозрюваного (обвинуваченого). Але, варто уважно ставитися та ретельно оцінювати їх, адже підозрювані можуть спеціально говорити про наявність в них психічних захворювань, проте вони можуть насправді бути відсутні, адже це робилося з метою усунення від покарання.

Судово-психіатрична експертиза проводиться в [4, с. 76]: Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України; центрах судово-психіатричних експертиз; відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів.

Під час проведення судово-психіатричної експертизи перед експертом ставляться такі запитання: 1) чи мав психічний розлад підозрюваний (обвинувачений) на час вчинення суспільно небезпечного діяння, у вчиненні якого його підозрюють; 2) якщо підозрюваний мав такий психічний розлад у визначений проміжок часу, то до якого виду відноситься це психічне захворювання; 3) чи має підозрюваний на час проведення експертизи психічне захворювання і якщо так, то яке саме. Отже, судово-психіатричний експерт повинен не тільки встановити, чи мала особа психічний розлад у певний визначений період часу, але й конкретно назвати яке саме це було психічне захворювання (у разі встановлення його наявності у підозрюваного). Усі результати проведення експертизи оформлюються у відповідному висновку. Проте, у висновку судово-психіатричної експертизи не може бути вказано чи є осудною особа, чи ні, оскільки неосудність може встановлюватися тільки відповідним рішенням суду. Такий висновок розкриває по суті клінічну і психіатричну оцінку психічного стану особи, щодо якої можуть бути застосовані судом примусові заходи медичного характеру [4, с. 44].

Таким чином, судово-психіатрична експертиза представляє собою реальну та об'єктивну характеристику психічного стану особи, порівняно з іншими джерелами інформації. Її предметом є визначення стану особи щодо конкретних обставин справи у конкретний проміжок часу, а саме з метою подальшого визначення осудності або неосудності даної особи.

Список літератури:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ
2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-ІІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Колесник В. А. Процесуальна визначеність слідчого, прокурора, суду в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Вісник академії адвокатури України. 2019. № 3(28).

Нагорна О. В.

кандидат економічних наук, доцент

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана,

студентка спеціальності «Право»

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ОЦІНКА ТЕРОРИСТИЧНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Тероризм – це одне з найнебезпечніших та найбільш складніших явищ суспільного життя та сучасного історичного процесу. А новітній тероризм – це складне, багатогранне та багаторівневе явище сучасної реальності, протидія якому потребує, у першу чергу, чіткого та несуперечливого антитерористичного законодавства. І тут виникає потреба у виявленні специфіки детермінації терористичних процесів, яке дозволить, в повній мірі, передбачити необхідну тактику та стратегію у терористичній боротьбі, а також запропонувати ефективну Концепцію запобігання та протидії тероризму.

За рівнем глобального індексу тероризму (GTI) посідає 24-те місце серед 138 країн світу із показником 6,048, що класифікується як «висока» терористична небезпека.

Треба звернутись до історії тероризму в незалежній Україні, що визначає перелік найбільш загрозливих та кричущих терористичних актів (табл. 1)

Перелік терористичних актів в Україні*

Період/роки	Терористичні акти
1994, Луганщина	Захоплення заручників та вимога літака у США
2002-2003, Вінниця	Вибухи у маршрутках
2004, Київ	Вибухи на трощинському ринку
2006, Харків	Вибухи у супермаркетах.
2011, Макіївка	Вибухи біля будівлі «Макіїввугілля» та на території ринку з вимогою грошей.
2012, Дніпропетровськ	Вибух в центрі міста
2017, Харків	Захоплення «Укрпошти» напередодні Нового року
2020, Київ	«Замінування» Мосту метро
2020, Луцьк	«Луцький терорист»
2014-2018	АТО як протидія діяльності збройним незаконним російським та проросійським формуванням у війні на сході України.

*Складено автором на основі [Найбільші терористичні акти в Україні./Електронний ресурс: [Режим доступу–
<https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2020/07/23/7260368/>]

Виходячи з даних, варто зауважити, що векторами успішного правового забезпечення протидії тероризму в Україні є спільна участь державних структур – суб'єктів боротьби з тероризмом – і громадянського суспільства. Тому постає питання щодо комплексної конструктивної взаємодії та співпраці державних органів влади з громадськими організаціями, різними правозахисними інституціями, засобами масової інформації для проведення активної діяльності в частині профілактики злочинів, заходів щодо усунення загроз та запобігання терористичній діяльності безпеці особи, суспільству, державі [1].

Виявлення, запобігання та блокування тероризму в Україні має здійснюватися шляхом:

- посилення контролю за додержанням законодавства у сфері боротьби з тероризмом;
- удосконалення та активізація процесів інформаційного забезпечення протидії з тероризмом, а також головне – впровадження сучасних інформаційних методів, механізмів та технологій;
- вжиття заходів щодо просвітницької, роз'яснювальної та профілактичної роботи в суспільстві на неприйнятність тероризму та відмову від ідей використання терористичних інструментів для досягнення цілей;
- визначення переліку суб'єктів боротьби та запобігання тероризму на законодавчому рівні, включивши до Національну гвардію України;
- надання психологічної допомоги та соціальної реабілітації постраждалим від терористичних актів;

- недопущення та припинення можливих терористичних проявів на території України як результату гібридної агресії РФ;
- підвищення ефективності діяльності єдиної державної системи запобігання, реагування та припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків;
- визначення загальнонаціональної Стратегії та Концепції протидії тероризму в Україні;
- попередження поширення мережевого тероризму», який був зумовлений рухами «однополярної» глобалізації та утвердженням нового світового порядку.

Тероризм породжує загальну небезпеку для людей і тому надважливе значення для України є посилення дієвого партнерства з іншими країнами з питань припинення тероризму, налагодження обміну інформацією між уповноваженими та органами спеціального призначення як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Список літератури:

1. Резнікова О.О. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є.]; за заг. ред. О.О. Резнікової. – К.: НІСД, 2017. – 60 с.
2. Сметаніна Н.В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с. 17.

Рижкова Ю. А.

студентка міжнародно-правового факультету

Науковий керівник: Гуд Т. М.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

На сьогоднішній день в суспільстві відбувається багато процесів, які впливають на зростання злочинності та є взагалі мало дослідженими. А також потребують теоретичного та практичного розроблення причини і умови злочинності неповнолітніх та шляхи її подолання. Певно, що саме злочинність являє собою найбільш небезпечне з усіх правопорушень. Проте саме злочинність неповнолітніх визнається найвищою формою відхилення поведінки осіб, що не досягли 18 років

від норм, встановлених, зокрема, кримінальним законодавством України. Серед багатьох науковців панує думка про те, що злочинність неповнолітніх є індикатором сталого розвитку транзитивного суспільства і відносно масовим соціальним феноменом, який має місце в усіх країнах світу. На превеликий жаль, наша країна не стала винятком. Тому слід підтримати позицію вітчизняних учених про те, що злочинність неповнолітніх – одна із нагальних проблем, яка відбиває основні тенденції злочинності в країні, є індикатором морального здоров'я суспільства і дає змогу спрогнозувати загальні перспективи та можливі напрями розвитку злочинних проявів на майбутнє, що робить це питання актуальним [1, с. 17].

Мету роботи можна встановити за допомогою завдань, що її розкривають, а саме: проаналізувати статистичні дані кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами за останні роки; встановити причини, що провокують та підтримують розвиток злочинності неповнолітніх; визначити найбільш оптимальні шляхи боротьби із зазначеною проблемою, що є можливими для нашої країни.

Аналізом запропонованої теми займалися у своїх роботах такі вітчизняні науковці, як Ільченко О. В., Дундич Л. В., Бабенко А. М., Костенко О. М. та інші, а також ряд зарубіжних вчених, серед яких А. Кохен, Е. Розенфельд, Л. Вілкінс тощо.

Переходячи до висвітлення першого завдання, необхідно зазначити, що у багатьох інформаційних джерелах наголошується на тому, що хоча й проблема підліткової злочинності в Україні досі є актуальною, проте вона вже не така гостра, як була до 2012 року, коли відбувалися процеси гуманізації кримінального законодавства. В Офісі генерального прокурора повідомляється, що кількість правопорушень, скоєних неповнолітніми, з 2012-го зменшилася приблизно у 3,5 рази: із 14,5 тис. до 4 тис. зафіксованих випадків. Якщо ж говорити про два останні роки, то кількість таких порушень знизилася майже на 15%: із 4750 випадків у 2018-му до 4088 випадків у 2019 році [2].

За статистичними даними, на початку року спостерігається тенденція до незначного зростання рівня дитячих правопорушень, однак до кінця року така динаміка характеризується зменшенням. За період 2020 року таких випадків було зафіксовано 1432 проти 1373 за відповідний період 2019 року (+4%). Водночас кількість неповнолітніх, які порушили закон, зменшилася на 7%: із 1129 за п'ять місяців 2019 року до 1048 за такий самий період 2020-го. Можна стверджувати, що кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, за 2020 рік становлять саме правопорушення проти власності. Водночас, понад третина злочинів, учинених дітьми, – тяжкі чи особливо тяжкі. Торік їх було зафіксовано 1,6 тис., зокрема 26 умисних убивств або тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть.

Висвітлюючи друге завдання, слід вказати на те, що серед найбільш розповсюджених причин злочинності неповнолітніх виділяють:

низький рівень матеріальної забезпеченості сім'ї; відсутність контролю за розвитком та вихованням підлітків; розповсюдження в мережі Інтернет інформації, що має забарвлення жорстокості та пропагує алкоголь, наркотики чи злочинність.

За деякими статистичними даними, саме сім'я справляє найбільший вплив на поведінку неповнолітньої особи. Таким чином, нездатність старших членів сім'ї надавати достатню матеріальну забезпеченість формує у дітей поклики до вчинення саме корисливих злочинів. Не можна не зважати на таку проблему, що є причиною злочинності серед дітей як психічні розлади. Так, неповнолітні, що мають певні психологічні відхилення підлягають класифікації за видами встановлених у них аномалії згідно з Міжнародною класифікацією хвороб.

Щодо такої причини як абсорбація інформації з мережі Інтернет, то батьки, приділяючи менше часу дітям та перекладаючи обов'язок з їх виховання на вчителів, засоби масової інформації тощо, тим самим надають їм свободу сприймати світ через призму жорстокості, насильства, пропаганди наркотичних та інших шкідливих засобів, що часто можна знайти у зазначеній мережі.

Також, на думку науковця Дундич Л. В., серйозною проблемою у запобіганні злочинності серед неповнолітніх є негативний вплив на таких осіб із боку структур організованої злочинності. І дедалі частіше спостерігається ситуація, коли неповнолітні беруть активну участь у вчиненні допоміжних або прямих злочинних дій. Створена за безпосередньої участі організованої злочинності мережа розваг для неповнолітніх сприяє втягненню їх у вживання наркотиків, психотропних речовин і прекурсорів, алкоголю й, що не менш небезпечно, в ідеологію відмови від усталених соціальних норм, що виражається в небажанні підлітків учитися та працювати [3, с. 98].

Аналізуючи третє завдання наукової роботи, важливо наголосити на тому, що застосування заходів запобіжного впливу щодо неповнолітнього регулюється Конвенцією про права дитини, у статті 37 якої закріплено положення про те, що «арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід» [4]. Схожа норма міститься і у Законі України «Про охорону дитинства», а саме у статті 33, згідно з якою «затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом» [5].

Проте наразі з'являються більш нові та дієві способи боротьби зі злочинністю неповнолітніх. Так, як певну альтернативу судовому розгляду було представлено пілотний проект «відновного правосуддя», що віднедавна працює в Україні за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), який було започатковано спільним наказом Генеральної прокуратури й Міністерства юстиції від січня 2019 року. Особливістю цього проекту є те, що вводиться саме досудове примирення та

укладання угоди між неповнолітнім правопорушниками та постраждалим від злочину за посередництва медіатора.

Зазначені програми вже успішно реалізовано в Німеччині, Італії, США, Грузії, Нідерландах тощо. Сама процедура полягає в тому, що після скоєння правопорушення прокурор пропонує неповнолітньому взяти участь у програмі відновного правосуддя, а після його згоди аналогічну пропозицію озвучують потерпілим. Якщо на участь погоджуються обидві сторони – прокурор звертається до регіонального Центру з надання безоплатної правової допомоги (далі – БПД), який призначає адвоката-медіатора. Надалі за посередництва представника БПД відбуваються зустрічі, під час яких сторони намагаються розібратися в причинах вчинку неповнолітнього й намагаються вирішити, як саме дитина повинна відшкодувати завдані збитки. Якщо сторони змогли домовитися, то цю інформацію прокурор передає до суду, який ухвалює рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Обов'язковим наслідком виступає подальше перебування неповнолітнього певний час на контролі в правоохоронних органах, які стежать за тим, щоб він не скоїв повторного злочину. За потреби дитину можуть відправляти в різні гуртки чи секції для ресоціалізації, залучати до роботи психологів тощо. За словами ініціаторів проекту, це дає дітям змогу осмислити свій вчинок, а не просто бути покараними.

Нещодавно Міністерство юстиції України повідомило, що програма має надзвичайні успіхи, а саме тому готується її поширення на усю територію України. Проте, щоб програма працювала повноцінно, необхідно скорегувати певні прогалини законодавства нашої держави, зокрема, прийняти закон, який би безпосередньо регулював роботу медіаторів, який наразі є лише проектом.

Таким чином, підсумовуючи усю інформацію та ґрунтуючись на матеріалі та загальних положеннях роботи можна зробити висновок про те, що неповнолітній злочинець – це насамперед дитина, яка через певні життєві умови та фактори стала злочинцем. Це дитина, яка не відчувала підтримки сім'ї та суспільства. Саме тому, аби збудувати дійсно «здорове» правове суспільство органам державної влади треба докласти дійсно чималих зусиль. Проте впевнено можна зауважити, що наша країна рухається правильним та сучасним шляхом вирішення зазначеної проблеми.

Список літератури:

1. Голина В. В., Ємельянов В. П. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретного соціологічного дослідження: монографія / за заг. ред. В.В. Голина та В.П. Ємельянов. Харків, 2006. 292 с.
2. Обійти юність за ґратами від 16 липня 2020 р. URL: <https://tyzhden.ua/Society/245689>

3. Дундич Л. В. Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та заходи запобігання їй. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. Вип. 42. Т. 2. С. 96-99.
4. Конвенція про права дитини: схвалена резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. №2402-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

Хоменко А. В.

*студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією з головних гарантій забезпечення ефективного виконання завдань кримінального провадження є правильна організація прокурором нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що зумовлює актуальність даної теми дослідження.

Дізнавач і слідчий перебувають у залежності від керівника органу досудового розслідування, прокурора та слідчого судді, які здійснюють різні форми контролю (нагляду) за їхньою процесуальною діяльністю. Враховуючи таке процесуальне становище дізнавача і слідчого в досудовому розслідуванні, законодавець України переніс основну відповідальність за результати розслідування кримінального правопорушення на прокурора, зобов'язавши його забезпечити швидке, повне і неупереджене розслідування цього правопорушення. Якісно нова роль щодо забезпечення законності в кримінальному провадженні визначена для прокурора як сильного і незалежного його учасника, рушійної сили кримінального процесу [1, 12].

Прокурорам для виконання функції процесуального керівництва органами дізнання і досудового слідства надається широкий арсенал владно-розпорядчих повноважень кримінального процесуального характеру, визначених ч. 2 ст. 36 КПК України [2]. Перш за все, вони повинні включати такі повноваження прокурора: доручати органу досудового розслідування проведення розслідування конкретного кримінального правопорушення; доручати слідчому, органу досудового

розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; давати вказівки щодо проведення таких дій; брати безпосередню активну участь в цих діях; скасовувати незаконні та необгрунтовані постанови слідчих; порушити перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу, або у випадках неефективного досудового розслідування; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України тощо.

Зокрема, відповідно до рішення слідчого судді, прийнятого на підставі клопотання слідчого, погодженого з прокурором, або клопотання самого прокурора проводяться такі слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, як: обшук; огляд житла чи іншого володіння особи; аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Варто зауважити, що прокурор, як процесуальний керівник не лише погоджує клопотання слідчого про проведення вказаних процесуальних дій, а й бере участь у судових засіданнях під час їх розгляду слідчим суддею. Крім того, винятково на підставі постанови прокурора проводиться така негласна слідча (розшукова) дія, як контроль за вчиненням злочину.

Аналогічно виключно на підставі погодженої прокурором клопотання слідчого слідчий суддя:

- розглядає питання про накладення грошового стягнення на особу;
- тимчасово обмежує у користуванні спеціальними правами: правом керування транспортним засобом або судном; правом полювання; правом на здійснення підприємницької діяльності;
- відсторонює від посади;
- надає дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів;
- накладає арешт на майно та на тимчасово вилучене майно;
- застосовує запобіжні заходи у вигляді: особистого зобов'язання; особистої поруки; застави; домашнього арешту; тримання під вартою;
- надає дозвіл на затримання з метою приводу;
- продовжує строки тримання під вартою та домашнього арешту;
- змінює запобіжні заходи.

До того ж, всі наведені вище слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження можуть проводитися, та, відповідно, застосовуватися слідчим суддею не тільки за клопотанням слідчого, а й за клопотанням самого прокурора.

Процесуальне керівництво також здійснюється прокуратурою в рамках міжнародного співробітництва у кримінальних справах, бо відповідно до ч. 1 ст. 545 КПК України [2] лише Офісу Генерального прокурора надано право звертатися із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядати відповідні запити іноземних компетентних органів. Офіс Генерального прокурора також є центральним державним органом з видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальному провадженні під час проведення досудового розслідування (ч. 2 ст. 574 КПК України) та передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави (ч. 1 ст. 599 КПК України) [2].

Роль прокурора як організатора і процесуального керівника досудовим розслідуванням передбачає поєднання процесуальних та управлінських аспектів. Це дозволяє розглядати процедури процесуального керівництва з позиції процесу управління (менеджменту). Особливістю менеджменту, який здійснюється прокурором відносно досудового розслідування, є те, що його суб'єкт і об'єкти не перебувають між собою у відносинах службової залежності й адміністративного підпорядкування. Органи досудового розслідування й оперативні підрозділи організаційно відокремлені від прокуратури, мають власну управлінську структуру і керівництво, тому їхня залежність від прокурорів є суто процесуальною. Однак, зважаючи на специфіку, складність і соціальну важливість правовідносин у сфері досудового розслідування, суто процесуальні за юридичною природою зв'язки між прокурорами і цими органами набувають певних організаційно-управлінських якостей, що робить можливим застосування до них категорій, закономірностей і принципів менеджменту, який у цій ситуації можна назвати «процесуальним» [4, с. 199].

Таким чином, надання прокурору у досудовому розслідуванні права на здійснення процесуального керівництва органами дізнання і досудового слідства є об'єктивною закономірністю, яка має міцну правову основу, підтверджену систематичним роз'ясненням норм КПК України. До того ж, процедура реалізації цього права, його спрямованість та зміст свідчать, що його реалізація здійснюється не у формі прокурорського нагляду, а як самостійна додаткова функція прокурора, яку він виконує на стадії досудового розслідування. Ця функція є обов'язковою і незаперечною. Без її існування та реалізації жодне із завдань досудового розслідування не може бути виконане.

Список літератури:

1. Виступ Генерального прокурора України на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перша річниця Кримінального процесуального кодексу України: здобутки і перспективи» 29 листопада 2013 року // Вісник прокуратури. – 2013. – № 12(150). – С. 5–13.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Лапкін А.В. Прокурор як менеджер досудового розслідування / А. В. Лапкін // Правовий часопис Донбасу : зб. наук. ст. / Донецьк. юрид. ін-т. – Кривий Ріг, 2018. – № 1. – С. 197–202.

СЕКЦІЯ 9. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Карачебан М. М.

*студентка магістратури
Інституту права, економіки та міжнародних відносин
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

КІБЕРВІЙНА ЯК ЗЛОЧИН: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поняття «кібервійни» не є новим у міжнародному праві. Поруч із цим терміном часто використовуються й інші терміни, наприклад «бойові дії у кіберпросторі», «кібератака», «кіберзлочин». Проте, дати дефініцію поняттю кібервійни є досить складно.

Відповідно до «Таллінського посібника із застосування міжнародного права до кібервійни», розробленого і опублікованого у 2013 р. спеціалістами з міжнародного права на замовлення Спільного центру НАТО з обміну передовим досвідом у сфері кіберзахисту: «кібератака є кібероперацією, наступальною чи оборонною, в наслідок якої передбачається нанесення шкоди або заподіяння смерті людям, пошкодження чи знищення об'єктів» [1].

П.І. Антонович виділяє систематичність як основну характеризуючу ознаку кібервійни, стверджуючи, що кібервійна – це систематична боротьба між державами чи їх групами, політичними, екстремістськими, терористичними та іншими угрупованнями, яка проводиться у формі атакуючих та оборонних дій. Системність бойових дій у кіберпросторі, на думку автора, означає цілісність, єдність, підпорядкованість дій заданій меті агресора [2, с. 90].

Іншою важливою ознакою кібернетичної війни є значний розмір нанесеної шкоди. Так, Стів Ренджер вказує, що бойові дії у кіберпросторі означають цифрову атаку, яка за своєю серйозністю може зрівнятися з фізичною атакою [3].

Український юрист-міжнародник О.О. Мережко пропонує визначити кібервійну як використання Інтернету і пов'язаних технологічних та інформаційних засобів однією державою з метою заподіяння шкоди військовій, технологічній, економічній, політичній та інформаційній безпеці та суверенітету держави [4, с. 153].

Застосування кібернетичної зброї можна розглядати як міжнародний злочин, оскільки міжнародні правопорушення, що ставлять під загрозу міжнародний правопорядок, порушують права та інтереси всього світового співтовариства, як правило вчиняються з

неправомірним застосуванням збройних сил, інших примусових заходів, ставлять під загрозу існування держави.

Кібервійна – це значні, масштабні, цілеспрямовані та систематичні кібератаки із застосуванням кіберзброї, здійснювані збройними силами та/або спеціальними підрозділами держави проти суверенітету, територіальної цілісності, незалежності іншої держави та міжнародного миру і стабільності.

Відсутність формально вираженого консенсусу держав та доктринальна невизначеність з питання кваліфікації кібервійни за міжнародним правом залишає його відкритим для дискусії. В таких умовах відбувається процес поглиблення інформаційного протистояння між державами, мілітаризації кіберпростору, розробки кіберзброї, та нарощування кібернетичних потужностей і тактик як національного ресурсу держав. У позитивному праві не існує достатніх запобіжних засобів для захисту слабкої сторони в умовах застосування інформаційних методів впливу. А отже, єдиним виходом для держав є захист і здійснення кібернетичних атак у відповідь.

У сучасній доктрині та практиці міжнародного права існують два можливі підходи до кваліфікації кібернападів, що можуть означати кібервійну. З одного боку, за умови їхньої відповідності таким критеріям, як: 1) кваліфікація кібернетичних засобів як військової сили або військового насильства; 2) здійснення кібернападів державами або організованими озброєними групами, на них може поширюватись дія міжнародного гуманітарного права. В рамках віртуального простору розмиваються не лише кордони, а й різниця між воєнними цілями і мирними об'єктами, між військовим та цивільним населенням.

З іншого боку, кібератаки можна кваліфікувати як злочин агресії за міжнародним кримінальним правом. Таке рішення повинно розглядатись у кожному конкретному випадку, оцінюючи характер, тяжкість і масштаб порушення Статуту ООН.

Отже, вважаємо найбільш обґрунтованим визнання кібервійни як акту застосування сили відповідно до Статуту ООН, а в окремих випадках і як злочину агресії.

Список літератури:

1. The Tallin Manual on International Law applicable to Cyber Warfare Prepared by International Group of Experts at the Invitation of the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. URL: <http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>
2. Антонович П.И. О современном понимании термина «кибервойна». *Вестник академии военных наук*. 2011. № 2 (35). С. 89-96.
3. Ranger S. What is cyberwar? Everything you need to know about the frightening future of digital conflict. URL: <https://www.zdnet.com/article/cyberwar-a-guide-to-the-frightening-future-of-online-conflict/>.
4. Мережко О.О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. Київ: Юстиніан, 2010. 320 с.

Східноукраїнська наукова
юридична організація

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ»

30 квітня – 1 травня 2021 р.

Видавник – Східноукраїнська наукова юридична організація
Поштова адреса: а/с 10439, 61002, м. Харків
Офіційна веб-сторінка: www.snyo.donetsk.ua
Електронна пошта: office@snyo.donetsk.ua, Тел.: +38 066 288 43 70
Підписано до друку 05.05.2021 р. Здано до друку 06.05.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 9,3.
Тираж 100 прим. Зам. № 0605-21.